

Pennskaft

Reportrar

Tidningskvinnor

södertörns
högskola

SÖDERTÖRN UNIVERSITY

Journalistikstudier vid Södertörns högskola

I skriftserien som startades hösten 2010 har utkommit:

1. Journalist – och sen då? Gunnar Nygren, 2010
2. Ständig deadline, multimedia och twitter, Norwald/Wicklén, Hellström/Hansson, Forsstedt, 2011
3. Pennskaft, reportrar, tidningskvinnor, Kristina Lundgren & Birgitta Ney, 2011

© Journalistik, Södertörns högskola

Journalistik, Institutionen för kommunikation, medier och IT

November 2011

Omslag och grafisk form: Lillemor Johansson, Monodesign

Tryck: E-Print, Stockholm

ISBN 978-91-979140-2-4

Innehåll

Inledning.....	5
Wendela Hebbe	7
Korrespondenterna Fredrika Bremer och Ida Bäckmann.....	19
Lotten Ekman, ett pennskaft före romanen	34
De tre oraklen: Else Kleen, Anna Branting och Klara Johansson.....	42
Elin Wägner, en mångsidig publicist	56
Elin Brandell, Reagan, Clementine och Opolitiska frun	60
Ester Blenda Nordström och det moderna reportaget, av Margareta Stål.....	66
Veckopressens tre E-n: Elsa Nyblom, Eva Nyblom-Hökerberg och Ebba Kolare-Theorin	72
Kaj Andersson, reporter och tidningsmakare, av Britt Hultén	83
Barbro Alving, Bang	95
Maud Adlercreutz, Maud	104
Astrid Ljungström, Attis	111
Marianne Höök och krönikörerna	119
Litteraturlista.....	124

Inledning

Denna utgåva av *Tidningskvinnor* i Skriftserien Journalistikstudier vid Södertörns högskola är en starkt förkortad version av den bok som gavs ut år 2000 på Studentlitteratur. Den boken är slutsåld och kan idag endast återfinnas på antikvariat. För undervisningen av journalister vill vi på detta sätt göra delar av boken tillgänglig som inspiration.

Tidningskvinnor har vi kallat denna antologi med personporträtt och textexempel; de berättar om kvinnor som verkat inom svensk journalistik under mer än hundra år. Boken är ett av resultaten av vårt forskningsprojekt ”Pennskaft blir reporter” som bedrevs med HSFR-medel 1995–2000. Där deltog också Britt Hultén och Margareta Stål och här medverkar de med kapiteln om Kaj Andersson och Ester Blenda Nordström. Övriga kapitel har redaktörerna för denna bok, Kristina Lundgren och Birgitta Ney, skrivit.

Med bokens titel vill vi dels visa att kvinnor funnits och arbetat inom alla nivåer av tidningsbranschen från dess allra första början, dels lyfta fram dessa kvinnor och ge dem en egen plats vid sidan av alla tidningsmän. Vi menar att de kvinnor som varit föregångare, startat egna tidningar och utvecklat olika genrer inom journalistiken förtjänar ett eget epitet – tidningskvinna.

Tidningskvinnor är också tänkt som en hyllning till den tidningskvinna som först satte sökarljuset på de kvinnliga journalisterna, Margareta Berger, som 1977 gav ut sitt stora och omfattande verk *Pennskaft. Kvinnliga journalister under 300 år*. Titeln syftar på den benämning av kvinnliga journalister som blev vanlig i början av 1900-talet efter Elin Wäckers populära romanfigur i boken *Pennskaftet* (1910) om en ung kvinnlig journalist.

Kvinnorna har visserligen varit färre till antalet jämfört med männen inom branschen, men de har inte varit så få eller så marginaliserade som vi tidigare trott. Tvärtom har de bidragit på många olika sätt till såväl det dagliga redaktionella arbetet som utmejslingen av mer specifika typer av journalistik, som det sociala reportaget, begreppet aktiv journalistik, porträttintervjun m.m.

Södertörn i november 2011

Kristina Lundgren

Birgitta Ney

Wendela Hebbe

Wendela Hebbe (1808–1899) född Åstrand, brukar kallas för vår första kvinnliga yrkesjournalist, och dessutom tillskrivas det första sociala reportaget i svensk press. Om hon verkligen är den allra första på båda dessa områden är i viss mån en definitionsfråga, och som alltid när det gäller historisk forskning krävs en reservation för kommande upptäckter i glömda arkiv och efterlämnade papper. Tills vidare kan vi i alla fall utgå från det kontrakt som Lars Johan Hierta skrev med Wendela Hebbe för *Aftonbladets* räkning 1841 och räkna henne som vårt lands först anställda redaktionella medarbetare bland kvinnor. Kontraktet garanterar

att förse fru Hebbe från den 1 oktober 1841 till samma tid 1842 med sysselsättning i litterär väg av den beskaffenhet att fru Hebbe därav må äga att påräkna en inkomst av ett tusen riksdaler banko, / .../ varvid sådant arbete må bestå antingen i översättningar /.../ eller i originaluppsatser, recensioner m m för tidningen *Aftonbladet*. /.../.

Vi kan med andra ord säga att hon anställdes som kulturredaktör, men originaluppsatserna utsträcktes snart till beskrivningar av den sociala misär som började göra sig alltmer påmind för Stockholmsborna, i och med den begynnande industrialiseringens inflyttning till städerna. Reportagen utgör dock av signaturerna att döma en mindre del av hennes skriftliga produktion, men då ska vi ha i minnet att det mesta av tidningsmaterialet vid den här tiden var osignerat. Emellertid finner vi henne som författare också till ett tiotal böcker och teaterpjäser samt lika många översättningar för Hiertas

nymodighet, *Läsebibliotek af den nyaste utländska litteraturen*, bl a av Charles Dickens roman *Nicholas Nickleby*. Dickens var ju själv ett tidigt exempel på den socialt engagerade journalisten och publicerade sina första romaner om Londons slum som följetonger i *Times*. Vi kan här se hur litteratur och journalistik gick hand i hand innan nyhetsjakten kommit att prägla tidningarna.

Själv hade Wendela Hebbe flyttat till Stockholm från ett liv bland de småländska herrgårdarna. Hon var född i en prästfamilj och hade fått en gedigen boklig utbildning som kom väl till pass när maken gjorde konkurs och försvann till Amerika. Som så många andra kvinnor började hon försörja sig och sina tre små döttrar genom att ge lektioner för andra unga flickor, men hennes nära bekantskap med Esaias Tegnér bidrog till att hon också försökte publicera sina egna litterära alster. 1841 skickade hon sitt manus för romanen *Arabella* till Lars Johan Hierta, vars nystartade *Läsebibliotek* hon hört talas om, blev inviterad till Stockholm och återkom med anställningen på *Aftonbladet*. Tillsammans med sina flickor flyttade hon in i en våning i samma hus som tidningens redaktionslokaler i Gamla Stan, där hon sedan kom att bli värdinna för en salong med Hierta, Carl Jonas Love Almqvist och andra av tidens radikala kulturpersonligheter som gäster.

Wendela Hebbe var ingen kvinnosakskvinna. Möjligen hämmades hon häri av att hon snart blev Hiertas älskarinna och med honom fick en son som måste födas utomlands och växa upp i Danmark, men hon var starkt engagerad i tidens filantropiska verksamhet och det *Skyddssyskonförbund* som tidningen ivrade för. I en artikel 1845 beskrev Carl af Forsell sin tanke om att bättre bemedlade ungdomar skulle bli en sorts faddrar åt slummens barn och därigenom ge dem uppfostran och undervisning i läsning och skrivning, lite avlagda kläder och enklare leksaker. Två år senare propagerar Wendela Hebbe för saken i ett antal längre artiklar där hon ger exempel på hur "andligen lytta barn" i olika delar av landet fått ta del av verksamheten med skyddssyskon. Då hade hon tidigare banat väg för idén genom att skriva vad vi idag benämner som de första sociala reportagen i svensk press.

Den 21 januari 1846 fick *Aftonbladets* läsare ta del av det eländiga livet på Söders höjder, gestaltat i "Arbetskarlens hustru". Berättelsen uppfyller alla de krav vi ställer på ett reportage; Wendela Hebbe har besökt mor Brita som försörjer sina tre barn och sin ofärdige man med att tvätta och städa i andras hem, och hon beskriver familjens fattigbegravning av den yngsta dottern Hanna som dukat under för kölden och svälten. När mor Brita sedan bryter armen är familjens nöd total. Då gör Wendela Hebbe något som senare skulle komma att bli ett begrepp i början av 1900-talet under namnet "Aktiv journalistik"; hon avslutar sin text med att uppmana läsarna att skänka ett bidrag till den fattiga familjens överlevnad. Om vägen synes alltför lång ut till Stora Träskgatan dit mor Brita nu flyttat sin fattiga skara, kan läsarna lämna sina gåvor på *Aftonbladets* kontor, skriver hon.

Det nya greppet lyckas, nästa dag har tidningen fått motta över 50 riksdaler, och Wendela Hebbe fortsätter med sina reportage. Hon ifrågasätter visserligen inte den rådande samhällsordningen utan prisar gudfruktig förnöjsamhet och givmildhet. Genom att berätta om dessa samhällets olycksbarn som den döva Ulla vid Träsktorget, familjen Andersson på Lidingö och "Krigarens enka", gav hon fattigdomen gestalt av mänskligt kött och blod; en eländig fattigdom som existerade sida vid sida med den uppåtstigande borgarklass som läste tidningen. Däri är hon en nydanare. Vi ska inte heller förringa det faktum att Wendela Hebbe satte kvinnorna i fokus för sina "teckningar af naturen" som reportagen kallades med en för-realistisk benämning. När kvinnor annars omnämndes i dåtidens tidningar var det övervägande i form av societetsskvaller eller notiser om lösaktigt leverne och spinnhusstraff, men i dessa första sociala reportage porträtteras kvinnor som arbetar och kämpar för sin överlevnad.

Kanske var det i en mening Wendela Hebbes smala lycka att det varit just till *Aftonbladets* Lars Johan Hierta hon vänt sig med sitt första utkast. Hierta var radikal i kvinnofrågor och i det av honom helt dominerade *Aftonbladet* kunde Wendela Hebbe utveckla sina talanger och idéer. Men när Hierta säljer tidningen 1853 förlorar hon sin position och hennes kontrakt förlängs inte, även om hon får några artiklar publicerade då och då. Hon fortsätter att

översätta för *Läsebiblioteket*, hon skriver sagor och teaterpjäser samtidigt som hon följer med sin dotter Signe, nu en firad skådespelerska och operasångerska, på turnéer Europa runt.

Aftonbladet står också för en mörkare sida av Wendela Hebbes familjeliv. Hennes egen son med Hierta föddes som nämnts i lönndom i Frankrike och fick växa upp i Danmark innan hon periodvis kunde ta honom till sig, bl a till Snäckviken, det hus i Södertälje som Hierta skänkte henne 1863, vilket numera är kulturhus och museum, med säte för sällskapet Wendelas Vänner. Historien upprepades på ett märkligt sätt när Wendelas dotter Thekla 1861 reser till Paris för att föda en son, vars far är Hiertas efterträdare som chefredaktör på *Aftonbladet*, den gifte familjefadern August Sohlman. Thekla dör några månader efter förlossningen och sonen uppfostras på olika håll. Wendela framlever sin ålderdom tillsammans med dottern Signe i Stockholm och dör 1899.

WENDELA HEBBE

Det tjugondeförsta Aftonbladet, onsdag 21 januari 1846

Arbetskarlens hustru

Teckning efter naturen af W.

Man finner ofta bland det fattiga arbetsfolket ett tålmod, en förtröstan och en hängifvenhet till Gud, samt en resignation i olyckan, som man stundom förgäfves söker hos de i verldsligt afseende bättre lottade kristna. Det är, som om detta friska, spänstiga och förnöjsamma sinne vore de fattiga gifvet såsom till ersättning för de umbäranden, som Försynen i öfrigt funnit för godt att åläggga dem. Ofta ser man ett hjertligt leende upplifva den fattiga arbetskarlens härdade ansikte och en glädjetår fukta hans öga vid någon oförmodad liten glädje eller gåfva. *Liten!* Ja. I glada gifvare! I kunnen icke alltid föreställa Er, hur stor glädje, hur många tacksamma tårar, hur mycket gagn äfven en liten, med förstånd gifven gåfva kan åstadkomma! Tillåten I mig att berätta Er något om den fattiges förnöjsamhet, hans torftiga hem och rika hjerta.

Den som våren 1845 någon gång vandrade utåt den s.k. Nya vägen, såg, utanför något af de gamla rucklen, som till venster omgifva densamma, tvenne små trasiga barn, som lekte bland bergen och de betande getterna. Kom man dessa barn för nära, så flydde de in i ett svart hvalf eller port, liksom skygga vildfoglar. Följde man dem genom detta hvalf, fann man der innanför deras lilla näste. Detta var ett helt litet trekantigt rum, med tvenne oformligt stora fönster, och en mycket liten kakelugn. Möblerna bestodo af en helt smal säng, 2:ne stolar, ett skrin och ett skåp. Familjen som bodde der, utgjordes af 5

personer: mannen, hustrun och trenne barn, af hvilka det minsta var sjukt: alla begagnade samma säng, som väl hade ett täcke – nyligen skänkt af någon barmhertig person – men i öfrigt nästan inga sängkläder. Utom dessa fem personer bodde i den lilla trehörningen ännu en qvinna till, som var husvill och arm och derföre upptagen och ”inpoliserad” i trekanten: denna sof på skrinet. En sjunde person, också en fattig arbetsmänniska, den familjen inhyt för att få litet biträde med hyran, sof på golfvat.

Mannen, familjefadern, var en gubbe af svag kroppsbyggnad och utan arbetsdrift och omtänka. Han sågade väl en och annan famn ved åt sina kunder, men oftare var han hemma hos de små och ”skötte hushållet”, hvadan han ock af grannarne på rolighet kallades ”barnflickan”. Sägna hvad man vill om de storverk som människan med sin blotta vilja förmår uträtta, visst är att hon, när allt kommer omkring, icke mer än till en viss inskränkt grad utöfver en gräns, som naturen utstakat, förmår uppdrifva sina individuella krafter, vare sig andeliga eller kroppsliga. Mannen i trekanten var en af dessa hjälplösa, svaga och njuggt utrustade varelser, utan arbetsförmåga, tilltagsenhet och mod, hvilka kommit till verlden icke för att hjälpa, utan för att hjälpas. Ett af hans dagliga göromål i och för husets bestånd, hvilket han aldrig fick försumma, var imedlertid att hemta den s.k. fattigsoppan. Härmed tillgick sålunda, att mannen tog det ena barnet på armen, det andra som bar krukans, vid handen, och vandrade så af från Nya vägen till gamla Själagårdsgatan, der kokinrättningen var belägen. Visst var det ett långt stycke väg att hemta fattigsoppan: men hvad skall den fattige göra?

Visst låg det lilla barnet dödligt sjukt, men sådant fick icke hjälpa: de andra kunde icke svälta ihjel för det!

Medan vi äro ihåll med fattigsoppan, kunna vi icke underlåta nämna, att det förekommer oss såsom skulle dylika inrättningar väl, utan alltför stor eller kännbar kostnad och uppoffring för den enskilde, kunna ombesörjas på flera städer inom hufvudstaden. Vi hafva funnit denna soppa oftast rätt försvarlig, smaklig och kraftig. De s.k. ”Ärtedagarna” hafva väl ibland erinrat oss anekdoten om Herregårdsdrängen, som satte sig till ärtfatet, men bäst det var kastade skeden ifrån sig och vek upp rockärmarna, och utropade: ”Ta mig

tusan, ska jag icke nu ha henne (nemligen ärtan), det är tvärsäkert, ty jag såg henne nyss på bottnen!" – men på denna brist när, är fattigsoppan bra att ha.

Dock, vi återkomma till vår berättelse. Om mannen i trekanten var senfärdig och långsam af sig, så var hans hustru så mycket raskare och förslagnare. Hon var, såsom en viss stor man sade om en viss qvinna, "den enda karlen i familjen". Hon var det, som på starka skuldror bar alla de andras väl och ve. Hon var det, som tidigt om morgonen borgade brödet och drickat, hvilket vid uppvaknandet skulle stilla de andras hunger, och derefter gick att med osparda krafter tillkämpa sig sin "24 skilling och maten", hvilken senare hon dock till stor del gömde med sig hem, till barnen, ty, sade hon, "man behöfver icke äta sig proppmätt, för att kunna lefva". Om qvällen var det hon, som vid hemkomsten betalade det borgade brödet och drickat hos krögerskan, gaf värdinnan sitt förskott samt besörjde inköpen för morgondagen.

"Må jag icke vara glad", sade hon det oaktadt, "att ha en man, som, fastän han är jenfaldiger och godtrogen, dock aldrig kommer fuller och oregerlig hem och slår mig och barnen, och förstör något!"

Och så förhöll det sig ock; mannen var en nykter och beskedlig, om ock något "jenfaldiger" karl.

Visst var arbetet tungt och mödosamt ibland för den arma hustrun, hvars helsa och krafter stundom ville duka under; visst voro inkomsterna oerhördt knappa och otillräckliga, men hon svigtade dock aldrig i sin fromma förtröstan. "Visserligen är det svårt", suckade hon, "men Gud hjälper mig nog!"

OM DET FALLIT någon in att på senhösten samma år vandra mellan bergen utåt Nya vägen, in i den svarta porten till det trekantiga rummet med de stora fönstren, skulle han hafva erfarit att det lilla hushållet nu blifvit förminskadt. Hade vandraren tid och lust att stanna derinne en stund, skulle han snart få höra mor Brita, arbetskarlens hustru, omtala huru lycklig lilla Johanna nu var.

Barnets sjukdom hade tilltagit mot slutet af sommaren. Mor Brita hade burit det till doktorn, som yttrade: "Vi får väl se, det kastar snart om" – "Ty", tillade mor Brita, "han såg nog att det var bara döden." Det oaktadt måste modren dagligen gå bort från lilla flickan, för att dagligen kunna hemföra sin 24-skilling och betala krögerskan och värdinnan.

En natt hade Johanna varit mycket ”underlig” – men blef lugnare på morgonen. Gubben stod just i gårdsmygen och racklade i skumrasket med att öppna porten, ty han skulle gå bort till ett herrskap, hos hvilket Brita skulle biträda vid tvätt, med återbud från Brita, som denna dagen icke såg sig god till att lemna sitt lilla sjuka barn.

Hustrun knackade sakta på rutan, och gubben vände tillbaka och lutade sig mot fönstret.

”Det lider; far, du får välan vända om” – och när fadren kom in, låg lilla Hanna vänd emot väggen, hvit och vacker, men litet blå på bröstet.

Nu blef det mycket bekymmer huru man skulle få barnet i jorden, och Brita fick försätta flera dagar för detta bestyr.

Sedan hon skaffat ”fattigkista”, svepte hon barnet och satte kistan i en angränsande vedskrubb. Sedan gick hon till dödgrävaren.

Under dessa dagar kunde ingen af makarna förtjena till familjens underhåll. Gubben kom sig icke heller till att gå bort; ”det var nog att lilla Hanna var borta, och mor hade lagt vedyxan på kistlocket för rättorna”.

Små barnen undrade mellan sig att mor, som alltid varit så rädd om den lilla Hanna, kunde nännas lägga henne i den kalla skrubben, helst hon var så kall om ansigte och händer, att hon helt säkert frös; – men de tröstade sig efterhand med att det väl icke kunde vara så kallt i skrubben, *der all veden låg*.

Medan hustrun var hos dödgrävaren och mannen ute att skaffa ett par bekanta som buro kistan till grafven, tog den inhysta qvinnan bort hustruns få, hemmavarande klädespersedlar, knöt kläderna af de små barnens halsar och gick sin kos.

Om hustrun sjelf berättade er barnets död och begrafning, skulle hon, torkande sina ögon tillägga:

”Men si, det var alltför micke lyckligt – för vi gingo ut om aftonen vid femtiden. Det var fyra lik, utom lilla Hanna, som skulle alla ligga i en graf – men si jag gaf dödgrävaren en tolfsjelling, och, lilla Hannas kista fick stå vid ena sidan, såsom för sig sjelf... Med de andra följde ingen sörjande själ; men vi alla gingo med lilla Hanna... När de lagt igen grafven, satte vi en qvist öfver der Hanna låg... Det är alltför micke godt och kärt att få tänka huru väl allt

gick till: ingenting var illavulet, men bara jag fick gå med rödt hufvudkläde till gravnen, efter som det svarta kom att bli bortstulet”.

Hör nu på henne med uppmärksamhet och deltagande, som skall hon gå till skrinet och hemta fram en söndrig näsduk, lösa dess knutna hörn och framtaga en liten ljusröd pappersremsa, den hon med tårfulla ögon ska räcka er. Ni gör henne då en stor tjenst och nöje om ni läser upp högt hvad som står på denna lapp, ty hon kan icke läsa skrifvet sjelf; der står:

”Min dotter Johanna Maria afled stilla den 23 Augusti 1845 kl. 1/2 till 6 på morgonen i en ålder af 1 år, 11 månader och 2 dagar.”

Om ni vidare frågar henne om hon sörjde sin lilla Johanna mycket, skulle hon svara:

”Ja, visst gjorde jag det, i början, ända tills jag kort derpå hörde dem omtala den der Linqvisten, och hur hans mor gråtande följde honom till vägs; se det var gråt det! Se det var sorg det! Mätte jag icke vara glad att få följa min lilla Hanna till Johannes kyrkogård?”

Arma qvinna hvilket val? afrättsplatsen och kyrkogården!

Hon hade väl ämnat lägga lite torf på gravnen och nämnde härom till dödgräfvaren.

”Lägga lite torf på gravnen! jo, det skall man se! likasom det vore en lätt affär! Nej, pass min gumma, det torfvas inte! Om alla tiggare skulle torflägga sina anhörigas grafvar, det vore just hyggligt! När man icke har råd att ha marmor-monument eller åtminstone jernkors eller staket och plantera blommor, så kan man rätt så gerna ligga otorfvad.”

För en slant och goda ord fick dock mor Brita nådig tillåtelse att hemta torf från Tyskbagarebergen och pryda sitt barns graf.

Samma höst lemnade familjen trehörningen. Rummet var alltför kallt, trångt och osundt. Barnens helsa led deraf; båda blefvo sjukliga och fortfara ännu att vara det.

Några oktoberätter sofvo de i en vedbod. (Sådan liten kort rad! – men hvad nöd, hvad jemmer den innehåller!... hvilka långa nätter för fadren och modren med tvenne små sjuka barn!) Nu fingo de ett rymligare och sundare rum för 38 riksdaler riksgälds per år.

De personer hos hvilka mor Brita gick som hjälphustru, fattade imedlertid alltmer tycke för den ärliga förnöjsamma, ihärdiga och arbetsamma qvinnan. Hon erhöll ännu mera arbetsförtjenst, och fortfor att i det yttersta anlita sina krafter för de sinas bergning.

HON HADE VARIT SJUK vid jultiden, och icke kunnat förtjena något till helgen. Julaftonen kom, och det såg ovisst ut huruvida glädjens högtid här skulle kunna firas i glädje. Då, medan julklapparna vankades i rikemanshus, då dubbeldörrarna utan rast och ro flögo upp och till för att insläppa de under veckor, ja, månader hopsamlade gåfvorna, och medan de bortskämda barnen, utan att veta mer om högtidens betydelse, än att de skulle äta mycket godt och få mycket grannt, dansade kring den ljusprydda granen, de uppstaplade julhögarna och med den otåliga blicken ideligen vänd mot dörrarne, gång efter annan i undrande ton frågade: "Mamma, blir det icke mer?"... då, säga vi, satt fattigmans hustru och barn i det tomma, mörka, kalla rummet och egde intet att stilla sin hunger med.

"Det är visst svårt", suckade modren och såg på de små, som vände sina sorgsna, menlösa blickar mot henne, af hvilken de voro vana att mottaga hvarje glädje, hvarje tröst!

Men se, då öppnades dörren till det mörka, kalla rummet!

"Och det var alltför micke väl... Vi fingo en hel riksdaler i banko af *de fattigas vänner*, att köpa hökarboden för!" I häpenheten uteglömde mor Brita här ett i, ty hon tyckte sig nu kunna köpa icke blott närmaste hela hökarbod, utan äfven alla hökarbodar på hela Regeringsgatan.

Annars har mor Brita, stackare, icke blifvit delaktig af några s.k. barmhertighetsinrättningar eller gåfvor, hvarken i eller utom församlingen. (Fattigsoppan är en gåfva af enskild person.) Besynnerligt nog hade den nödställda, arbetsamma hustrun aldrig kommit på listan vid utdelningen af dylika gåfvor.

Hon hade visserligen varit oförtruten uti att söka skaffa sig någon andel af dessa förmåner, till lindring i sina bekymmer. Ofta har den i slarfvor höljda bedjerskan blifvit tillbakastött af förposterna till slottshelgedomen, då hon, väntande på något gynnsamt tillfälle, halfva dagarna vandrade i de vackra, men kalla vestibulerna, och slutligen, efter fruktlösa försök att bli anmäld hos

nådegåvornas utdelare, nödgats återvända den långa vägen med oförrättad ärende. En sådan "tidsöda" har hon dock aldrig tillåtit sig, utom vid de tillfällen då hon varit borttingad. Dessa uppvaktningar på slottet hafva dock haft sin nytta med sig, påstår hon, ty för någon tid sedan kom en qvinna från Roslagen; hon hade åtta minderåriga barn, med hvilka hon jemte sin sjuka man bebodde en backstuga, belägen i en ort der man, i anseende till tvenne på hvarandra följande svåra missväxtår, icke kunde få ens den allraringaste arbetsförtjenst. Denna qvinna måste mor Brita hjälpa, eftersom hon (Brita) "var bekant på slottet", och eftersom de varit tienstekamrater i tolf år och slutligen emedan hon, som mor Brita sade, "är ytter uschligare än jag sjelf". Och som det är "micket lättare att tigga för andra än för sig sjelf", så vigilerade Brita oförtrutet och oavbrutet, intill dess hon skaffat sin kamrat en "lapp", hvaruti hennes nöd i korthet var skildrad, samt ytterligare, vid utdelningen å kongl. slottet, skaffat "lappen" i behöriga händer, så att hustrun från backstugan ganska riktigt fick sin andel af de kungliga gåfvorna.

Så hjälpa nödens barn hvarandra inbördes! Genom den ökade arbetsförtjensten tycktes imedlertid arbetskarlens familj kunna släpa sig fram öfver denna svåra vinter, hvarunder alla lifsmedel blifvit stegrade till en oerhörd grad. Mor Brita sparade sig ej. – Tidigt om morgnarne och sent om aftarna såg man henne vandra till och från sina dagsverken.

"Gud hjälper mig nog," tänkte hon vid sig sjelf, då hon, med oket öfver sin trötta skuldra, nästan barfotad bar de tunga vattenämbarna till rike mans kök, ty längre in kom hon väl sällan, emedan ingen hyser egentligen förtroende till den trasiga. Dock, mitt herrskap, i kunnen tryggt släppa denna qvinna in i edra rum: om der låge högar af guld, så skulle hon icke vidröra dem, fastän hon, som I veten, icke har mer än några få slantar i halmasken i skrinet, der nya testamentet och näsduken med den lilla röda pappersremsan ligga förvarade.

Eller kännen i icke en sådan veneration för denna bok, denna näsduk, denna lilla halmask och för qvinnan, som eger dem, som ber och gråter öfver dem alla dar, att en misstanka mot hennes redlighet icke i deras närhet skulle falla eder in?

Det tycktes såsom om hustrun, i följd af sin ökade arbetsförtjenst, skulle kunna sträfvä öfver, äfven denna, liksom så många andra svåra vintrar, sade jag, och detta utan att behöva anlita annat biträde än sina egna oförtröttade krafter.

LÄSTE NÅGON AF EDER en annons i Aftonbladet 10 för onsdagen den 14 dennes? Der står:

”Hos den ädle människovännen bönfaller en fattig hustru, som har två små barn, om någon liten hjälp i sin stora nöd, som nu är mera tryckande än någonsin förut. Hon hade det missödet att för några dagar sedan falla och bryta ena armen samt är nu oförmögen att lifnära sig och barn. Om någon ömmar för dessa olyckliga och med en skärf vill lindra hungrens plåga, träffar han dem uti huset Nr 15 vid Stora Träskgatan, då hustrun Carlsson efterfrågas.”

I funnen således väl, att denna berättelse icke är en blott och bar fiction, utan att den fattiga familjen vid Träsktorget, – och den arbetsamma hustrun, den hjälplöse mannen och de små sjuka barnen – att dessa alla, säger jag, verkligen äro till och att den förstnämnda för några dagar sedan haft olyckan att bryta armen af. Mor Brita är dock icke förtviflad eller klenmodig, men stilla undergifven och förtröstansfull: ”Gud vare lof att det är den venstra armen”, säger hon.

Den raska, oförtrutna qvinnan är imedlertid förnärvarande icke arbetsför, och sålunda ur stånd att förtjena en enda vitten, ligger i olidlig värk både natt och dag, och barnen frysa och hungra omkring henne. Hyran för sednare kvartalet är ännu obetald, och de små barnen sjuka. Det är just den arbetsamma, redlige och gudfruktige fattige, som är af alla, det värdigaste och mest berättigade föremålet för deltagande och barmhertighet. Gifvaren vet, i sådant fall, att barmhertighetens säde icke faller på helleberget utan i god jord och bär önskad frukt.

De, som godhetsfullt vilja bidraga till den fattiga familjens räddning, men finna vägen till dess aflägsna boning alltför lång, kunna inlemna sina gåfvor på Aftonbladskontoret vid Stadssmedjegatan, der de mottagas och redovisas.

Korrespondenter: Fredrika Bremer och Ida Bäckmann

Med **Fredrika Bremer** (1801–1865) och hennes långa artikelserie ”England om hösten år 1851” i Aftonbladet möter vi ännu en publicistisk genre: utrikesreportaget. Här hade en etablerad författare ombetts att skriva när hon just kommit hem efter en två år lång utrikes resa. Något år senare skulle hennes bok *Hemmen i den nya världen* (1853–1854) komma ut i tre delar och den byggde på de dagboksliknande brev hon skickat hem till sin syster under resan. Därefter gav hon sig ut på ännu en lång resa som också den publicerades i bokform: *Lifvet i gamla världen I–II* (1860). De böckerna skrev och redigerade hon således själv. Artiklarna med intryck från England skildrar inledningen till hennes amerikanska resa och en sex veckor lång vistelse i England på vägen hem till Sverige hösten 1851. I bokform kom dessa artiklar först år 1922, utgivna och kommenterade av Klara Johanson, av allt att döma är artiklarna också lätt redigerade: de har moderniserats språkligt och bokens kapitel överensstämmer inte exakt med avsnitten i tidningen.

Den 2 januari år 1852, på förstasidan i årets första tidning inleddes artikelserien likt följetongerna under strecket och artiklarna avslutades i nummer efter nummer med att fortsättning följer. Totalt skulle det bli 18 artiklar och de dök upp i två omgångar, med ett långt uppehåll i februari/mars som lär ha berott på att tidningen oroades över Fredrika Bremers uppenbara förtjusning i radikala idéer på det sociala området. Skribenten presenteras inte närmare än ”F. B.” i anslutning till rubriken och den sista artikeln i serien, den 27 april, avslutas med signaturen ”Fr. B...r”. Möjligen var det tillräckligt för läsarna i huvudstaden för att identifiera skribenten som Fredrika Bremer.

Det textutdrag som följer här har vi valt ur Klara Johansons tryckta utgåva: det är avsnitt ur den inledande artikeln den 2 januari 1852. Såvitt vi vet är artiklarna verkligen skrivna direkt för publicering i tidningen. Möjligen kan vi också uppfatta dem som en förövning inför hennes bearbetning av materialet till den betydligt mer kända boken med intryck från den nya världen. Fredrika Bremers romaner betecknas ofta som realistiska, kanske var hon i sin skönlitterära produktion på väg mot en realism utan fiktiva inslag i den form vi brukar kalla reportage.

Fredrika Bremer var när hon reste ut på sin första långa resa närmare 50 år, en ansevärd ålder i det tidiga 1800-talet och vi vet att hennes barndom och ungdom varit strängt reglerad, hennes rörelsefrihet i närheten av familjen minst sagt begränsad. Hennes egentliga författarskap tog fart i samband med faderns död år 1830. Under 30-talet vistades hon långa tider i Norge hos en väninna och där kunde hon helt koncentrera sig på sitt författarskap. Ogift kvinna, etablerad författare, 48 år gammal reste hon ut i världen för att hon ville lära känna den.

Fredrika Bremers reportagekonst kan beskrivas som att hennes vakna blick registrerade högt och lågt var hon än befann sig. Hennes intressen måste beskrivas som sociala och politiska: hon undersökte hur människor levde, bodde och arbetade. I en mening fortsätter hon traditionen vi mötte i Wendela Hebbes text om arbetskarlens hustru, men hon utvecklade den i så måtto att hon sökte sig fram till kunskap om vilka arbetsvillkoren var, hur boendesituationen såg ut, hur skolor fungerade. Hon besökte visserligen parker och utställningar men också bostäder, fabriker, badhus, skolor och fängelser. För att tala i journalistiska termer så var hon en resande reporter med sociala intressen, en utrikeskorrespondent med blick för vardagens många dimensioner.

Om utrikeskorrespondenten i denna antologi presenterar sig med Fredrika Bremer så förtjänar det påminnas om att sådan rapportering inte sällan innehåller starka inslag av socialreportage. Hon skulle få många arvtagare bland kvinnliga skribenter. Artiklarna har ibland skrivits som just korrespondenser, dvs brev från en resenär. Ur de artiklarna vore det säkert

möjligt att skissera hur kvinnors bildningsresor kring sekelskiftet gick söderut i Europa, ner mot Frankrike, Italien och England. Ofta nog förefaller det ha varit kvinnliga konstnärer eller blivande författare som försörjde sig med sådana brev till tidningen hemma.

Ida Bäckmann (1867–1950) kallades i början av 1900-talet för specialist på revolutioner och det har visst fog för sig. I mer än tio år var hon en förvånansvärt företagsam resenär och hon skrev ofta till dagspressen under sina resor, i den meningen var hon en utrikeskorrespondent. Själv kanske hon skulle ha presenterat sig som lärare och skolföreståndarinna, åtminstone inför sekelskiftet. När hon år 1898 reste till Sydafrika kan vi nog säga att hon inledde en ny bana i livet. Hon skulle bli skribent och författare.

Under 1900-talets första decennium skulle hon göra många och ofta långa utlandsresor, till att börja med under tjänstledigheter från skolan men senare skulle hon försörja sig helt som skribent. Sydafrika, Ryssland, Holland, Belgien, Sydamerika och Ryssland igen – och detta samtidigt med pågående krig och revolutioner. Ida Bäckmanns resor finns redigerade och utgivna i bokform under samlingstiteln *Farliga färder och roliga* (1906–1910). Delar av det materialet hade publicerats som artiklar i tidningarna i Stockholm.

Hösten och vintern 1907/1908 förefaller hon ha slutat sin dåvarande lärartjänst i Stockholm och hon förekommer då ofta i *Stockholms Dagblads* spalter med artiklar om allt från slöjdställningar till kvinnoprofiler. Hennes artiklar i samma tidning från den sydamerikanska resan markeras också med orden ”från vår speciella korrespondent” – en artikel från de blodiga gatustriderna i Rio följer här. Tidningen presenterade henne vid hemkomsten i vad som måste kallas en hyllningsartikel; hon framställs som en specialist på revolutioner och porträtteras på redaktionen med en tiger (!) i koppel. Det är tecknaren som låtit fantasin skena iväg med sig, förklarar reportern: hon hade berättat att hon tänkt köpa en jaguar, en tiger hade det inte alls varit tal om.

Ungefär ett halvt sekel har passerat mellan resenärerna Fredrika Bremer och Ida Bäckmann och texterna skiljer sig åt på många punkter. Som resenärer visar de trots detta vissa likheter: två ogifta, inte längre helt unga skribenter;

båda erhöll ofta vad som liknar hedersgästens mottagande. Fredrika Bremer var en känd och etablerad författare så mottagandet var hedrande förstås, men mindre förvånande. Ida Bäckmann däremot var en tämligen okänd svensk lärarinna – även om hon hade publicerat romanen *Tantali kval* år 1898. Hon tycks ha varit företagsam och försett sig med rätt kontakter inför sina resor. En förenklad jämförelse mellan dessa resenärer kan sammanfattas i att om Bremers resor var studieresor och perspektivet i hennes texter pedagogens så var Bäckmanns resor upptäcktsfärder och perspektivet åskådarens.

Ida Bäckmann tillhör den skara kvinnor som i litteraturhistorien brukar beskrivas som ett slags enfant terrible: hon hade under några år nära kontakt med författaren Gustaf Fröding och efter hans död skrev hon en bok om honom som väckte skandal i vissa kretsar. Den kom 1913 och heter kort och gott *Gustaf Fröding*. Senare skulle hon skriva en serie populära, humoristiska och självbiografiskt färgade, flickböcker om Röpecka. *Röpecka, Gud och Lennart* heter den första som kom 1933. På 40-talet var det dags för nya skandaler, då kom boken om Fröding i ny version *Gralssökaren* (1940) och några år senare en bok om Selma Lagerlöf som byggde på många års brevväxling: *Mitt liv med Selma Lagerlöf* (1944). Det är nog ingen överdrift att påstå att Ida Bäckmann uppfattades av många som en besvärlig och komplicerad kvinna.

Kvinnliga korrespondenter blir allt vanligare under 1900-talet, en del anställda av tidningarna och fast stationerade på orter som London och Washington, medan andra skriver som frilans. Låt oss ge ett exempel: hos en reporter som Ellen Rydelius (1885–1957) tog reseintresset snart överhanden. Från att ha varvat anställning vid *Dagens Nyheter* med frilansreportage från Italien och Rom övergick hon till att bli författare av uppskattade reseböcker, bl a *Rom på 8 dagar*, med utgivningsåret 1929. Småningom sänds också kvinnliga reportrar från hemmaredaktionerna ut för att bevaka allt från krig till kungabrollor. Exempel här i boken följer bl a i kapitlen om Bang, Maud och Attis.

FREDRIKA BREMER

Aftonbladet, fredag 2 januari 1852

ur England om hösten år 1851

Ur bref och anteckningar af F. B.

Intryck av England för 2 år sedan: Höstliv. England nu: Vårliv. Verkan av handelsfriheten. Nya inrättningar för folket i städerna. Liverpool. "Ragged Schools". Fattiga av tre klasser. Besök i en nykterhetsförening. Prince's Park. Manufakturdistrikterna. Eldsdyrkarna förr och nu. Barnens rop. Förkovringar. Manchester. Besök i fabrikerna. Samtalsämnen i Manchester. Folkuppfostran. Drottningens stundande besök. Drottning Victorias och prins Alberts popularitet. Dess orsak. Den sanna kungamakten. Den sanna monarkien. Birmingham. Stålpennfabriken. Västland i Birmingham. Birmingham och S:t Hieronymus. Arbetsfolket i manufakturdistrikten. Chartister. Faror. Utsikter.

Det var två år sedan jag befann mig i England. När jag var i England om hösten 1849 var koleran där. En tung, tjock luft vilade över städerna, som ett åskdigert moln. Likvagnarna rasslade genom gatorna. Städerna voro folktomma, ty koleran var där och alla som hade medel flydde ut på landet. De medellösa måste bli kvar. Jag såg gestalter smyga omkring på gatorna,

svartklädda, skugglika, mera lika vålnader än varelser med kött och blod. Aldrig hade jag förr sett mänskligt elände i en sådan skepnad som jag såg det i Hull och i London. Elände finnes nog – Gud vet – även i Stockholm och visar sig öppet nog där på gator och torg. Men det är oftast ett öppet, ett oförskämt elände. Det blyges ej att tigga, att visa sina trasor, sitt försupna anlete. Det är ett barn av lasten. Det är kanske det högsta eländet. Men det gör mindre ont att se, ty det ser mera förtjänt ut. Man förlåter sig själv lättare att vända bort huvudet och gå förbi. Man tänker: ”Jag kan ej hjälpa det”. I England hade eländet ett annat utseende. Det var ej så mycket uselhetens, det var mera nödens, den bleka nödens. Det var magert och skyggt; det vårdade sig ej se upp, eller såg upp med en blick så hopplöst bedjande – så modlös! Det försökte att se anständigt ut. Dessa män med sina rockar och hattar borstade tills luggen var avsliten, dessa bleka kvinnor i knappa, urtvättade men dock snygga kläder – det var en syn svår att bära. Inom tio minuters enslig vandring på gatorna i Hull såg jag tiodubbelt mera nöd än jag sett under tio månaders vistande i Danmark.

Solen sken gladeliga när jag reste genom manufakturdistrikterna, såg deras klungor av städer och förstäder, deras rykande pelare och pyramider uppstigande överallt över de vida fälten – såg glödande eldsvalg öppna sig ur jorden, såsom vore den i brand – ett rikt och underligt pittoreskt skådespel, påminnande om eldsdyrkarna – forntidens och nutidens – och deras altaren. Men jag hörde barnens klagande rop från fabriekerna, ropen som den offentliga rösten låtit utgå i världen, ropen från barnen, dessa små som föräldrars och fabrikanternas vinningslystnad tvingade att offra liv och glädje och hälsa i maskinernas verkstäder, barnen som jagades upp ur sina sängar, barnen som lades ned i dessa sängar som aldrig blevo svala – barnen som jäktades och slogos tills de sjönko ned medvetlösa i döden eller i fånighet – den levande döden – jag hörde barnens jämmerrop, som Elizabeth Barrett tolkat i gripande sång; och de rika manufakturdistrikterna med deras städer, deras eldpelare och pyramider syntes mig som ett ofantligt Molokstempel, där Englands mammonsdyrkare offrade även barnen i avgudens glödande armar, barnen, jordens hopp och ljuvaste, skönaste glädje!...

Jag kom till London. I London var nu ingen (nobody), sade man mig. Det var icke årstiden för bättre folk att vara i London. Dessutom var nu koleran där. Och alla välmående, som det kunde, hade flytt ur den besmittade staden. Och detta gjorde väl att de illamående syntes mig så många där, att detta bleka nödens anlete var där så synligt. Visst är att det blev mig ett Medusahuvud, som stod emellan mig och allt skönt och stort i den stora huvudstaden, vars rika liv och fysiologi eljest hade förtjusat mig. Men nu voro palatserna och bildstoderna och de härliga parkerna, Hampstead och Piccadilly och Belgravia och Westminster och Towern och själva Themsen, med sitt mångväxlande liv, endast dekorationer till ett stort sorgespel. Och när jag i S:t Paul hörde det stora bruset av Londons röst, detta brus som – säges det – aldrig tystnar, blott domnar en stund emellan klockan tre och fyra om natten – då jag hörde denna röst i den folktomma kyrkan, där ingen gudstjänst var, såg upp i dess sköna kupol, den ingen lovsång fyllde, utan blott denna dånande brusande röst, ett dunkelt kaotiskt brus – då tyckte jag mig förnimma dånets av skickelsens strömmar vältrande sig genom tiden över sjunkande riken och folk, ryckande dem med sig bort, ned i en omätlig grav!... Det var en ögonblicklig men en förfärlig dröm!

Ett såg jag i London som lät mig se upp med glädje, som lät mig tänka: "det gamla Yggdrasil knoppas ännu!" Det var de så kallade Metropolitan Buildings, byggnader av flera hus i ett stort block, upprättade av ett sällskap vältänkande män till förmån för den fattigare arbetsklassen, för att bereda aktningvärda familjer av dem trevliga bostäder för gott pris, där de kunde äga vad som är oundgängligast för den rike såsom för den fattige till njutande av kroppens och själens hälsa – ljus, luft, vatten, rena så som Gud skapat dem för människorna! Åsynen av dessa hem, av familjerna som bebodde dem samt av de för samma klasser nyss inrättade stora allmänna bad- och tvätthusen – underrättelsen att dessa anstalter redan andra året efter deras inrättande gävo mer än full ränta åt aktieägarna, att de visade sig kunna fullkomligt bära sig själva, det var det gladaste intryck som jag denna gång hade av England. Framtidsfrön voro de mig, lovande grönskande skott på det gamla trädet...

Likväl när jag lämnade Englands kuster och såg tjocka, höstliga töcken insvepa dem, var det med en sorglig känsla för den gamla världen, en frågande blick av längtan och hopp, som jag vände mig till den nya.

Två år gingo om – en solrik, brinnande, livsstark dröm! – och det var åter höst, och jag var åter i England. Hösten mötte mig där i köld och regn och bläst, i det allra ruskigaste väder man kan föreställa sig och sådant jag aldrig sett på den andra sidan av världshavet. Men i samhällslivet, överallt i den andliga atmosfären rådde en annan anda. Den var – jag förnam det med överraskning och glädje – den var Vårens.

/.../

IDA BÄCKMANN

Stockholms Dagblad, måndag 8 mars 1909

Revolt i Rio de Janeiro.

Blodiga gatustrider.

(Från vår speciell korresp.)

Ingenting gaf vid handen, att Rio de Janeiro skulle bjuda mig skådespelet af en stad i uppror, då jag efter ett slitande farväl från Poulisterna begaf mig på väg till Capital Federal. Den enda, som gjorde en antydning därom, ehuru en ofrivillig sådan, var min reskamrat, som, pekande på en af de många bebyggda kullarna i närheten af Rios järnvägsstation, yttrade: ”Jag ginge långt hellre in i en lejonbur än dit upp efter mörkningen. Slagsmål, mord och rån höra där till ordningen, och polisen har ingen makt att inskrida. Jag skulle unna er att se denna ström af människor slingra sig fram utefter gatorna, bjudande myndigheterna spetsen.”

Jag tackade pliktskyldigast för hans vänliga omtanke med hänsyn till mina förströelser, och med blicken ännu fylld af de skräckscener, han vidblef att frammana, steg jag ur kupén och ned på perrongen.

Fridsam och vänlig stod där danska koloniens främste man, Jens Sand, aktad och ärad af alla Brasiliens botanister för sina förtjänster om brasilianska floran, och erbjöd mig en skyddad vrå i sitt hem. Hans hustru – den skandinaviska samhällsmodern i Rio – skulle, det visste jag, ej lämna någon möda ospard att ge mig hvila och ro till kropp och själ, och med en upplifvande känsla af trygghet begaf jag mig med de svenska vänner, som hälsat mig välkommen, till hans gästfria hus.

På kvällen följande dag, då vi voro på väg till operan för att åse en kinematografföreställning – kinematograf och grammofon ha här liksom öfver allt annorstädes utträngt teater och musik – får jag se en trupp ynglingar höjtande springa på ömse sidor om spårvagnen.

– Det är blott en yttring af lefnadsglädje och lämnas som sådan af polisen obeaktad – sade fru Sand som svar på min undran öfver skådespelets betydelse.

Det ligger en god del hån i detta jubel, tänkte jag, och i mina öron ljuder det som fanfareerna till en börjande revolt.

Dagen därpå var också gnistan tänd, men hvad som blåst den till låga är mig ännu obekant. Missnöjet har länge jäst hos folket, som trott sig se sina egna fördelar föraktfullt trampade under fötterna af de maktägande. Stora penningssummor ha blifvit nedlagda på anläggandet af nya, tidsenliga gator i Rio, och det lär nu ha visat sig, att kontrollen så väl vid dessa som vid andra offentliga arbeten varit så slapp, att nya och nästan lika stora penningssummor kräfväs för att göra det utförda arbetet brukbart. Utom öfver detta jäste äfven sinnena af harm vid att se hur öfvermodigt ett utländskt bolag behandlade allmänheten. Enligt uppgjortt kontrakt skulle bolaget redan för många månader sedan ha utbytt hästspårvagnarna mot elektriska. Men i stället för att bemöda sig om att fullgöra denna sin skyldighet använde bolaget en fåtalig arbetsstyrka och tog ingen notis om allmänhetens klagomål öfver upprifna linier, allt för fåtaliga vagnar etc. De, som mest ledo under dessa oordnade förhållanden, voro de i förstäderna boende arbetarna, hvilka blott kunde komma in till staden hvar 30:e minut och ofta, på grund af bolagets oginhet att ej tillsätta flera vagnar, måste vänta i timtal, innan plats kunde beredas dem. Gång på gång ha de framställt klagomål till bolaget, men tryggt i sin egenmäktighet har detta lämnat alla anmärkningar utan afseende.

Vid middagstiden andra revoltdagen befann jag mig i sällskap med den brasilianske kritikern Nestor Viktor på besök hos tidningen ”O Pais”, då jag helt plötsligt får höra larm och buller nedanför på gatan. Jag skyndade ut på den närliggande balkongen och såg en böljande folkmassa tilltvinga sig plats. Intuitivt böjde jag mig ut öfver räcket liksom för att känna stänket af denna mäktiga viljevåg fukta mina ögon och min panna. En man med vackert

ansikte och lidelsefull stämma äskade ljud. Han bad tidningen behjärta folkets förtryck af ett främmande bolag, som kommit hit ej för att betjäna allmänheten och häraf dra en skälig och dem väl unnad vinst, utan för att öfvermodigt utpressa af den fattige arbetaren en afgift, som ej står i ringaste proportion till den vägsträcka han får åka, och utan att ta hänsyn till den kommunikation, som för arbetarna är fördelaktigast. Att klaga för myndigheterna är lönlöst, det rika bolaget binder med guld deras händer och tillstoppas med guld deras mun. Ni pressens män måste – slutade han – hjälpa oss att klargöra för dessa usurpatorer, att vi brasilianare ej finna oss i främlingsförtryck, att landet är vårt och att de äro hitkomna för att betjäna oss.

Massan gaf högljudt till känna, att hans ord äfven var deras, och då sorlet något lagt sig, svarade en af tidningsredaktörerna med ett tack till folket för denna deras vädjan samt en försäkran om, att de i hvad de hade rätt kunde påräkna stöd hos dem. Från tidningen begaf jag mig genom folkmassan fram till Hortulania, Brasiliens äldsta frö- och blomsterhandel och belägen midt i hjärtat af staden. Ett ögonblick på Rua de ouvidor ansåg jag mig nästan förlorad, polisen banade sig nämligen med skjutvapen in bland mängden, och trängseln blef fruktansvärd på den tränga gatan. Lyckligtvis stod dansken Eikhof, hr Sands kompanjon, utanför den stängda Hortulania och genom hans hjälp lyckades jag komma in i butiken. I ett nu var jag uppe på öfre våningens altan, och åter nådde hetsande revolutionära ord mina öron. Polishatet var starkt liksom hatet mot de myndigheter, som beordrat polisens utryckande.

Omsider föll mörkret på och middagen väntade oss hemma. Hästspårsvagnarna vågade ej längre uppehålla trafiken, då flera af bolagets vagnar blifvit kullkastade, öfvergjutna med fotogen och uppbrända. Det återstod för hr Jens Sand och mig intet annat än att söka fara med elektrisk bond, så långt vi kunde, och sedan i värsta fall gå återstoden af vägen till fots. Vi fingo plats på en af de bakersta bänkarna i bonden, och vagnen rusade åstad. Den hade ej hunnit genom många gator, innan den omringades af en uppretad folkhop, hvilken trakterade oss med stenar och okvädingsord. Många blefvo sårade och panik höll på att utbryta, men vagnen gick hela tiden framåt, plöjande sig väg genom

den attackerande massan. Min värd och jag ägnade ännu föga uppmärksamhet åt våra sårade medpassagerare, de medföljande polissoldaterna och folkhopen, som kantade vägen, fångade hela vårt intresse. En revolverkula, antagligen afsedd för polisen, hven förbi oss och träffade en framför oss sittande passagerare. Polisen svarade med att affyra sina gevär mot folkhopen. Skri af raseri och smärta, af dödsnöd och hämndbegär fyllde våra öron. Några kvinnor fingo nervattacker och jämrade sig gällt. Kulor smattrade, stenar hveno – jag hann ej tänka en redig tanke, väntade blott på något odefinierbart.

– Para, para! – stanna, stanna! – skrek någon i ångest. – Andra, andra! – kör vidare! – uppmanade en annan, och med en fart som betog oss andan satte föraren i väg genom den helvetiskt tjutande skaran, tills vi uppnådde en folkfri plats.

Varsamt som om han handskats med en af sina dyrbaraste orchidéer hjälpte mig hr Sand ur den blodbestänkta vagnen.

– Aldrig har jag varit i ett hetare bad, men det fågnar mig att ha gjort bekantskap med de f. d. kejsrerlige – citerade jag blygsamt den store Gustaf Adolf i slaget vid Stuhm.

Hr Sand skrattade och ropade an en händelsevis förbifarande tilbury. Tack vare min ringa vikt och det minimala utrymme, jag behöfde, kunde vi båda få plats i vagnen och kommo oskadda hem.

Hr Wilhelm Markman från Köpenhamn ställde sig senare på kvällen till min disposition för att bana mig väg in i revoltcentra. Under stark polisbevakning, men utan nämnvärda äfventyr nådde vi Avenida Central – Rios hufvudgata. Gevärssmutter och skri strömmade emot oss, och vi sågo polisen rycka an mot en folkmassa, som tagit spårvagnsstationen i besittning. Ett starkt kommandorop öfverröstade alla andra ljud. Polisen ordnade sig enligt detta i dubbla led och sänkte vid nästa gevären mot marken. Med hjälp af min kamrat kunde jag af befälhafvarens ord förstå, att han uppmanat sitt folk att ej onödigtvis skjuta på mängden och då han sett sin befallning öfverträdd kallat dem tillbaka. En polis, som gick fram ur ledet, gjorde honnör och förklarade sig under närvarande förhållanden oförmögen att lyda denna order, afväpnades och arresterades. Folkmassan bragtes genom polislöjtnantens humanitet till ordning och

skingrade sig inom kort. Min kamrat och jag fortsatte ned till åkerbruksministeriets palats, men allt var där lugnt och närliggande butiker öppnades till tecken att faran var öfver. Man och man emellan talade man om upploppet och menade, att det redan kräft hundratals offer. Från åkerbruksministeriet gingo vi till Largo Sao Franciscus, hvilken var besatt med militärpolis och där sönderslagna lyktor voro de enda spår vi funno efter den utståndna bataljen. Polisen såg trygg och segerstolt ut i medvetandet att mot en nära nog vapenlös folkskara ha bibehållit valplatsen.

Vi gingo in på en restauration för att dricka kaffe och blefvo där upplysta om att på Praça da Republica en häftig kamp försiggick mellan polisen och arbetarna. Genast ilade vi dit. Där rådde ett hemskt mörker, i hvilket gevärsknallarna och skränet gjorde sig ännu ohyggligare. Då vi från Rua Visconde Itanna skulle vika in på praçan spärrades vår väg af såväl ridande som infanteripolis, hvilken med gevärsmynningen riktad mot oss förbjödo oss tillträde.

– Ni vill gifvetvis igenom? – vände sig hr Markman till mig.

– Vi måste försöka att nå själfva hufvudfåktningen – sade jag, i det jag höll honom tillbaka för att han ej allt för brådstörtadt skulle kasta sig i farligheterna. Skyddade af mörkret kunde vi obemärkta svänga åt sidan och nå trottoaren, där en spårvagn låg kullstjälpt. För tillfället var denna stridsäpplet, i det att folket ville bränna upp den och polisen förhindra det. Gång på gång gjorde massan under hånfulla rop attack, men blef alltjämt tillbakadrifven. Slutligen får en officer syn på mig, där jag står alldeles vid spårvagnen.

– Minha senhora – säger han med utsökt artighet – jag råder er på det enträgnaste att ej stanna här, ni är ingenstädes osäkrare till lif och lem.

Jag drog mig lydigt nedåt en bakgata, alltjämt skyddad af hr Markman.

– Låt oss göra ett försök att nå stationen – sade han – det förefaller mig, som om striden där skulle vara hetast.

Mörkret hjälpte oss förbi hörnet med den afstjälpta spårvagnen, men däremot hade vi knappast hunnit 20 steg in på praçan, förrän vår väg spärrades af en trupp soldater. Medan jag rätt förskräckt erinrade mig, att jag för tillfället ej medförde några papper, som vid en eventuell arrestering utvisade hvem jag

var, ropade hr Markman barskt: – Gif plats – denna dam är journalista sueca, hon vill för sin tidnings räkning åse striden!

– Journalista sueca – upprepade de undrande.

– Journalista Europea de Stockholms Dagblad – dundrade han otåligt. Jag hade all möda att hålla mig allvarlig, ofta nog hade min nationalitet utvidgats till att vara skandinav, nu hade jag kommit så långt bort, att jag måste tituleras europé. En af soldaterna hade sprängt bort för att från sin förman få order angående oss och återvände med en befallning att släppa oss igenom.

– Jag böjer mig i djupaste vördnad för den makt ni representerar – sade hr Markman, medan vi banade oss väg genom hopen.

– Den ger mig ofta hvad jag mest af allt önskar – svarade jag – nämligen erkänd rätt att gå på vägar, förbjudna för andra.

– Har ni märkt – fortfor han – hur oro förbinder och ro åtskiljer? Strid och revolt äro naturliga yttringar af ett folks lifskraft. De äro lik häftiga tropikregn. Ett sådant piskar, slår och föröder, men luften blir sedan sval och jorden fruktbar.

Ambulansvagnen körde i starkt traf förbi på gatan nedanför.

– På mindre än en timme har den fraktat bort ett trettiootal sårade och döda – upplyste oss en närstående. – Vill ni fram till stationen – fortfor han – är striden där nu i det närmaste slut. Polisen har tilltygat folket på det ohyggligaste, och Gud allena vet, hvad som sker i morgon. Här ligger en politisk hund begrafven.

– Det är mycket som säges, och mycket som säges att det säges, som orsak till denna revolt – vände jag mig leende till min följeslagare.

Vår sagesman hade dock rätt så till vida, att upphetsningen vid stationen betydligt aftagit. Militärstyrkan, som nyss ytterligare förstärkts med en trupp kavallerister, höll folket i schack, och hatet tog sig blott uttryck i blickar och doft mummel. Väntsalar och restaurationer voro tillstängda, förfärliga scener hade där utspelats och betjäningen var sysselsatt med att borttvätta blod och utplåna våldspåren. Vid midnattstid tycktes allt stadigvarande lugnt, och vi återvände då hem, där mitt värdfolk mottog oss utan jämmer och med stärkande brasilianskt kaffe.

Följande dag skockade man sig omkring de talrika karikatyror af presidenten och stadsprefekten, som voro utsatta till beskådade i butiksfönstren. Staden var förklarad i belägringstillstånd, men de inkallade trupperna bestodo af äkta brasilianare, som ägde folkets förtroende och därför utan våld kunde göra sig åtlydda. Det hatade bolaget har utlofvat att i allt rätta sig efter stadsprefektens önskningar, och denne har i sin ordning erhållit åtta dagar för att noga precisera dessa. Skulle hans önskningar visa sig ej öfverensstämma med folkets, hotas staden af en ny revolt.

Ida Bäckmann.

Lotten Ekman, ett pennskaft före romanen

Med Lotten Ekman och det nya seklet möter vi år 1900 de kvinnliga reportrar som ett decennium senare skulle skildras i Elin Wägners roman *Pennskaftet*. De må ha börjat som översättarinnor, vilket innebar att de hade tjänst på redaktionen; de sökte igenom utländsk press, valde ut texter och översatte artiklar om högt och lågt. Ofta nog var det fråga om sensationella nyheter; ”mord och hor i utlandet” har materialet kallats, den gängse benämningen var C-notiser. Verksamheten som översättare kunde innebära placering på utrikesmaterialet, som i fallet med Maria Cederschiöld (1856-1935) på *Aftonbladet*. Vanligare var att tjänsten innebar ett slags inskolning till andra uppgifter på redaktionen: ganska snart fick de utföra allmänreporterens mångskiftande uppdrag.

Lotten Ekman (1880–1910) knöts som mycket ung till utrikesmaterialet, hon var bara 18 år när hon kom till *Svenska Dagbladet* år 1898. När dåvarande utrikeschefen skulle avgå 1901 rekommenderade han henne som sin efterträdare – men så blev det inte. Hon skulle sparas för reportagetets uppgifter, påstås redaktionschefen C G Tengwall ha uppgivit. Och Lotten Ekman började mycket riktigt skriva egna texter. Hennes mest kända signatur blev Nitouche och bakom den masken, eller snarare över det märket, skrev hon såväl kåserier som reportage. Efter tio år gick hon över till *Stockholms Dagblad*. Hennes verksamhet på båda tidningarna måste liknas vid allmänreporterens — hon rapporterade om allt från julbasarer till Stockholmsutställningen sommaren år 1909, hon intervjuade kända utländska besökare och svenska skådespelare, hon skrev reportage från olika sjukhus och om de nödlidande i Stockholm. Och

inte minst skrev hon sina ofta både ironiska och reflekterande samtidskåserier. Här har vi valt ett reportage signerat -ou- ur *Stockholms Dagblad*.

Hon blev SvD trogen länge, men våren 1908 bytte hon tidning och sina sista år i yrket och livet arbetade hon på *Stockholms Dagblad*. Lotten Ekman hann bara med tolv år i pressen, hösten 1910 dog hon efter en tids sjukdom, men då hade hon etablerat sig som en erkänd och skicklig reporter.

Lotten Ekman

Stockholms Dagblad, måndag 14 december 1908

Nöden på nära håll.

Några intryck från de svältande och arbetslösas värld.

– Se här, säger ”adjutanten” och slår upp dörren till ett rum, där långa streck går från vägg till vägg, bågande under tyngden af barnklädernas tätt packade rader, se här ha vi utstyrlarna till de hundra barn vi just i dagarna skola bekläda. Det är på pricken lika många plagg till hvar och ett; men inte likadana. De ordentligaste få de finaste kläderna, de smutsigaste få de i färg mest hållbara – och de som bo i källare få de varmaste...

De, som bo i källare! Där kom den första konkreta känslan af nödens existens.

Med några bekymrade fåror i pannan har ”adjutanten” talat om fattigdom och arbetslöshet, en pojke på sju, åtta år med hes, hemskt förstörd röst har som en kardborre klängt sig fast vid oss, en gammal bruten gubbe har sjunkit ner på bänken i det tropiskt varma väntrummet, en liten spenslig flicka, dotter i en arbetarefamilj med tio barn, har tyst och orörlig suttit på en stol – men ändå komma orden om källaren som det första egentliga klubbslaget.

Midt i den tryckande miljö, som bildas af en lång, smal gata, garnerad med sjukliga rucklen, lumpbodarna och klädstånd, impregnerade med reminiscenser från smutsen och det skumma eländet i gränder man aldrig trampat, ligger slumstationen. Det är den vi sökt upp med bön att få följa en af systrarna på hennes förmiddagsrond i fattigkvarteren.

...Kaffebriken är utburen, och den unga, vänliga ”ensenjen” står färdig i sin blåa dräkt och med ”arméns” höga kosackmössa på det brunkrusiga håret.

Hon har bara varit fjorton dar vid stationen, är ännu personligen okänd för en del af de fattiga och får med sig en noga utarbetad lista på familjer, som just nu behöfva besökas. En hustru döende... ett barn sjukt... svältande familjer... man utan arbete... Det bli en expedition, som börjar på tidiga förmiddagen och slutar först när mörkret sedan timmar fallit på. En vandring trappor upp och trappor ner, rymmande erfarenheter, som faller långt utom gränsen för allt hvad man till dagligdags upplefver. Dagen är trist, öfvergifvet ödslig, otäckt decemberruskig: kväljande tjock väta i luften och ensliga flingor, som slappt dåsa ner från en tung och mulen himmel. När vandringen är slut äro hvarje scens ytterkonturer hemskt och fristående inristade i minnet, men resten är ett virrvarr af klagande ord där hyra, mat, kläder, barn, arbetslöshet är den åter och åter upprepade refrängen.

*

I ett långsmalt rum, högt upp, åt gården, naket till ohygglighet, står en kvinna och talar med tung förtviflan i rösten.

...Gud vet, hur länge man står ut... ibland sätter jag mig här på stolen, sitter bara stilla och tänker: nu orkar jag inte mer, nu orkar jag inte mer... Bäst, om det blefve slut... Ingen anar hur fattigt man har det. Sjuk är jag själf, min man utan arbete och äldsta flickan nyss kommen från Serafimern. Hvad skall man göra? Antingen betala hyran och inte ha en bit mat att stoppa i munnen eller köpa mat och inte betala hyran. Hyran, den förfärliga hyran. Allt som kan gå till pantbanken är redan där. Bunten med pantkvitton är tjock som en bok. Lakan ha vi inte haft sen i somras...

Med utmagrad hals, som sticker upp ur en illa knäppt gammal blus, med svarta hårtestar och af svält och umbäranden härjadt ansikte där ögonen stirra tröslöst, står hon midt på golfvet i den sjukligt gråa förmiddagsskymningen. Huset – det är i bortersta Birkastaden – är nytt och prydligt och dörren har till och med ringledning. Men rummet är utplundradt. En sjaskig gardin för fönstret, en säng med en trasig schal till täcke, en stol och en soffa – det är den yttre ramen för detta hem.

– Fyra barn ha vi att dra fram... Och nu kommer julen... hur ska vi få ved till julen...

*

Näst Hagalund är det Birkastadens prydliga arbetarehus, som rymma den största nöden i dessa trakter af Stockholm. Hyrorna äro dyra och betrycket känns på visst sätt hårdare på grund af den ofta ganska sorgfriare existens vederbörande förut njutit. Vi anteckna ett par typiska fall.

I ett litet trängt kök står i ena hörnet ett skomakarebord med en rökig lampa. Mannen är död, och det är änkan som öfvertagit yrkets utöfning. Hvad det inbringar representerar största delen af de reda pengar, som hamna hos familjen.

– Men, säger sköflickerskan, en kvinna af den vanliga utarbetade, förpinta typen, men skäligen talför, nu ha vi tagit ihop med att vira silkepapper kring ljusstakar. Får vi bara sälja dem till julen skall jag väl i det närmaste få ihop till januarihyran, jag ligger redan efter en månad...

– Och barnen äro många?

– Fyra. Ena pojken är plåtslagarelärling. Han förtjänar fem kronor i veckan. Den äldsta är sjuk och honom har jag haft att sörja för ända sen i somras. Det var lockoutens skull det. Jag fick honom befriad från excersisen för att jag behöfde hans arbetsförtjänst – så fick jag i stället honom också att dragas med. Och så stängde jag på samma gång vägen för mig själf till understöd från kommunen.

Det hörs ett barnskrik från rummet invid köket. Hon skjuter upp dörren. Nedbäddad i en klädkorg ligger ett litet barn, några månader gammalt.

– Det är flickans, och det eländet fick jag veta af i samma vefva karlen min dog. Det tog mig så hårdt att sen dess har jag aldrig blifvit människa. Jo, han vill gifta sig med henne, men det är oordentlig karl – och så i dessa tider: arbeta en vecka, fira den nästa. Glad i barnet är han, men pengar ger han inte. Inte ett öre. Och flickan förtjänar ingenting. Hon har lärt trikåstickning, och det duger inte till hemarbete. Ja, så svårt som nu, det har en inte ofta haft det. Gudskelof att minsta pojken får kläder af slummen till jul...

*

En arbetare, intelligent, prydligt kammad och tvättad, men med kläderna betänkligt slaka kring kroppen, öppnar på vår knackning. Tre små barn stimma omkring honom. I det lilla osande köket ligger på en bädd af trasor, med

en matta öfver sig och en bindel om pannan, hans hustru. Det är en vacker kvinna, med kastanjebrunt, lockigt hår och präktiga ögon. Men utmattad, utmärglad, blåsvart i ansiktet med dödens skuggor kring ögonen. Hon orkar knappast tala, och handen tar slappt emot pengarna, som lämnas.

– Det värker så hårdt, hviskar hon med slutna ögon. I hela kroppen. Inte röra mig kan jag, inte resa mig. För en vecka sen kom det, plötsligt. Nu skall doktorn hit. Åh, kom till mig på sjukhuset... Åh, lofva det. Lofva det bestämdt...

Mannen är elektriker, har i månader tiggat och bedt om arbete.

– Hvad grofgöra som helst skulle jag ta emot. Bära bördor, köra kärror, hvad som helst. Det är hårdt att behöfva ha det så här, när man ingenting bättre begär än att få arbeta...

Den sjuka stönar. Ögonlocken äro stora, kupiga, svartnade. Det osa hemskt från spiseln och arbetaren knuffar med plötslig hårdhet ut en liten parfvel som sticker in hufvudet genom köksdörren.

*

I Hagalund. Spårvagnen har varit proppad med arbetarefolk, korgar, knyten. En karl och en kvinna stå och gräla högljudt vid hållplatsen, svära och ackompanjeras af råa skratt. Mörkret har fallit på. Vägarna äro smutsiga och steniga, man ser inte hvar man klifver. Öfver Stockholm står ett ljust sken. Vi trefva oss uppför några mörka stentrappor, stryka emot en rad våta kläder. En knackning – en dörr skjuts upp. I ett ytterrum med en spis och en gammal skänk ligga ett par barn på golfvet och tvätta. I ett inre rum med kalkade väggar reser sig en kvinna med svårighet från en skurbalja. Hon har ett smalt ansikte, fint i dragen men med tusen nålfina rynkor, som tydligt framträda när hon med lyft kökslampa kommer emot oss. I rummet finns en soffa och en säng, oklanderligt rena. För öfrigt ingenting.

– Ja, jag ligger och skurar, jag. Rent och snyggt måste en ha. Man har så litet att vara med, skall jag säga, och snygghet är det enda en kan kosta på sig. Det är dystert för karlen också, när han på sina tider är skötsam och inte super, att ha det smutsigt omkring sig.

...Jo tack, fyra skjortor till barnen fick jag härförleden. Det blef jag glad åt må tro. Men litet sill och potatis i fall slummen har någon gång, det skulle smaka för barnen!

Hennes ögon se glada och frimodiga ut midt i allt eländet och pannan är sällsynt vacker.

– Bara benen inte värkte så svårt. De äro hårda som sten nu, med sår vid sår, men hvad skall en göra? Man är inte van vid några goddagar.

– Och hur många barn?

– Det är nio, alla minderåriga...

*

En sjuklig linnesömmerska med fyra barn och mannen i fängelse tar emot oss i ett rum af den sedvanliga fattigtypen; luften tjock af osunda ångor. En änka med flera minderåriga barn ligger sjuk och öfvergifven. Mannen dränkte sig i fjol. Genom svagt upplysta fönster, utan rullgardiner, skymta vi öfverallt klungor af barn, profiler af tärda ansikten. Öfverallt är en nöd så skriande, att när man till äfventyrs finner ett hem, som består sig en brinnande kökslampa med trasigt glas ute i förstugan, tänker man med tillfredsställelse: Nå, gudskelof, här bor inget fattigt folk.

– Hvar bor fru N.N? fråga vi en liten flicka.

Hon erbjuder sig att visa vägen och utan att vi fråga, tillägger hon upplysande:

– Hon har fem barn – de båda äldsta arbeta.

Arbete eller inte arbete, det är frågan.

*

– Här skola vi in, säger ”ensenjen” och öppnar en dörr.

– Här?

Det är en källarinteriör, kronan på verket. En sluttande, unken, öfverbyggd gång leder dit ner. Det är en helt vanlig potatiskällare med knotiga utväxter runt väggarna. På bordet med den gamla trasiga duken brinner en lampa utan glas och kupa. Golfvet är fullt af skräp och här och där står en skranglig möbel på måfå utplanterad. Högst uppe under taket sitter ett minimalt fönster.

– Går det att öppna? fråga vi en liten flicka med blyga ögon, den enda af familjens medlemmar som finnes hemma.

– Ja.

– Och ni öppnar det ibland?

– Nej.

– Inte om vintern?

– Inte om sommaren heller.

Källaren kostar 11 kronor i månaden i hyra, flickan vet det väl.

När vi dra ut till de våta flingorna, som börja falla allt tätare, kryper hon ihop vid kaminen i hörnet. Kvällen är sen, och vi ha vandrat i många timmar – en stol att sitta på har väl inte ofta funnits. Nya skaror af arbetare komma med tunga steg från spårvagnens hållplats. Vårt dagsverk är slut. Hjärnan är trött, några råheter, som i förbigående serveras af ett par unga karlar, glida halft förbi våra öron efter denna dag i den eländets värld, som är ohygglig verklighet.

– Och ändå, säger ”ensenjen”, är det nästan värre bortåt västra Hagalund. Det var synd att vi inte hunno dit...

–ou–

De tre oraklen:

Else Kleen, Anna Branting och Klara Johansson

Else Kleen (1882–1968) tillhör de färgstarka kvinnor vars uppenbarelse man stöter på lite varstans då man letar i det tidiga 1900-talets intellektuella och publicistiska kretsar. Hennes penna var fruktad inom så skilda områden som modets och sinnessjukhusens värld, och i en nidteckning i satirtidningen Puck 1912 är hon avbildad i täten för "Suffragetternas mobilisering". Tillsammans med Elin Wägner var hon aktiv i kvinnornas rösträttsarbete och senare var hon nära vän med författarinnan och antifascisten Marika Stiernstedt. Då hade hon också hunnit bli en kontroversiell statsrådinna genom sitt giftermål med socialministern i Per Albin Hanssons regering, Gustav Möller.

Sitt starka sociala intresse till trots var hon född inom en släkt med gamla adliga anor från både Norge och Tyskland. Denna internationella uppväxt och ungdomens konststudier i Paris gjorde att hon med expertkunskap kunde ge goda råd om mode och heminredning i de kvinnospalter som börjat dyka upp i tidningarna vid sekelskiftet. I den kortlivade tidningen *Mitt Hem* började hon under signaturen Gwen skriva modebrev, som dåtidens modereportage ofta kallades genom att de var mer eller mindre ordagrant översatta artiklar från utländsk press. Där beskrev hon bl a hur man för 11 kronor och 98 öre kunde sy sig en klänning som var modern men lämpad för svenska förhållanden. Else Kleen höll nämligen styvt på att god smak inte innebar att man skulle härma eller kopiera utländska förebilder, utan istället tillämpa idéerna efter egen kassa och förutsättning. Som ett exempel på denna anpassning av modet till svenska förhållanden ritade hon själv mönster till kläder i *Stockholms Dagblad* där hon arbetade 1911–13.

Dessförinnan hade hon medarbetat i *Dagens Nyheter* 1906–10 som frilansande modeskribent. Detsamma gör hon under många år i NKs tidning *Stil* och *Manufakturisternas Tidskrift*, men i *Stockholms-Tidningen* där hon anställs 1914 utökar hon sitt område till konst och heminredning, och en sorts tidig konsumentupplysning, som under krigsåren blir ett viktigt nytt inslag i tidningarna. Under signaturen ”Fru Hein” skriver hon kåserier, medan hon tycks ha reserverat signaturen ”Gwen” för de artiklar där hon med eftertryck ville propagera för något, om det så var god smak eller bättre förhållanden på sinnessjukhusen.

Under 1913 hade överläkaren vid Långbro sjukhus, Olof Kinberg, börjat föra fram nya idéer om hur sinnessjukvården skulle kunna förändras och förbättras. Else Kleen tar upp tankegångarna i en lång artikelserie, med rubriker som ”Vad allmänheten kan göra för de sinnessjuka”. Hon beskriver enskilda olycksöden och uppmanar läsekretsen till en insamling, som 1914 resulterar i inrättandet av den första tjänsten som sjukhuskurator.

När hon sedan 1919 möter den blivande socialministern Gustav Möller och med honom ingår sitt fjärde äktenskap inleds också ett socialt engagemang som kommer att ge eko i den svenska pressen. Paret Kleen-Möller föregår som goda exempel på hemmaplan – deras hembiträde Linnéa Malmlöf ”uppfostas” att bevaka sina rättigheter, och blir senare en av dem som bygger upp hemvården i Stockholm – men deras mer officiella ingripanden leder till skandaler och till och med åtal för Else Kleens del.

1934 drar hon ut på ett korståg mot de s k skyddshemmen runt om i landet, där vanartiga pojkar togs om hand med kroppsaga och isolering som behandling. Hennes informella inspektionsrond som liknade den hon gjort inom sinnessjukvården tidigare har nu stöd från maken socialministern, men trots att andra tidningar följer upp de beskrivningar av missförhållanden som Else Kleen ger *Stockholms-Tidningens* läsare, blir hon utsatt för många hatattacker. Så småningom leder dock hennes avslöjanden, som hon också publicerade i bokform, till rättssak och 1936 kom en skyddshemsproposition med förbättringar av villkoren för de omhändertagna pojkarna.

Nästa steg i Else Kleens sociala arbete ledde till en ännu större skandal. Hon hade nu börjat skriva om fångarnas behandling i fångelserna, och därigenom kommit i kontakt med en livstidsdömd fånge, Bruno Poukka, som skrivit en bok om sina upplevelser på Långholmen. Hon tar som sin uppgift att få boken utgiven med ett företal av hennes själv. Bonniers ger ut den på villkor att Else Kleen skriver en namnsedel, dvs hon lovar att ta det rättsliga ansvaret för bokens innehåll, som skildrar vaktkonstaplarnas brutalitet och grymhet mot fångarna. Samma dag som boken kommer ut intervjuas Else Kleen i *Stockholms-Tidningen* och hon anklagar då namngivna vakter på Långholmen. Bokens anklagelser leder till tryckfrihetsåtal och Else Kleen döms till två månaders fängelse – på Långholmen! – och skadestånd för förtal av tjänsteman. Vid frigivningen möts hon dock av jubelrop och ett offentligt möte hålls i Konserthuset för att hylla henne. Fyra år senare, 1945, kom straffverkställighetsreformen med de nya tankarna om att strafftiden ska ge fångarna möjlighet att börja ett nytt och bättre liv.

Anna Branting (1855–1950) På många sätt påminner Else Kleen om sin något tidigare kollega på *Stockholms-Tidningen*, Anna Branting, signaturen René, gift med Hjalmar Branting och från ett föregående äktenskap mor till Vera von Kræmer (också hon sökte sig till dagspressen där hon länge var verksam som reporter).

Anna Branting var i likhet med Else Kleen tämligen kort till växten, men båda tycks med råge ha kompenserat sin fysiska litenhet med temperament och skärpan i en penna som också var kvick och välformulerad. Om Else Kleen var fruktad inom sina specialområden, så darrade teaterdirektörerna för signaturen Renés recensioner i *Social-Demokraten* och senare i *Stockholms-Tidningen*. Hon redigerade också teatertidskriften *Skådebanan* och framstår än idag som ett gott exempel på en kunnig och självständig kritiker. Anna Branting var för övrigt en av de första kvinnliga journalister som valdes in i Publicistklubben 1885.

Klara Johanson (1875–1948) En tredje samtida och lika fruktad kritikerkollega var Klara Johanson som recenserade litteratur i tidskriften *Dagny* och *Stockholms Dagblad* under 1900-talets första decennium. Hon föddes i Halmstad, men hon lämnade västkusten efter att som privatist ha avlagt studentexamen för att fortsätta sina studier i Uppsala hösten 1894. När hon kom till studentstaden hade Uppsalas omkring 15 kvinnliga studenter förenats i Kvinnliga studentföreningen; där blev Klara Johanson medlem och där lärde hon känna Lydia Wahlström. Hösten 1897 avslutade Klara Johanson sina akademiska studier med en fil kand-examen, lysande sägs den ha varit.

Efter sin examen lämnade Klara Johanson Uppsala för Stockholm och år 1898 började hon en anställning som redaktionssekreterare på *Dagny*, Fredrika Bremer-förbundets tidskrift. Där blev hon dock inte långvarig. Bara något år senare började hon publicera sig i *Stockholms Dagblad*. Hon skrev kåserier under signaturen Huck Leber, kåserier som också gavs ut i bokform. Och hon skrev litteraturkritik som signaturen KJ när hon inte använde sig av märket Huck Leber. Av allt att döma tycks hon ha fungerat som ett slags redaktionssekreterare, hon gick dagligen till redaktionen och delade ut böcker och skrev litterära notiser. Omkring 1910 drog hon sig tillbaka från dagspressen för att bli en av våra främsta essäister i bl a *Tidevarvet* och *Svenska Dagbladet* samt i bokform. Det var också hon som 1922 uppmärksammade Fredrika Bremers journalistik genom att ge ut dennas artikelserie i *Aftonbladet* som bok, *England om hösten 1851*.

ELSE KLEEN

Stockholms-Tidningen/Stockholms Dagblad, onsdag 7 november 1934

Ett fullgott skyddshem omöjligt realisera med nuvarande system

En rundtur till skyddshem med fru Else Kleen, som besvarar frågan: Är allt bra, som det är?

Skyddshemmen, de internat dit barnavårdsnämnderna sända pojkar som hemmen inte kunna fostra, få inte förbliva okända reservat inom samhället. Deras verksamhet måste bli känd, liksom varje annat samhälleligt organs är det, deras klientel får inte fortfarande utgöras av en skara, om vilkens förutsättningar och förhållanden alla äro okunniga, och som därför bli kärnan kring en skadlig mytbildning – och ibland också för skadliga uppfostringsmetoder!

Ungefär så kan St. T. D. sammanfatta allt det stora intresse, som från inbördes vitt skilda läger visats tidningens artiklar om skyddshemmen för kort tid sedan.

Vi ha i anslutning härtill velat närmare se ett större antal skyddshem, som av olika orsaker synt oss värda intresse. Vi ha framför allt velat ha svar på frågan:

Är allt bra, som det är? Tarvas ingående förändringar? Förekomma missförhållanden? Äro dessa av den art, att de rimligen kunna kallas grova?

Vår utsände medarbetare skall försöka ge svar på alla dessa frågor. Och då allra först söka ge en bild av skyddshemsramen om det levande livet, som där leves och gestaltas.

Endast ett gemensamt drag

– storleken.

Alla de skyddshem jag sett ha vissa typiska drag, av vilka endast storleken och det mer eller mindre avskilda läget kunna sägas vara gemensamma. De flesta ligger på landet, några långt från all ära och redlighet, och något enstaka ligger i de städer, utanför vilka de för länge sedan byggts.

Elevantalet kräver stora byggnader. Detta är alltid det första intrycket.

Man kommer från porten, som ibland är låst, men ibland står vänligt vidöppen, in i ett utrymme, som varierar från en slottsvestibul med pelarrader och till vad som närmast ter sig som förstugan i ett hemman med en ofantlig barnskara.

I sista fallet stå träskor eller andra grova skor runt väggarna eller i hyllor, leriga arbetskläder hänga på krokarna – man får genast klart den nära kontakten med jorden.

Föreståndarens rum ligger alltid någonstans i närheten. Spartanskt, sakligt. Ett stort skrivbord, telefoner, liggare, uppslagsböcker. Den personliga prägel saknas.

Genom svindlande trappuppgångar eller genom breda, ljusa, eleganta korridorer, kommer man in i de utrymmen, där eleverna leva sitt liv – ofta hela eller den ojämförligt större delen av sin uppväxt.

Sovsalarna verka kasern.

Jag har bara sett stora sovsalar. Skrubba undantaget. Jag har sett förvånande vackra och trevliga klassrum, beundransvärt utrustade verkstäder, matsalar, som nogsamt vittnade om föreståndarens och husmors önskan att ordna trevligt och vackert. Sovsalen är säng vid säng över hela golvytan. Endast sängar. Intet emellan dem, ibland intet avbrott någonstades i rummet, men oftast ett bord, på vilket gärna står någon krukväxt, borta vid en kortvägg.

Frågar man om orsaken till denna tröstlöshet, blir svaret – på ett undantag när:

– Pojkarna äro här endast när de sova. Och de få då icke ha något med sig.

Undantaget:

– Dessvärre ha vi ännu icke haft råd. Snickeriverkstaden ha vi fått nyss.

Men nu ska det bli byråar av!

I många hem utgöra sovsalarna isoleringslokal för tredskande pojkar. De få då vistas där uppe dagar, ja, veckor i sträck. Men vanligen finnas mer eller mindre beklämmande, helt små rum, där den isolerade vistas. Jag har sett ett sådant rum med förspikade fönsterrutor, där en pojke vistats enligt uppgift flera månader i sträck.

Sovsalarna äro alltid rena, ibland rent av skinande av renlighet, puts och ett påtagligt nit att göra det bästa möjliga av en situation, som man helt accepterat, därför att man i det långt övervägande antalet fall icke önskar någon uppdelning i grupper på fyra. Orsaker: rädsla för sexuellt ofog, rädsla för kottteriväsen och ibland också oförmåga att tänka utöver en gång givna banor.

Endast på ett ställe, nyss citerade "Undantag", står en uppdelning på mindre rum eller avbalkningar som andra punkt på snickeriverkstadsens program.

Personligen tycker jag sovsalarna äro mycket osympatiska. De kunna aldrig komma i samklang med verkliga livet, utan giva pojkarna ett av de många artificiella, livsfrämmande och överkliga intryck, som med nuvarande system tynger även våra bäst skötta skyddshem.

Skolsalar finnas alltid. Ibland tjänstgöra de också som dagrum, och i ett fall har jag sett en skolsal, utstyrd som ett dagrum, alltså utan pulpeter men med vanliga stolar och bord. "Pojkarna måste ju ha någonstans att vara", sade föreståndaren med berömvärdt verklighetssinne. Det finns platser, där dagrummet är av den beskaffenheten, att flera tiotal pojkar knappast "ha någonstans att vara", när de inte ligga i sina kasernartade sovsalar, gå i arbetet eller äta i matsalen.

Maten är god, bordsskicket växlande.

Matsalen består alltid av flera småbord, är ibland nästan rörande trevlig, därför att den vittnar om en strävan efter trevnad, som ofta icke förefinnes annorstädes inom vissa anstalter. Men jag har också sett matsalar, som varit lika fula som allt annat inom anstalten.

Maten är alltid bra om än säkerligen på några ställen icke fullt riktigt beräknad till sin sammansättning. På många hem förekomma också för täta måltider. Pojkarna lära sig att efter någon timme avbryta arbetet för att fylla den stackars på detta sätt alldeles vanskötta ventrikeln, som aldrig lämnas i fred. En del förnuftiga föreståndare ha ordnat måltidstimmar rationellare.

Jag har sett måltider, där förmännen stått med ytterkläderna på mellan borden, kring vilka pojkarna glupskt och vårdslöst slevade i sig bra mat. Det finns alltid några pojkar, som åtminstone vid besök iakttaga ett mönstergillt bordsskick. Men mitt intryck är, att bordsskicket vanligen vårdslösas på ett sätt, som ur flera synpunkter är skadligt. I ganska många hem äta några av personalen med eleverna. Och åtminstone ett hem har jag sett, där en lärare eller lärarinna presiderade vid varje bord, där icke en äldre elev fått detta hedersamma förtroende. Där var fint som i ett hyfsat privathem.

Dagrummen på våra skyddshem! Deras bilder borde samlas i en volym över mänsklig valhänthet och mänsklig oförmåga. Pojkarna göra dem förstäs inte mycket bättre; för tre, som spela schack, rasa fem i ett hörn. Men tio sitta och hänga, håglösa på de hårda bänkarna.

Till en del beror dagrummens beklämmande inredning på att mera komplicerade rum bli för svåra att sköta för den oftast hårt arbetstyngda personalen. Men funnes mer pedagogisk håg att skapa trevnad, skulle säkert ett ganska stort antal pojkar åtaga sig både förfärdigandet av möbler och deras underhåll och skötsel.

Här är meningen att beskriva ramen omkring livet i skyddshemmen. Men i detta sammanhang skall dock påpekas vad vi senare återkomma till – hela denna ungdomliga, inringade härskaras brist på lekande sysselsättning med sina händer. Och här skall också sägas, vad som på tal om skyddshem borde sägas vid varje särskild punkt i resonemanget:

Kvinnor i styrelserna.

I varje skyddshemsstyrelse bör sitta en rejäl realistiskt betonad, förnuftig kvinna av den självförsörjande typen. Hon kan, väl att märka, sakna yrke och ha en framgångsrik man utan att sakna de för typen goda karakteristiska särdragen!

Det ligger dessvärre i sakens natur, att tvätt- och badrum i dessa stora hem måste bli långt finare, än vad pojkarna någonsin varit med om, innan de kommit till hemmet, och vad de få, sedan de lämnat det. Jag har sett en, för all del mycket praktisk och saklig lyx i nickelkranar och kakel, som verkar ganska hygglig, om den förekommer på exempelvis ett ställe av Halls karaktär, men som åtminstone på mig flerstädes verkar förunderligt malplacerad. Men den sammanhänger också med den ytterst påtagliga frågan om hur mycket personalen kan orka med. Ju finare och mera fullständiga toaletterum, dess lättare blir det för personalen, som vid skötseln av alla ekonomiutrymmen har särskilt detacherade pojkar till hjälp.

Ty en sak är viss:

Med nuvarande system och nuvarande stora hem med dess brokigt sammansatta klientel kan icke ens en utmärkt föreståndare, som omgives av en förstklassig personal, göra ett verkligt bra skyddshem av sin anstalt.

Else Kleen.

ANNA BRANTING

Stockholms-Tidningen, fredag 29 november 1895

Från hufvudstadens scener.

– Hvarför så dystert?

– Krönikan, förstår ni. Sådana dagar ser jag allting i svart.

– Finns det inte ämnen nu håller? Än "Per Olsson" då, den långt och vidt och bredt omtalade matinén, där "vi alla" skulle träffas, fröjdas och triumfera. Gick den inte bra, var den inte rolig?

– Jo, det var den, till och med öfver förväntan. Ty "Per Olsson" står i kraft och natursanning under "Lars Anders", och det visste man. Att därför stämningen kunde bli så liflig och sympatimättad ändå, berodde på något annat. Det var författaren till *Medusas hufvud*, som största entusiasmen gälde, och såsom ett uttryck därför får man väl äfven anse lagerkransen, som vid samma tillfälle på några vänners initiativ öfverlemnades åt hr Geijerstam.

– Fick han en lagerkrans på sin egen recett, vid en pjes, som man ej efter omarbetningen kände, och som fallit igenom i Göteborg? Å, gud be...

– Bevare oss för våra vänner, menar ni. Jo jo, det var nog den allmänna meningen också. Men bra orätt vore det, om man skulle nödgas umgälla de fauter ens vänner begå, man har nog att reparera sina egna. Kårt var det i alla fall att se honom hyllad, så mycket, så hjärtligt och varmt som han blef.

– Af vännerna?

– Ja, visst är han hyggelig karl nog att ha åtskilliga bekanta, som hålla af honom, men att de skulle kunna rymma Vasateaterns salong, det betviflar jag ändå. Och som hela salongen var enig i att samla sig om denna hyllning, så förstår ni väl, att det ej kunde bli tal om koterikritik.

– För all del, tag inte vid er så häftigt!

– Jo, det har jag rätt till, då ni kommer med ofina insinuationer.

– A, se så, bråka inte längre. En offentlig person får väl ej vara af så flyktigt material, att han inte tål att röra vid. Säg i stället något om pjesen! Inte så bra som "Lars Anders", men bra i alla fall, hoppas jag?

– Delvis. Litet lång till växten och ej så litet tunn mot slutet, tyckte jag, ej så alldeles symmetriska proportioner. För att inte tala om att en hufvudaxel för intrigen, testamentshistorierna, icke har ett tecken med svensk juridisk verklighet att skaffa. Men karaktärerna äkta, utom en, som syntes mig väl idealistisk, Olof, Pers son i första giftet. Och kvickheterna äro också äkta, äkta Geijerstamska, saftiga, drastiska, på spiken.

– Nå, man får väl lof att gå och se den. Inte för att jag tycker om bondpjeser, men det ser så obildadt ut att ej ha reda på sina egna författares arbeten.

– Framför allt ointresserad, slött. Och det är det sämsta man kan se ut. Ja, gå ni tryggt, jag kan tala om, att ni får se ett spel sådant som inte förekommer alla dagar.

– Nej, bara på premiärer, efter hvad ni själf påstått.

– Gud, så kvickt! Jag säger, att "Per Olsson och hans käring" spelas utmärkt. *Hagman* är förträfflig som Per Olsson, kujonerad, *förtrollad*, som ofta nog en karlstackare kan bli af en elak kvinna. Han ser med hennes ögon, hör med hennes öron, tänker och känner med henne – så länge hon är närvarande. Men så fort hon är ur vägen, försvinna trollringarna; han funderar och reflekterar, rätt och orätt får då helt andra belysningar i hans förut skumma syn. Han erfar en lust att slita sig lös, han glädes illmarigt åt att kunna komma hennes ränker på skam. Men så framträder åter minnet med sina sega länkar, och till och med hennes mot honom själf begångna förbrytelser bidraga att kedja honom fast vid henne. Kärleken kan kläda sig i många drägter och bära snart sagt hvilket namn som hälst och finnas där man minst anar det. Och man förstår vid Per Olssons under ruset öppenhjärtiga tal, att det hos honom finns en sorts kärlek också. Annars hade han ej låtit sig så förhäxas. Därför verkar afslutningen i stycket påklistrad och overklig. En så stark Katrina blir aldrig bortdrifven, hon har sin Per Olsson i starkare garn än så.

– Kors, jag fattade henne på all beskrifning endast som en megära.

– För andra ja. Men inte för honom. Han sade ju själf med sitt sluga leende om henne, att "hon var bra ändå på många vis". Alltid när jag hör en som olycklig ansedd, gift menniska säga om sin plågoande: "bra ändå på många vis", förstår jag, att den förtryckta trifs bäst med som hon eller han har det och följaktligen är förälskad, d. v. s. är lycklig, trots allt.

– Så att den enda verkliga lyckan ligger i ens egna känslor?

– Just så, ja. Men efter denna lilla utveckling om kärlekens väsen vill jag återgå till Vasateatern. Fröken *Rustan* gjorde i mitt tycke Katrina just som hon borde, och i motsats till en ärad kritikers inkast om hennes milda röst vill jag påstå, att den tvärtom är utmärkt på sin plats. Ju mera inpiskad en människa är, desto angelägnare låter hon sig vara att ge stämman en hal och menlös timbre. I allt för upprörda stunder, då Katrina i sin naturkraft icke var sig själf mäktig, skrek hon gällt.

– Nå, det gör man lite' hvar.

– Tala för er själf, ni. A propos Katrina, så undrar jag just i hvilken landsända händelsen skall anses passera. De säga Katt'rina...

– Kanske det skall vara i Nerike?

– Ni tänker på "Nerkingarne". Sak samma för resten. Att Per Olssons söner icke voro barn af samma mor, kunde man se, ty den ene var en farsfigur...

– Sin fars figur då väl?

– Gud skydde er familj! – Och den andre var i sin ädelhet en nästan romantisk gestalt.

– Ni tror inte på medfödd ädelhet hos bygdens enkla söner?

– Nej, min själ, om jag gör. Den så kallade ädelheten har intet med frisk, naturenlig själfbevaringsdrift att skaffa. Resultatlös uppoffring är produkten af fanatism, resignation eller sjuklighet.

– Hur spelade *de Wahl*?

– Präktigt. Bra, när han älskade och sjöng, bäst, när han slogs. Hans käraste, fröken *Bergström*, hade också ett par lysande scener. Fru *Hagman*, som i hast öfvat in fru Eliassons roll, var trefflig att se och höra. Den lilla frun har gnistan, kan jag tala om för er, fastän hon af för mig obekanta skäl inte fått tillfälle att visa det på länge.

– Är det så slut med meritlistan?

– Har ni hört talas om hr *Viktor Lundberg*? Ser ni, han är ändå den allra bäste i pjesen. Jag tycker, att hans Fattig-Johan kan ställas vid sidan af en Knut Almlöfs gestalt. Den är bara kort och godt mäterlig, ingenting annat.

– A propos Knut Almlöf, så kom jag att tänka på Dramatiskan. Där blir ju en matiné endera dagen, har ni reda på det?

– Om jag har! Kan ni tänka, de ha anhållit om att få påräkna min välvilja för det beaktansvärda företaget.

– Nej, nu får jag lof att ta stöd. Säg om det där!

– Hr *Hamrin* har bedt mig ägna min välvilliga uppmärksamhet åt saken, och jag har lofvat att göra hvad jag kan.

– Har ni lofvat hr *Hamrin*? Vet ni inte, hur illa de där herrarne – och damerna – vid Dramatiska teatern gå åt er?

– Hr *Hamrin* vid Dramatiskan, ja. Men det här är hr *Hamrin* i *Svenska teaterförbundet* och det är något helt annat. Han var så älskvärd och trefflig, att jag blef helt och hållet intagen. Det var på vippen, att jag i all förtrolighet börjat tala med honom om mina ganska vämjeliga antagonisterna vid Kungsträdgårdsgatan, men så syntes det mig inte riktigt snällt att störa en angenäm stund med obehagligheter.

– Svenska teaterförbundet, är det en fackförening?

– Om man så vill, en sjuk-, hjälp- och sparkassa, men också en förening till åstadkommande af solidaritet mot allt för egenmäktiga direktörer. Nu skola medlemmar af de kungliga teatrarne ha en matiné till förmån för förbundet, och direktör *Fredrikson*, som trots allt lär vara en hjälpsam man, har ställt Dramatiska teaterns salong till förfogande. Sedan hoppas man, att de andra teatrarne direktörer och personal välvilligt skola följa exemplet. Det blir nog ett vackert program med både kör- och solosång samt en pjes af *Echegaray*, ”Med samma vapen” kallad.

– Det var inte ”Två vapen”, det. Hvarför stäcktes dessa vapen så snart? Stycket är ju ganska fint och spelades väl på alla händer – nästan, ehuru hr *Olins* baron väl inte kunde anses representera den allra högsta aristokratin.

– Nej, det torde man väl utan beskyllning för hätskhet få säga. Men desto finare var hr *Ekelunds* gamle baron, och hr *Warbergs* rike amerikan var en genomtänkt och väl träffad bild. Hr *Lambert* gick upp som en sol, men fördunklades sedan af moln, och fru *Christiernson* förde sig med rutin och elegans.

– Och ändå föll pjesen. Hur kom det sig?

– Hm...

René.

Elin Wägner – en mångsidig publicist

Reporter, fri skribent, veckopressredaktör, författare, tidskriftsredaktör eller kanske rentav freds-, miljö- och kvinnosaksengagerad – **Elin Wägner** (1882–1949) kunde mycket väl kallas en mångkunnig publicist. Hon brukar dock vanligen presenteras som författare och akademiledamot, även om hon i presshistoriska sammanhang blir ihågkommen för sin roman *Pennskaftet* (1910) och att hon var redaktör för tidskriften *Tidevarvet* under några år på 20-talet. Men det var som reporter på *Helsingborgs-Posten* det hela började.

Under mer än två år hade hon plats på redaktionen och även om Elin Wägner förefaller ha gjort sin beskärda del av översättarverksamheten, och en ganska omfattande verksamhet som litteraturrecensent, så fanns hon också snart ute på stadens gator för att söka stoff till artiklar. En signerad notis ur utländsk press (26 sept 1903) berättar om hur en tidning i London skickat ut en reporter att gömma sig och att läsarna uppmanades leta reda på den ”försvunne” personen – ett uppslag som hon återvände till när hon många år senare skrev manus till filmen ”Hon fick platsen!” som pennskaften i Stockholm skapade till sin soaré år 1911. Där skulle den som ville ha platsen på redaktionen lyckas söka rätt på en person som gömt sig.

Under vinjetten ”I Helsingborg” skrev hon flitigt ett slags kåserande artiklar om vad som t ex utspelade sig inför utställningen i staden sommaren 1903. I likhet med pennskaften i Stockholm bevakade hon också möten i frågan om kvinnors rösträtt, hon skrev om kläder och hon blev en van basarbesökare. Här finner vi också ett exempel på den typ av aktiv journalistik som brukar tillskrivas manliga redaktionschefer under första världskriget, men som introducerades redan under 1840-talet av Wendela Hebbe i *Aftonbladet*.

Elin Wägner skrev 1903 om en sjömansänka och hennes svåra situation efter ett fartygs förlisning och mer än indirekt uppmanades de läsare som ville hjälpa att ge bidrag på tidningens annonskontor.

På västkusten år 1904 lämnade Elin Wägner Helsingborg och tidningen för att i princip aldrig återvända, hon reste till London och tänkte försörja sig som en fri korrespondent. Skälet till resan förefaller ha varit minst sagt sammansatt: dels ville hon kanske utveckla sig som skribent, som hon har uppgivit, men hon hade också ett trassligt förhållande till en kollega på redaktionen i Helsingborg. När hon återvände från sin engelska resa var hon deprimerad och sjuk och vistades mestadels hos släkten i Småland, men också i Stockholm och Dalarna.

Veckotidningen *Idun* erbjöd henne småningom anställning och våren 1907 fanns hon i Stockholm i och med redaktionsarbetet på tidningen. Här har hon beskrivits som en ”komet i tidningsvärlden” och under några år kom verkligen hennes publicistiska framgångar slag i slag. Våren 1907 kontaktades hon av redaktionschefen Oscar Hemberg på *Dagens Nyheter* som erbjöd henne att skriva där också. Debuten i DN bestod av en serie kåserier under rubriken ”Sommarflirt”. Året därefter kom hennes roman *Norrtullsligan* som hade sitt ursprung i en uppmärksammas kåseriserie i DN.

Samtidigt med arbetet på *Idun* fortsatte hon i många år att skriva för DN och inte enbart det närmast fiktiva materialet i form av kåserier och noveller. Som signaturen Devinez skrev hon också sociala reportage från ”den undre världen”; ännu ett utforskat område i det sociala reportagets historia. Med romanen *Pennskaftet*, hennes engagemang i kvinnosaken och äktenskapet med John Landquist kan vi summera att Elin Wägner etablerat sig som en ansedd skribent runt år 1910. Växelbruket mellan olika genrer och publiceringsformer skulle hon fortsätta med hela livet – hennes tid som publicist började dock i dagspressen strax efter sekelskiftet som reporter.

ELIN WÄGNER

Helsingborgs-Posten Skåne Halland, fredag 13 november 1903

Den qvinliga rösträttsfrågan.

Det var ett ur många synpunkter intressant föredrag, som i går afton hölls å goodtemplarsalen af fil. licentiaten fröken *Hilma Borelius* öfver ämnet: *Några allmänna synpunkter för den qvinliga rösträttsrörelsen.*

Intressant till att börja med därför, att det var ett lifstecken från den vid årets början här i staden stiftade qvinliga rösträttsföreningen, hvilken icke sedan professorskan Holmgrens föredrag på något sätt gifvit sig tillkänna.

Intressant vidare och i främsta rummet därför, att det sätt, hvarpå genom detsamma agiterades för qvinlig rösträtt – ty det var ju ändå meningen med föredraget? – var så högst originellt.

Hvad tänkte väl alla de hundraden af Helsingborgs qvinnor, som läste annonsen om fröken Borelius' föredrag och läto det stanna dervid? Ifall de öfverhufvud tänkte någonting alls, formade sig antagligen deras tankar till ett fariseiskt: gud ske lof att jag inte är så anspråksfull, så sjelfsäker, så vigtig som dessa – rösträttsqvinnor.

Jag skulle nästan önska att någon af dessa sjelfbelättna qvinnor – helst alla – hört det föredrag de hedrade med sitt förakt.

De skulle då ha fått veta, att qvinnor finnas, för hvilka kampen för politisk och kommunal rösträtt icke afser ernåendet av en *förmån*, genom hvars försakande man förskaffar sig rätt att smycka sig med den qvinliga blygsamhetens klädsamma gloria, utan fastmer står som uppfyllandet af en enkel *skyldighet*.

Det var just detta pointerande af skyldigheter, som gjorde fröken Borelius' föredrag så originellt, som medel i rösträttsagitationens tjänst betraktadt.

Visserligen betecknar hon det som enkel rättvisa, att qvinnor få rösträtt, och påvisar, att sedan utvecklingen en gång slagit in på de banor den har, det vore inkonsekvent att hålla qvinnan i politisk omyndighet. Men denna sida af saken går hon jemförelsevis lätt förbi, för att lägga den hufvudsakliga vigten vid ansvaret och skyldigheterna.

Det följer ett drygt ansvar med utöfvandet af kommunal och politisk rösträtt, säger hon, och vi äro icke ännu mogna att ta det på oss. Vi sakna *medborgarsinne*, närmare uttydt: vidsynthet, solidaritetskänsla och intresse för allmänna frågor samt exakthet, d. v. s. vi brista i insigter och ligga under i saklighet.

Allt detta är emellertid brister, som i viss mån uppstått ur ansvarslösheten, och som kunna afhjelpas genom en samvetsgrann politisk uppfostran.

När man hör en sådan uppfattning af frågan om rösträtt – hvarför icke lika gerna röstpligt? –, undrar man ovilkorligen: hvad är det då, som innerst beveker dessa qvinnor att ställa sig i rösträttskämparnes led, en plats som visserligen inte är nöjsam?

Föredraget gaf till slut svar på denna fråga. Bevekelsegrunden är en orygglig öfvertygelse om att qvinnan, om hon finge tillfälle, skulle kunna tillföra samhällsarbetet ett element, som det har behof af, skulle kunna framgångsrikt verka för humanitära reformer.

Sakens praktiska sida berördes föga, man har ju för öfrigt icke hunnit längre än till försvaret af den kvinliga rösträttens berättigande som princip.
E. -er.

Elin Brandell – Regan, Clementine och Opolitiska frun

Elin Brandell, f Henriques, (1882–1963) kom 1906 som nybliven fil kand från Uppsala till *Dagens Nyheter* och stannade på den tidningen till 1937. Även om hon hör till tidningens mest kända skribenter från början av seklet var det nära ögat att hon i stället hade börjat på *Stockholms-Tidningen*. Hon skriver i en minnesteckning ”Episoder och minnen från min tidigare journalisttid” att hon frilansat för såväl DN som ST inledningsvis: hon vågade inte lämna in sina kåserier till DN, påstår hon. När hon småningom erbjöds fast jobb hos ST stegade hon ändå in till redaktionsledningen på DN och förklarade att hon nu skulle sluta leverera sina ”Dagens dokument”, som var översättningar ur utländsk press, på grund av erbjudandet från den andra tidningen. Cheferna på DN påstod sig inte ha begripit att hon ville ha fast plats, men förklarade prompt att hon fick börja på tidningen dagen därpå: ”om ni har lust”. Och därvid blev det – den 15 december år 1906 började Elin Henriques på redaktionen med 100 kronor i månadslön. År 1908 gifte hon sig med kollegan Simon Brandell som fanns på tidningen när hon kom dit. Snart kom också Ellen Rydelius till redaktionen, efter ett år på SvD. Hon skulle i sin tur gifta sig med en annan skribent på DN, Harald Wägner och blev år 1914 mor till Ria Wägner (1914–1999). Men då lämnade Ellen Rydelius redaktionen för att i stället fortsätta som frilansande skribent, författare och översättare, så det är en annan historia.

Ganska snart skrev Elin Brandell ett återkommande kåseri i DN under vinjetten ”Lördagsklubben Histam” där hon med signaturen Regan kommenterade dagsaktualiteter på kvinnornas och samhällets område. Den lördagsklubben kan beskrivas som en informell och modern salong, en grupp

återkommande kvinnor, moderna kvinnotyper och mer traditionella fruar träffas och diskuterar varierande dagsaktuella frågor. I den text som följer här diskuterar kvinnorna den då nyligen utkomna romanen *Pennskaftet*.

Med signaturerna Regan, Clementine och Opolitiska frun i sitt galleri skulle hon bli en av läsarna högt uppskattad skribent. Elin Brandell var som framgått i tidigare kapitel inte alls först som kvinnlig kåsör i dagspressen, men hon kom att vara verksam länge i den genren och hon har en i många stycken rätt typisk stil för pennskaften. Hennes kåserier är god läsning än i dag, underhållande och inte sällan kryddade med en spetsig humor och ofta med elegant kritik i högaktuella frågor. Som "Opolitiska frun" fanns hon under många år från 1928 på riksdagens läktare och det har påståtts att herrar riksdagsmän både fruktade och längtade efter att bli kommenterade i hennes krönikor.

Den som vill bekanta sig med Elin Brandells levande tidningsprosa finner ett urval kåserier i boken *En enkel kvinnas funderingar* som kom redan år 1916. Texterna är samlade under rubriker som: "Kätterier om husligt arbete", "Medelklass och annan klass", men också "Det är svårt att vara kvinna" och "Kring Justitia". Det brukar heta att hon pensionerade sig från DN år 1937, alltså efter drygt 30 år i yrket och på tidningen. Men då var hon bara 55 år gammal och hon fortsatte som skribent bl a i *Vecko-Journalen*. Vid Elin Wägners bortgång skrev hon i DN (11 januari 1949) en personlig minnesteckning som vittnar om de starka banden mellan de kvinnor som var pennskaft i början av seklet.

Det förefaller också som om hon inne på redaktionen haft stor betydelse, hon har kallats för tidningens främsta kvinnliga medarbetare av minnestecknare. Där kan man läsa att Elin Brandell deltog i moderniseringen av kvinnosidan och att hennes omdöme anlätades i otaliga redaktionella sammanhang. Antagligen skulle en närmare studie visa att hon fungerade som ett slags mentor för yngre kolleger på tidningen. Men det var som skribent hon under många år var uppskattad av tidningens läsare.

ELIN BRANDELL

Dagens Nyheter, söndag 30 oktober 1910

Lördagsklubben Histam.

När Elvira sist i raden af lördagsklubbens medlemmar visade sig på tröskeln till fru Anni Jungs med något fantastisk smak möblerade hvardagsrum, mottogs hon af en fråga, på en gång framställd af fyra förväntansfulla röster:

– Hvad säger du om Pennskaftet! Vi ä' så nyfikna!

Elvira skakade hand med hvar och en af sina fyra väninnor, satte sig med vanlig lugn grace på den mest ordinära af rummets taburetter, och så svarade hon:

– Hvad jag säger om Pennskaftet! Att jag inte varit så glad på jag minns inte när som den natten när jag läste den boken. På det viset skall det agiteras för rösträttssaken! Slår vad att föreningen i höst får inregistrera minst tusen nya medlemmar tack vare den!

Inga satt med halföppen mun och stora, förvånade ögon och stirrade på Elvira. Så utbrast hon:

– Nå, jag må säga! Det var då en besynnerlig syn på saken! Vet ni hvad min man sade när han läst ut boken? Det är ju tur för fröken Wägner att hon gifter sig i dagarna, så att hon får en manlig beskyddare. För efter det här törs hon väl inte gå ut ensam på Stockholms gator. Rösträttskvinnorna skulle antagligen slita henne i små, små stycken.

– Åja, nog är boken ganska elak mot rösträttskvinnorna alltid, sade Helene smått triumferande, ty fastän hon punktligt betalade sin krona till F.K.P.R., hade hon aldrig känt den sanna trons flamma i sitt bröst.

– Hur kan du kalla en bok elak som är fylld af en så varm entusiasm och som är så sann? utropade Elvira. Att författarinnan är kvick och litet ironisk är visst och sant, men just därför är hon en agitator som är värd sin vikt i guld.

– Ja, boken kommer att få folk att tala om rösträtten, och det är hufvudsaken, sade gymnastikdirektören. Om alla människor tycka att vi ha rätt, men ingen bryr sig vidare om oss, så komma vi ingen vart. Då är det bättre att folk tycker att vi är en smula löjligen, men intresserar sig för vår sak.

– Ja, nog äro rösträttskvinnorna i Pennskaftet löjligen, sade Inga förnumstigt med säkerheten af att ha sin mans auktoritet bakom sig.

Elvira skakade oförstående på hufvudet.

– Jo, fortsatte Inga, tänk nu bara på den där Cecilia!

– Cecilia är då förtjusande skildrad, insköt Elvira.

– När boken börjar går hon helt och hållet upp i sin olyckliga kärlek.

Inga talade med ovanlig fart. Hon visste precis hvad hon skulle säga, ty hennes man hade sagt det förut.

– Inte har hon några samhällliga eller politiska intressen som berättiga henne att fordra rösträtt. Nej, säkert finns det inte något på jorden som är henne likgiltigare än valen till andra kammaren. Så blir hon då ett tu tre väckt...

– Asch, tala inte om intresse när det gäller rösträtt, afbröt gymnastikdirektören. Hur många män finns det i Sverige som med sin rösträtt äro politiskt intresserade, hur skulle kvinnorna då kunna vara det utan?

– Vi skulle inte tala om rösträtt. Vi skulle tala om Pennskaftet, afbröt Helene. Fortsatt Inga, det intresserar mig att höra doktor Yngvars åsikter.

– Jo, sade Inga, som tappat tråden, och fortsatte ett stycke längre fram i resonemanget än där hon slutat sist, en sådan kvinna som Cecilia, hvad vill hon egentligen använda sin rösträtt till, är hon höger eller vänster? Vill hon ha tullar eller är hon frihandlare? Vill hon bygga pansarbåtar eller skolor? Det tänker hon inte det bittersta grand på.

– Då skulle ju boken ha blifvit tråkig, inflickade Elvira halfhögt.

– Nej, hon vill ha ett intresse att fylla sitt lif med, och då griper hon rösträtten. Hade hon något annat, skulle hon inte bry sig om den ett spår!

– Det där är inte riktigt sant, sade Elvira. Hon griper inte rösträtten, rösträtten griper henne, och det är en afsevärd skillnad. För resten är Cecilia visst icke typisk. Tänk t. ex. på Ester Henning, hon har både man och barn och ett arbete som intresserar henne!

– Ja, våra kvinnliga läkare ha ju tagit till specialitet att vara samhällsintresserade, genmälde Inga, som tydligen var rustad, precis som en läkares kall ej skulle vara tillräckligt kräfvande för att helt och hållet fordra sin man.

– Jag har aldrig hört några klagomål öfver att de försumma sin praktik, sade Elvira.

– Jag tycker att de kapitlen som bara handla om Pennskaftet själf och hennes fästman äro bra mycket treffigare än allt det där om rösträtten, höjde Anni för första gången under aftonen sin röst. Och slutet sedan! Jag storgrät när jag läste slutet.

Men Inga gaf icke tappt:

– Ja, just den där blandningen af erotik och rösträtt som sylt och pannkaka, är den icke typiskt fruntimmersaktig? fortsatte hon. Rösträtt, erotik, toalettfrågor och skvaller, se där hvad de där damerna lefva på.

– Nej, Inga, nu blir din man tråkig, tog gymnastikdirektören i med kraft. Annars brukar man påbörda oss att rösträttssaken förkväfver våra kvinnliga instinkter. Men när det nu visas att så inte är förhållandet, då få vi overt för det också. Äro vi s. k. sanna kvinnor, då böra vi icke ha rösträtt för då bry vi oss i grund och botten icke om den. Och äro vi inga sanna kvinnor, ja, då böra vi icke föra kvinnornas talan, ty då äro vi undantagsfall. Sannerligen, kvinnorösträttens motståndare göra det bekvämt för sig!

– Nej, barn, gräla inte rösträtt hemma hos mig, bad Anni bevekande. Det är två ting jag aldrig kunnat lära mig att förstå: det ena är hur någon kan idas argumentera mot något så själfklart som att kvinnan bör ha rösträtt, det andra är hur någon kan vara en verkligt besjälad och sant troende rösträttskvinna.

– Men, Annie, det är ju just det Pennskaftet visar, sade Elvira förebrående. Har du läst boken och så icke förstätt det minsta grand af den?

– Prat, sade Anni. Visst har jag förstätt boken. Den predikar bara den gamla, kända sanningen att kärlek måste vi ha, och ha vi ingen äro vi tvungna

att skaffa oss den. Inte är boken något rösträttsevangelium, inte!

– Jo, det är just hvad den är, sade Elvira. Men hon fortsatte icke resonemanget, ty en flerårig erfarenhet hade lärt henne icke blott att rösträttens motståndare icke diskutera med förståndsskäl, utan också att det sällan är förståndsskäl som göra en kvinna till rösträttskvinna.

Regan

Ester Blenda Nordström och det moderna reportaget

Det moderna tidningsreportaget med dess speciella berättarteknik, som bland annat bygger på en genomtänkt dramaturgi och en stark närvarokänsla i texten, växte i Sverige fram under 1900-talets första decennier. Sina rötter har det bl a i den naturalistiska litteraturtraditionen med dess krav på att skildra ”verkligheten” och i det som i seklets början kallades för nyhetskåserier i pressen. Reportaget skulle både ge kunskap och underhållning. Bidragande orsaker till dess genomslagskraft var bl a samhällets utveckling i demokratisk riktning, som medförde stora skaror av nya tidningsläsare med andra referensramar och andra behov än de tidigare, som främst varit medel- eller överklassmän. Så kallat vanligt folk och inte minst kvinnor uppmärksammades nu som läsare och ibland innehöll tidningarna till och med barnbilagor. Demokratiseringen förde också med sig ett socialt engagemang, som gjorde att journalisterna började intressera sig både för hur människor i gemen levde och hur de fattiga, utslagna och fördömda framläpade sina dagar t ex på mentalsjukhus eller i fängelse. För att kunna skildra människornas vardag började journalisterna ge sig ut från redaktionerna och skriva artiklar på plats. Somliga förklädde sig till och med för att på det sättet komma närmare den sociala verklighet de ville skildra. Den här typen av journalistik växte fram i USA i slutet av 1800-talet, men redan vid sekelskiftet praktiserades arbetsmetoderna i Sverige, om än i blygsam skala.

Ensom i Sverige tidigt skulle komma att personifiera dessa nya arbetsmetoder och som skrev reportage i modern mening var stockholmsjournalisten **Ester Blenda Nordström** (1891–1948). Hon slog igenom 1914, då hon i SvD publicerade en rad artiklar efter att förklädd ha arbetat som piga på en lantgård

i Sörmland under en månad. Hon skulle också senare använda sig av liknande metoder, som när hon i början av 1920-talet reste som fattig emigrant med tredje klass båtbiljett till USA och tog sig runt där med hjälp av ströjobb och med en så gott som obefintlig kassa. Båda dessa artikelserier finns publicerade i bokform: *En piga bland pigor* (1914) och *Amerikanskt* (1923). Däremellan hade hon bl a också hunnit med att skriva artiklar från en nio månaders vistelse som samelärlarinna i Lappland: *Kåtornas folk* (1916).

Att man kan kalla Ester Blenda Nordströms artiklar för reportage i modern mening, beror just på hennes ämnesval, arbetsmetoder och berättarteknik. Hon skriver för en modern läsekrets och använder sig av en dramaturgiskt uppbyggd berättarteknik, där närvarokänslan – bl a uppbyggd kring ett sinne för miljön, människorna och väsentliga detaljer – spelar en stor roll. Skildringarna är ofta i presens vilket ger texten en livfullhet och en autenticitet, som om allting händer just nu och upplevs av läsaren på plats genom reporterens ögon.

Det sociala engagemanget var för sin tid och i de sammanhang reportagen publicerades (högertidningen SvD och den borgerliga veckotidningen *Idun*) något som väckte uppseende, även om skribentens perspektiv oftast var ett ovanifrånperspektiv. Denna blandning av engagemang och underhållning kopplad till en stilistisk begåvning och en aldrig sinande humor gav Ester Blenda Nordströms artiklar ett högt läsvärde och hennes popularitet var under 1910-talet enorm. Boken *En piga bland pigor* såldes på bara några år i över 35.000 exemplar och kom ut i 15 upplagor. Boken blev dessutom omarbetad både till film och teaterpjäs.

Ester Blenda Nordströms okonventionella arbetsmetoder väckte dock livliga reaktioner. När artikelserien ”En månad som tjänstflicka på en bondgård” publicerades i SvD under juli – september 1914 för att sedan publiceras i bokform lagom till jul samma år, startade en häftig tidningsdebatt som varade långt in på 1915. Många var moraliskt upprörda och då inte minst naturligtvis den berörda bondefamiljen i Sörmland, där Ester Blenda Nordström bott en månad under ”falsk flagg”. Grälet med bondefamiljen kulminerade 1915, då bonden med hjälp av en spökskrivare gav ut sin version av månaden på landet och kallade den *Ett pennskaft som piga*. Då hade emellertid

den unga stjärnreportern begett sig till Lappland för sin nya reportageserie om samerna och deras liv.

Ester Blenda Nordström var bara 24 år när hon slog igenom. Trots sin ungdom hade hon då redan en rätt omfattande journalistisk produktion bakom sig. Hon hörde också till de mer aktiva medlemmarna i "Ligan" och fick säkert mycket stöd och inspiration från de i allmänhet litet äldre kvinnliga kollegerna. Elin Wägner kom t ex att spela en stor roll i hennes liv, både yrkesmässigt och privat.

Hon debuterade som volontär på *Stockholms Dagblad* 1911 och gick vidare till ett vikariat på DN under 1912. På hösten 1912 fick hon en fast anställning på SvD, där hon stannade till 1917 för att sedan bli frilans. Redan i hennes tidiga journalistik finner man exempel på artiklar, som pekar framåt mot de senare, berömda reportagen. Artikeln av henne, som finns med i denna antologi, är från 1913. I januari det året kom ett förbud mot att bära långa, vassa hattnålar på Stockholms spårvägar. Första dagen förbudet trätt ikraft bestiger Ester Blenda Nordström en spårvagn iförd hatt och kolossal hattnål. Där iscensätter hon sig själv i rollen av "oskyldig och ovetande" för att pröva reaktionerna hos sina medresenärer. Resultatet presenterades i artikeln "Skarp opinion mot hattnålsdamerna". Greppet var typiskt för Ester Blenda Nordström, som var känd för att göra det oväntade.

Margareta Stål

ESTER BLENDA NORDSTRÖM

Svenska Dagbladet, söndag 12 januari 1913

Skarp opinion mot hattnålsdamerna.

Jag steg upp på en spårvagn med den oskyldigaste min jag kunde åstadkomma och i min hatt darrade världens längsta hattnål minst en kvarts meter utanför kullen och så skarp och oskyddad som den öfver hufvud taget kunde vara. Det var en spårvagn af äldre typ med sätena på längden – jag hade valt ut den med särskild omsorg – och med en liten invärtes skälfning af förfäran slog jag mig ned tätt intill en äldre gentleman med koleriskt utseende. På min andra sida sjönk en medelålders aktningvärd dam ned; signalklockan ljud och vagnen satte i gång. Jag höll hufvudet sedigt nedböjdt och gräfd i min väska efter portmonnän en stund, och när jag funnit den, plockat fram min tioöring, knäppt igen portmonnän, lagt ned den i väskan och knäppt igen äfven den drog jag en suck af belåtenhet, och tänkte börja intressera mig för omgivningen. Den hade emellertid tydligen redan börjat intressera sig för mig, ty när jag såg upp voro allas blickar fästa på mig och strängt ogillande stod att läsa i dem alla. Den koleriske gentlemanen bredvid mig hade med ett uttryck af koncentrerad fasa dragit sig så långt bort som möjligt och i hans ögon flammade en vrede, som kom mig att förstulet se bakom boan. Mitt mål var vunnet, jag hade lyckats indignera allmänheten: den kunde tydligen bereda mig på en het stund. Ännu rädde dödstynad, ännu hade en hastig flykt kunnat rädda mig, jag började ångra min djärfhet och funderade just på att ila från stridsplatsen då...

– S-ns fruntimmer!

– När dom dagligen ser i tidningarna hvilka olyckor som såna där gör!

– När dom kan få en skyddare för fem öre!

– När det till på köpet står anslag!

Alla satte sig till rätta på sätena utom jag, som blygt och skuldmedvetet sänkte hufvudet ett ögonblick för att anta det verkligt ogenerade utseende som rollen fordrade. Hvarenda passagerare i hela vagnen utslungade någon besk glosa och ett allmänt och lifligt samtal var snart i gång. Den aktningvärda damen bredvid mig berättade med gäll stämning för en liten blyg herre midt emot de mest vidunderliga hattnålsolyckor som hon både hört och varit med om och ruskade med eftertryck och mest strålande själfbelåtenhet på sin egen lilla hatt, som var stadigt och säkert fästad med en karutschasnodd om nacken – den koleriske mannen vände sitt vredesrodnande ansikte mot gatan för att slippa se eländet och muttrade för sig själf de hemskaste framtidsönskningar för min ringa person – en liten fet, snäll herre log medlidsamt mot mig och en annan uttryckte högljudt sin förvåning öfver min fräcka oberördhet. Ännu hade ingen bevärdigat mig med ett ord, men allas blickar hvilade med hopp och förväntan på konduktören, som nu stilla inträdde för att ta upp betalningen. Redan från det ögonblick jag slagit mig ned hade jag märkt, att hans blickar pröfvande hvilat på min nålspets, och blef därför inte alls förvånad, när han böjde sig ned och i diskret ton med ett generadt leende frågade:

– Skulle inte fröken vilja köpa ett hattnålsskydd? Den där nålen ser lite farlig ut!

– Hattnålsskydd!! Jag hörde själf att min röst var gränslöst förvånad och stött, och mitt uttryck var fullt av barnaoskuld och häpnad.

– Ja, just hattnålsskydd! högg den koleriske gentlemannen i med sylhvass röst. Fröken tycker kanske inte det behöfs – hva?

– Nej, hvarför i all världen skulle jag ha det? Det har jag aldrig haft förut – och det har aldrig hänt något!

Den koleriske gentlemannen blef nästan blek under bråkdelen af en sekund, – sedan rodnade han med en hittills oanad intensitet och hade just hunnit bli färdig att brista lös mot mig, när konduktören, som hela tiden stått kvar, med bevekande röst sade:

– Men den kostar bara 5 öre, fröken!

– Ja, bara fem öre, sade den lille fete snälle och log smältande. Och tänk hvad fröken kan rädda med denna femöring! Tänk på alla små barn, som nu hotas, tänk på de ögon, som ni kan sticka ut, tänk på...

– Ja, fröken borde riktigt skämmas, föll den lille blyge in med plötslig morskhet, men rodnade förfärligt så fort han sagt det och såg sig om efter en hållplats. Nypåstigna passagerare funno situationen intressant och tyckte bereda sig på att göra inlägg. Då sjönk mitt mod, med en resignerad åtbörd knäppte jag upp väskan, letade rätt på min portmonnä, tog fram en femöring och räckte den till konduktören – hela tiden iakttagen med det mest oförställda och andlösa intresse af mina vedersakare, som vid min sista gest drogo en lättnadens suck och mildrade sina ansiktens stränghet.

– Det var rätt, lilla fröken, sade den fete och hans anlete sken af fröjd. Den koleriske återfick sin normala färg och drog sin mun till ett mikroskopiskt leende, och den blyge, som ännu inte funnit någon lämplig hållplats, blottade med en elegant åtbörd sitt hufvud, då jag stilla reste mig för att gå.

Nå, gudskelof att människan tog reson, var det sista jag hörde och på rösten kände jag igen den medelålders damen, men nog tycker jag i alla fall att när det *finns* karruschaband...

Resten gick tyvärr förloradt när dörren smällde igen. – Men så mycket förstår jag nu efter detta experiment, att de oskyddade hattnålarnas glanstid är för evigt förbi, att stockholmarna reagera mot oskicket och att den dag kanske varder kommande, då Sverige åtminstone i ett hänseende varder en man!

Bansai.

Veckopressens tre E-n: Elsa Nyblom, Eva Nyblom Hökerberg och Ebba Kolare-Theorin

Under slutet av 1800-talet hade en veckopress med dragning åt vad vi idag benämner som populärpress börjat etablera sig i Sverige, med Allers familjetidning *Illustrerad Familje-Journal* (1879) och bildtidningen *Hvar 8 Dag* (1899) som stilbildare. Familjetidningarna har sedan under 1900-talet mer och mer utvecklats till tidningar för och om kvinnor, medan skämt- och bildtidningarna blivit herrtidningar. Dessutom fanns från 1887 tidningen *Idun*, från början under namnet *Praktisk Veckotidning för Qvinnan och Hemmet*, men som från sekelskiftet satsade på ett kulturellt och samhällsdiskuterande material för kvinnor. Det nya seklets första decennier med livsmedelsbrist och småningom mellankrigstidens förändrade villkor för kvinnan med rösträtt och yrkesarbete medförde också tidningar som gav tips och råd om den nya husmorsrollen.

Här öppnade sig en nisch för de första kvinnliga chefredaktörerna. De hade skolats i dagspressen, vars sk dam- eller kvinnoidor fått större utrymme och ökad betydelse under och efter första världskriget, då det gällde att hushålla på bästa vis med det som stod till buds. En del av de kvinnor som var med och skrev vad som på *Dagens Nyheter* kallades för ”dyrtidsjournalistiken” menade att de då fick ta del av den allra första yrkesutbildningen, nämligen embryot till senare tids konsumentjournalistik med kurser i matlagning och enklare sömnad, etc. Begreppet ”aktiv journalistik” som nu börjat praktiseras i de flesta av Stockholms dagstidningar blev också kännemärken för de nya kvinnotidningarna.

En av pionjärerna var **Elsa Nyblom**, f Blomberg (1890–1956) som börjat på *Dagens Nyheter* som sommarvikarie strax före krigsåren. Sommaren 1913

gick hon omkring i Gamla Stan mellan uppdragen och såg hur de fattiga barnen lekte i gränder som inte nåddes av någon sol. Idén om dagskolonier för barnen föddes, och hon fick med sig tidningens ekonomichef på förslaget. Några dagar efter en artikel som beskrev planen och bad läsekretsen skänka pengar, organiserade hon så båtresor till Lidingö och Fjäderholmarna för ett hundratal barn med deras mödrar. 1917 hade verksamheten vuxit ut till en fast sommargård på Tynningö, där barnkolonin blev kvar under många år. En systuga i Klarakvarteren och penninginsamling till spanska sjukans offer är andra exempel på Elsa Nybloms aktiva journalistik.

Samtidigt skrev hon artiklar för *Vecko-Journalen*, som startats 1910 av imperiebyggaren i svensk veckopress, Erik Åkerlund; från början en familjetidning men som nu börjat satsa på bilder och stora porträttintervjuer. Där lärde hon känna hemkonsulenten Tora Holm och tillsammans beslöt de att starta en egen tidning för husmödrarna, för att bistå dem under krisåren med matrecept och hushållningsråd. Tidningen döptes helt enkelt till *Husmodern* och från 1917 års svart-vita blad med några få sidor kom den att bli en av de mest framgångsrika veckotidningarna som samtidigt bidrog till att forma det nya folkhemmets rationella husmor, där hushållsarbetet skulle skötas på ett professionellt sätt.

Men den utvecklingen fick inte Elsa Nyblom själv vara med om. Som sakkunnig expert blev det i stället Tora Holm som ledde tidningen, men då hon hade många andra uppdrag sålde hon efter några år tidningen till Erik Åkerlunds förlag. 1923 hade en annan matexpert, Ida Högstedt, blivit chefredaktör för tidningen och Elsa Nyblom fick en förfrågan om att återinträda i redaktionen. Snart fick hon dock en ny tidning att starta, det första svenska försöket med färgtryck, *Husmoderns månadshäfte*. Snart uppgick den i *Vecko-Journalen* och Elsa Nyblom blev dess chefredaktör under åren 1928–1943. Exklusiv personjournalistik, så skulle man kanske kunna karaktärisera tidningens profil, men den var också känd för sin antinazistiska hållning under det andra världskriget. Elsa Nyblom blev också Publicistklubbens första kvinnliga styrelseledamot 1937–1940, och dess vice ordförande 1939–1940.

I och med att Elsa Nyblom gick vidare till nya uppgifter inom det åkerlundska förlaget inleddes en rockad i den kvinnliga sfären av tidningsbranschen. **Ebba Kolare-Theorin** (1891–1953) hade börjat sina bana som journalist på *Sydsvenska Dagbladet* under ett tiotal år, innan hon blev redaktionssekreterare på *Idun* 1919. Därifrån hämtades hon nu 1924 för att göra *Husmodern* till en modern tidning för den moderna husmodern.

Det var den växande medelklassens kvinnor man vände sig till, med ett innehåll som förutom läsmaterialet bestod av råd om hemmets och familjens skötsel. Kvinnorna förutsattes visserligen vara hemarbetande husmödrar men som sådana experter på sitt område; undervisning i hushållets teknik enligt vetenskapens senaste rön tillsammans med borgerlig och folklig kultur var receptet för den tidning som nu sökte ta upp konkurrensen med veteranen bland damtidningar, *Idun*. Till den hörde också inrättandet av en frågespalt om hem och samlevnad, som förmodligen avspeglade Ebba Kolaras eget intresse för psykologi och mänskliga relationer. Parallellt med tidningsarbetet skrev hon flera böcker om den nya tidens kvinna och man, med titlar som *Eva-löggen*, *Jag och du. Illustration till känslornas historia*, *Kvinnan och det lyckliga livet*, där hon med många historiska referenser diskuterar den moderna kvinnans situation. Beträffande den sistnämnda boken kan vi av recensionsklippen utläsa hur de tidiga kvinnliga journalisterna utgjorde ett nätverk som stöttade varandra i offentligheten. Recensenterna var inga mindre än Ven Nyberg i *Svenska Dagbladet*, Elin Brandell i *Dagens Nyheter*, Else Kleen i *Stockholms-Tidningen*, Vera von Kraemer i *Social-Demokraten* och Eva Nyblom i *Idun*.

Ebba Kolaras redaktionsbyte 1924 innebar också starten för en annan veckotidningslegend; **Eva Nyblom-Hökerberg**, f Bergström (1899–1990) som då kom till *Idun* för att sedan bli dess chefredaktör 1928–1962. Året därefter slogs *Idun* samman med *Vecko-Journalen*, *VJ*, och en ring av ambitiös kvinnojournalistik slöts. *VJ* lades ned 1980.

Eva Nyblom hade gjort sina journalistiska läroår efter studentexamen på *Nya Dagligt Allehanda* 1919–1924, först som modereporter om den flärd som nu blommade upp efter kriget, och av tillfälligheternas slump snart som tidningens Englandskorrespondent. Återkommen till Sverige och NDA

fick hon med sina språkkunskaper, i likhet med sina kvinnliga kolleger, ta hand om alla "utlänningsintervjuerna"; Sverige som inte varit med i kriget besöktes nu av många prominenta utländska gäster. Även Eva Nyblom engagerade sig för NDAs räkning i aktiv journalistik, som t ex hjälpaktionen för den svältande befolkningen i ryska Samara, vilket medförde en sexveckors reportageresa dit. 1923 reste hon tillsammans med en rad andra kvinnliga journalister till den stora kvinnokongressen i Rom, och när NDA samma år startade en ny avdelning i tidningen, "Kvinnan och hemmet" blev det Eva Nybloms uppgift att sköta den. Sidan blev populär och växte ut till både tre och fyra sidor, och redaktören uppmärksammades av *Idun* som nu behövde en ny redaktionssekreterare efter Ebba Kolares övergång till *Husmodern*.

Idun hade alltsedan sekelskiftet satsat på ett kulturellt material för kvinnor, med recensioner och reportage kring litteratur, konst och det växande området heminredning och konsthantverk. Tidningen stoltserade också med en rad skönlitterära medarbetare liksom många av kvinnorörelsens förgrundsgestalter. Under Eva Nybloms ledning som chefredaktör från 1928 kom den att rikta sig framför allt till den nya självförsörjande kvinnan som tog aktiv del i samhällslivet. Själv satt hon under många år som ledamot av Stockholms stadsfullmäktige för högerpartiet, och några år efter dess start 1931 var hon ordförande i Yrkeskvinnors riksförbund.

När Eva Nyblom blev chefredaktör ersattes hon på redaktionssekreterarposten av Barbro Alving, i sin tur följd av namn som Ruth Hamrin-Thorell, Marianne Höök, Lisa Mattson och Marianne Zetterström. *Husmodern* hade samma system med täta byten av redaktionssekreterare och tillsammans med *Idun* utgjorde de båda tidningarna veritabla plantskolor för kvinnliga journalister, innan någon utbildning fanns.

ELSA NYBLOM

Dagens Nyheter, torsdag 24 juli 1913

"Dagskolonier" – ett nytt uppslag.

Friluftsliv åt Stockholmsgrändernas barn!

En idé som förtjänar att realiseras.

Arbetet bland barnen är säkert mycket väl organiserat i Stockholm. Det är många krafter som arbeta för de små, och de resultat som uppnås äro utan tvivel mycket vackra. Och dock finns det många försummade barn, många bleka och vanvårdade småttingar som aldrig bli omhändertagna och som särskilt nu på sommaren lämnas vind för våg på Stockholms gator och gränder. Ty vilket kapital skulle här förslå att hjälpa alla dem som behöva?

Vi ha visserligen kolonierna, men endast en församling, Nicolai, är nog rik att kunna ta med alla som anmäla sig. För att ett barn skall komma med på koloni fordras också vissa förutsättningar. Klena barn tagas ju med i första rummet, och om också barnet fått löfte om att få följa med, kan det hela stranda på moderns oförmögenhet att skaffa de erforderliga klädesplaggen. Dessutom äro ju de egentliga kolonierna avsedda för barn i skolåldern. De båda småbarnskolonier vi ha äro ej på långa håll tillräckliga. En nyhet för sommaren är tre veckors-kolonien på Barnens ö, men där kunna ej mottagas mer än mellan 70 och 80 barn. En annan nyhet för de senaste åren är sommarlekkurserna. Deras föreståndarinna, fröken Dagny Siwerson, intygar att lekarna i hög grad verka stärkande och uppfostrande på barnen; de ryska läroverkslärarna som varit här ha också uttryckt sin förvåning och beundran över idén med lektimmarna och över barnens goda uppförande. Men även här är ju antalet av dem som kunna få vara med begränsat.

Mycket göres, men mera behöver göras. En sommar på Stockholms gator kan förstöra hela skolterminens arbete. Det är, framhöll barnavårdsinspektrisen, fröken Anna Lindhagen, med vilken en av Dagens Nyheters medarbetare samtalat i ämnet, så ofantligt viktigt att barnen under sommaren komma under ledning och bli sysselsatta. De yngre barnen komma ibland halvt förvildade till skolan efter sommarlovet. Mödrarna gå ju ofta på hjälp eller ha mindre barn, och de som då kunna reda sig på egen hand få springa ute utan tillsyn. Allra mest beklagansvärda ansåg fröken Lindhagen förstadsbarnen vara. Stockholm har ju större ekonomiska möjligheter än relativt fattiga landsamhällen. Hon har som inspektris besökt Gröndal, Liljeholmen, Hufvudsta, Årstaskog och Hagalund och anser att förhållandena i dessa samhällen äro olidliga för barnen. Det förkättrade Hagalund är icke det värsta. Både Hufvudsta och Gröndal kunna överträffa det i ruskiga förhållanden. Det vore en välgärning av oskattbar betydelse om man kunde göra någonting för att få ut dessa barn i sunda omgivningar.

Skulle man då icke – här kommer det förslag som framburits till Dagens Nyheter – kunna tänka sig att man för de barn som av olika skäl ej kunna följa med de vanliga kolonierna skulle kunna anordna s. k. dagskolonier? Det finns i denna stad många unga flickor med varmt hjärta som önska sig en uppgift, en plats att fylla. Här är ett verksamhetsfält för behjärtad ungdom. Dagskolonien skulle samlas med en eller ett par ledarinnor på morgonen. Dagen skulle tillbringas på någon lämplig plats i omgivningarna, där barnen finge leka i gräset, bada, med ett ord föra ett hälsosamt friluftsliv. Mjölks och smörgåsar skulle serveras. Och mot kvällen skulle kolonien åter vara i staden. Det är säkert att man med sådana dagskolonier skulle kunna uppnå storartade resultat.

Dagens Nyheter låter tanken gå vidare. Saken borde ej vara svår att arrangera. De nödvändiga medlen, som säkert ej behöva vara så stora, skulle nog kunna erhållas genom en insamling. Ledarinnor, villiga att då och då offra en dag, skulle nog ej saknas. Och samarbete med lärarkrafter och socialt intresserade borde vara lätt att ernå.

Dagens Nyheter mottager med nöje ytterligare förslag som kunna föra till uppslagets realiserande.

B-g.

EVA NYBLOM

Nya Dagligt Allehanda, onsdag 9 augusti 1922

Frågor utan svar.

Inför hungersnödens skriande elände i Ryssland – beklämmande interiörer från resan Moskva-Samara.

Hvarför hjälpa?

(Till serien "Genom Ryssland från Östersjön till Asiens gräns".)

Aldrig går den synen ur mitt minne! Och sällan har något födt så många förvirrade, svarslösa frågor i mitt inre, en sådan hjälplös känsla af människans litenhet inför tillvarons mysterium. — — —

Regnet sköljer ner öfver Moskva och kommer den redan förut föga renliga staden att te sig i ett än bedröfligare skick. Bilen stannar vid stationen, den s.k. Kasanbangården för tågen söder och öster ut – färden från Moskva till Samara skall anträdas. Och här får jag nu den första verkliga påminnelsen om det hungrande Ryssland, om den direkt katastrofala nöd, som gjort att främmande makter måste komma Ryssland till hjälp.

Vigå in i stationens förhall, som är 4 à 5 gånger så stor som Centralstationens hemma. En obeskriflig odör slår emot en vid ingången och gör, att man instinktivt håller andan. Och när ögat hunnit ställa in sig för den sparsamma dager, som råder därinne, ryggas man ovillkorligen tillbaka för den syn, som möter en. Ett haf, ett virrvarr af grå bylten. På bänkar, hyllor, stolar och golf, öfverallt dessa grå lumphögar, mellan hvilka man med nöd kan kryssa sig fram. Hvad är detta för trasbylten? Jo, de innehålla människor, flyktingar, som vänta på att få följa med något tåg. Hvarifrån de komma och vart de skola hän, vet ingen och väl knappast de själfva. Hungern och nöden har kanske drivvit

dem från deras hemtrakt till staden, och när där ingenting var att hämta, vilja de nu utåt landet igen, någonstans hvar som helst, där kanske en brödbit står att uppbringa. I dagar och veckor ha de sitt enda hemvist i stationshallen, och här sofva de dygnen om bland sina trasor och löss. Endast när något tåg skall gå, få de lif i sig och rusa mot perrongingångarna, där de mest hjärtslitande scener utspelas, då de ibland vägras inträde, emedan tågen omöjligen kunna belastas mer. Annars ge de intet annat lifstecken ifrån sig än hvad som behöfs för att på ett eller annat sätt skaffa sig något födoämnesliknande och plocka bort de mest envisa lössen på hvarandra. Om det inte vore så djupt tragiskt, skulle man kanske kunna se en viss humor i dessa lusrazzior, då de annars så slöa blickarna för en stund koncentreras i ett lefvande och intensivt intresse på ett rationellt massmord af de små djuren. Det kan inte hjälpas, men tanken på Skansens apor därhemma ligger snubblande nära.

Den syn, som möter på Kasanbangården, upprepas sedan vid hvarje station söderut. Snart tänker man icke mera på det – det är först, när man kommer hem till Sverige och människovärdiga förhållanden igen, som synen åter får lif. Efter den första shocken bli byltena snart bara, hvad de först syntes vara, liflösa trashögar, och man tröstar sig kanske rent af med att ryska järnvägsstationer i alla tider varit befolkade af sådana. Det vore orättvist att peka på dem och säga: ”Se här, hvad bolsjevikerna skapat.” Ty de funnos redan före sovjetherrarna. Man tycker bara, att det är litet grymt af ödets gudinna, att trasbyltena ökats i så förfärande antal under en regim, som just skulle vara de fattigas räddare ur nöd och elände.

Jag kan inte hjälpa om tågen och tågresorna spela en alltför dominerande roll i mina Rysslandsbeskrifningar. Men det får sin förklaring dels däraf att hälften af Rysslandsvistelsen tillbragtes på tåg, dels emedan tågen verkligen utgjorde ett tacksamt studiefält. Ty kring dem lefdes ett intensivt lif, trots deras bristfällighet. ”Ett i trasor väl omlindadt lokomotiv” var ett uttryck, som uppfunnits af svenskarna i Samara och som ger en drastisk och med verkligheten fullt öfverensstämmande föreställning, om de ryska lokomotivens beskaffenhet just nu. ”Lokkyrkogårdar” var ett annat sådant språkriktande slagord, som bär syn för sägen i de mängder af obrukbara, sönderfallna och igenrostade

lokomotiv, som stå och skräpa vid snart sagdt hvarje station i Ryssland. Passagerarevagnarna äro äfvenledes värda ett omnämmande. I bolsjeviklandet får naturligtvis icke första, andra och tredje klass förekomma – nej, lefve jämlikheten! Men så har någon finurlig själ uppfunnit en annan klassbeteckning, och nu har man att välja på vagnar med ”hårda eller mjuka soffor”. Men på linjen söderut finns det inga vanliga dödliga ryssar, som pretendera på mjuka soffor, utan de få vara glada, om de lyckas få ett hörn i vagnar af fjärde klass och boskapsvagnstyp, där människorna ligga och sitta som packade sillar. Och de, som inte få rum inne i vagnarna, åka som fripassagerare på buffertar och trappsteg. Den färdighet, med hvilken en ryss hoppar på och af ett i full fart – detta vill ju icke säga så värst mycket förstås! – varande tåg är fenomenal och vittnar om ett dödsförakt af sällsynt grad. Om någon skulle råka trampa fel och ramla i språnget, så betyder inte det något. Ett människolif mer eller mindre är ju intet att göra affär af.

Vid stationerna upprullas lifliga scener med tiggare, flyktingar, soldater och bondfolk som hufvudpersoner. Tiggarna attackera kupéfönstren, utanför hvilka de låta höra några stönande, klagande läten – deras energi och närighet är visserligen berömvärd, men det är icke alltid sagdt, att de höra till dem, som man bör ge och hjälpa. Då tilltalades jag nästan mer af den stillsamma metod, som gamla yrkestiggare jag såg i Samara, använde sig af. De placerade nämligen sin mössa på gatan och lade sig sedan ner bredvid den för att sofva. När de sedan vaknade efter några timmars sömn, räknade de in kassan och om den då var god, kunde de gå hem efter väl förrättadt arbete.

Flyktingarna söka glömska i sömnens famn, medan soldaterna prata och glamma som pojkar i ”kommissen” ha för vana, och de ha ju desto större anledning därtill, eftersom de ha både mat och hyggliga kläder. Bondbefolkningen dras ner till tågen för att söka afyttra lifsförnödenheter. Man kan ofta få köpa både bär, ägg och mjölk, men under former, som säkerligen skulle ge häpnadsväckande stoff för en ny bok af d:r Huss om lifsmedelshandelns afvigssidor.

*

Tusen frågor utan svar hinna passera hjärnan under denna tredagarsresa till Samara, Rysslands f. d. kornbod, numera hungerdistrikt.

Mer än en gång halkar ordet boskap öfver ens läppar, när det blir tal om dessa hopplöst trasiga och smutsiga människohopar härnere. Hvad är meningen med deras lif? Äro de verkligen mänskliga varelser dessa trasbylten? När man ser dem, vill man helst icke tänka tanken ut. Man önskar nästan i stället, att de icke äro människor som vi med mänskliga tankar och känslor. De måste ha nått ett slöhetstillstånd, en absolut apati för att uthärda detta lif. Och som så många andra frågar man, om det icke vore barmhärtigare att låta dessa människor dö, om det icke vore bättre för dem och bättre för världen. Men något svar står lika litet att ge på den frågan som när det gäller en dödsdömd krympling härhemma. Hvem vågar förklara meningen eller icke meningen med dessa armas lif? Hvem gaf oss rätten att råda öfver det? De ha fått lifvet, och när det gäller, tycks det vara dem kärt, äfven om det lefves i en lumphög.

Och dessa människor skola vi hjälpa, säger någon het bolsjevikmotståndare. Hjälpa dem till en existens af tvifvelaktigt värde och med dem bolsjevikerna! – hur många gånger har man inte här hemma i Sverige hört dessa argument sättas upp mot Rysslandshjälpen.

Med fullt fog kan kanske sägas, att redan själfva hungersnöden kommit som en räddande ängel för sovjetmännen och stärkt deras ställning, åtminstone tills vidare. Och vissa ställningstagande från deras sida tyda äfven på, att de icke underlätit att utnyttja ängeln på lämpligaste sätt. Hungersnöden är en fruktansvärd naturkatastrof, säga de, och ej en följd af vårt system. Och detta blir en utmärkt ursäkt inför det ryska folket till kompromisser i systemet. Om icke detta kommit, skulle vi ha genomfört vårt program och gifvit hvad vi lofvat. Men nu måste vi pruta af litet på våra ideal tvingade af makter, öfver hvilka vi icke råda, heter det. Och det är ju dagsens sanning med vissa små modifikationer, ett skickligt formuleradt tröstedekret till det lidande ryska folket. Sedan påkallas Europas och Amerikas hjälp, men själfva hjälpa bolsjevikerna inte annat än genom älskvärdt tillmötesgående mot hjälporganisationerna. Vi ha ingenting att hjälpa med, säger sovjet. Men ni kunna skeppa ut guld för propaganda och förse armén öfver höfvan, anklagar motståndaren.

Ja, sannerligen, om alla anklagelser äga grund för sig, finnes intet rimligt förnufts-skäl att anföra till försvar för hjälpen. Såvida det inte skulle vara, att världen måste se till, att inte Rysslands farsoter och epidemier sprida sig till andra länder samt att hjälporganisationerna äro farliga konkurrenter till sovjet om folkgunsten. Men det blir slutligen helt andra skäl, som först och främst tala för hjälpen.

Ty det finns något inom en, som säger, att när en stackars oskyldig människa ligger i rännstenen, då hjälper man henne upp. Man främjar kanske därigenom sig själf motsatta intressen, hjälper sin fiende, dödar sig själf och handlar med ett ord så oförnuftigt som gärna möjligt. Men man kan icke låta stackarn ligga där och dö i sin åsyn utan att göra något för honom. Det är något, som drifver, som är för mer än alla statssystem, all politik, all personlig beräkning, något inom oss, som icke frågar efter person utan bara säger oss, att här är en människa, som behöfver hjälp. Det är kanske tusen människor, som behöfva hjälp, men vi förmå endast hjälpa en – att det är en droppe i hafvet kan icke afskräcka oss, all mänsklig gärning är ju ofullkomlig och otillräcklig.

Inför sådana känslor är det, som tankarna icke räcka till, utan törna emot det för människan ofattbara och fördolda. Och det är i sådana ögonblick som människan känner marken, som hon brutit åt sig och stått på, gunga under sina fötter. Ty i henne talar en röst, som öfvergår hennes och allt förstånd, men som säger oss, att så länge den har någon talan, finnes ännu räddning för en pestsmittad värld.

Eva Bergström.

Kaj Andersson – reporter och tidningsmakare

Kaj Andersson (1897–1991) fick Stora journalistpriset 1966, ett år efter sin pensionering, och hon fick det för att hon förnyat den sociala journalistiken genom sitt nytänkande i tidskriften *Sociala Meddelanden*. Detta kan stå som en god symbol för Kaj Anderssons 50 år som journalist. En blick tillbaka på de åren visar hennes tre huvudriktningar: journalisten-reportern, -sambandsinformatören och -tidningsmakaren. Det som förenar och utgör kärnan i dem alla är engagemanget för människors sociala villkor och en vilja att förändra samhället.

Kaj Andersson anställdes av Hjalmar Branting på *Social-Demokraten* 1916. Hon var då nybliven student, kom från ett arbetarhem, där föräldrarna var engagerade socialdemokrater och hennes mamma god vän med författarinnan Maria Sandel. Hon var en av de första fast anställda kvinnorna på tidningen och hon var också länge en av få kvinnliga journalister med arbetarbakgrund i Stockholmspressen. Att hon överhuvudtaget fick chansen berodde på att hon helt enkelt skrev till Hjalmar Branting, berättade om sin bakgrund och att hon ville bli journalist. Därvid blev det.

Det är under den här perioden på *Social-Demokraten* som socialreportern Kaj Andersson utvecklas. Hon skrev om nödställda, arbetslösa, kvinnors svåra situation, arbetsliv och arbetsförhållanden. 1922 publiceras exempelvis en artikelserie om butiksbiträdenas situation och 1928 om statarna. Hon gjorde reportageresor i Norge, men också i mellankrigstidens Europa. Hon var ansvarig för avdelningen Kvinnornas värld och blev 1924 ansvarig för söndagsbilagan. Med det inleds hennes livslånga intresse och insatser för tidningsmakandet. Söndagsbilagorna spelade under tjugotalet och trettioalet

en stor roll för Stockholmspressens dagstidningar. I bilagorna utvecklades en magasinjournalistik med kulturella och sociala ambitioner, men också ett intresse för modern layout och redigering. Kaj Anderssons starka engagemang för att göra *Social-Demokratens* söndagsbilaga bättre och mer seriös ledde i praktiken till att hon 1929 tillsammans med kollegan Bernhard Greitz sa upp sin anställning. Per Albin Hansson hade avgått som chefredaktör och ersatts av Arthur Engberg, som inte ville göra de satsningar som Kaj Andersson föreslog. I bakgrunden ökade också andra konflikter.

Kaj Andersson och Bernhard Greitz startade 1930 den kulturellt och socialt radikala tidskriften *Fönstret*, som redan med sitt första nummer blev ett starkt uttryck för funktionalismens idé och anda, både i innehåll och form. Men tidskriften kunde inte försörja båda redaktörerna. Kaj Andersson hoppade av, och använde sina erfarenheter ett par år senare på socialdemokratiska kvinnoförbundets tidskrift *Morgonbris*. Hon blev tidskriftens redaktör 1932–1936. Där genomförde hon en radikal förändring av tidskriften. *Morgonbris* ser även med dagens ögon mycket modern ut. Layouten är djärv och pedagogisk. Den är rikt illustrerad, ofta med satsning på stora tematiska bilder. Formen är funktionalistisk. Tidskriften väckte uppmärksamhet både genom form och innehåll och det sägs att Per Albin Hansson var så imponerad att han ville göra den till en socialdemokratisk veckotidning.

Journalistikforskning kring tidningsmakandet, dvs hur tidningens form och innehåll ställs samman och kombineras är hittills nästan obefintlig, men när den historien skrivs bör Kaj Anderssons insatser vara en viktig del och *Morgonbris* ett exempel.

Kaj Andersson hade redan inför kommunalvalen 1938 arbetat med information om kvinnor på uppdrag av Kommittén för ökad kvinnorepresentation. Tillsammans med Brita Åkerman anställdes hon 1940–1945 av Statens Informationsstyrelse och upplysningsbyrån Aktiv hushållning. Uppdraget var att sprida kunskap om hur viktigt det är med genomtänkt och planerad hushållning. Efter kriget arbetade hon för Svenska Slöjdföreningen fram till 1950 när en ny viktig fas inträder i och med att hon blir redaktör för *Hertha* fram till 1958.

Med det återvänder Kaj Andersson till tidningsmakandet och också *Hertha* förändrades i form och innehåll under hennes redaktörskap. Hon ville göra inriktningen öppnare och minska avståndet mellan den borgerliga kvinnorörelsen och arbetarrörelsens kvinnor.

Från *Hertha* kom Kaj Andersson som redaktör till Socialstyrelsens skrift *Sociala meddelanden* och här följde under sju år en journalistisk insats för att skapa ett magasin för social journalistik, där vetenskapsmän, socialarbetare, journalister och författare kunde mötas. Samtal varett nyckelord. Omvandlingen av en traditionell statlig informationsskrift till ett socialt magasin som fick betydelse för opinion och debatt var inte oproblematiskt. Främst handlade det om brist på resurser, medan Kaj Andersson när det gällde innehållet tycks ha haft ganska fria händer. Det måste ha varit en triumf för henne när hon ett år efter sin pensionering fick Stora journalistpriset för sin förnyelse av den sociala journalistiken.

Kaj Andersson säger i en intervju att ”Jag var väl inte precis någon stilist”. Hennes styrka som reporter låg i förmågan att uppmärksamma och dokumentera sociala verkligheter. I detta gjorde hon en journalistisk insats som haft betydelse för social journalistik. Hon var nydanande som tidningsmakare och senare, i *Sociala meddelanden*, förenade hon detta med sin starka känsla för människors sociala villkor.

Britt Hultén

Kaj Andersson

Social-Demokraten, lördagen den 8 september 1928.

ur Fantastiskt elände i lantarbetarehemmen omkring Stockholm.

Statarna inhysas i fallfärdiga, urusla stugor och baracker, där smutsen och ohyran mångenstädes fått ta överhanden.

VÅRA DAGARS TRÄLAR.

Några av Soc.-D:s medarbetare ha under veckan företagit en expedition till ett tjugotal gårdar i Stockholms och Uppsala län.

Just i bärgningsögonblicket ”försöka lantarbetarna otillständigt att strejka” – kan tänka för att tilltvinga sig bättre lön. Men den modiga Nationella skyddskåren rycker ut och ”räddar skördarna från att ruttna ner på åkrarna”. ”En nationell välgärning, vittnande om fosterländskt sinne och medborgaransvar”, kommenterar högerpressen den föga uppbyggliga tilldragelse, som i dagarna ägt rum på Strömsnäs bruk. Vad är bättre ägnat att väcka förtrytelse än när annars socialt likgiltiga, om de sanna förhållandena okunniga element övermodigt blanda sig in i andra människors allvarliga, bittra kamp för sin existens. Nationella skyddskårens aktion vittnar lindrigt sagt om okunnighet, ty vore kåren ett sant nationellt skydd och ägde ansvariga medlemmar så skulle dess stordåd ej bestå i att endast avsluta ett redan påbörjat skördearbete, utan den skulle ha gett sig ut att söka rädda människor ur levnadsförhållanden, som äro en skam för ett land som Sverige.

En liten expedition har för Social-Demokratens räkning under denna vecka företagit en tur härs och tvärs igenom ett område kring Stockholm, i omkrets uppgående till omkring tjugumil och i genomskärning en mil. Vi ha

alltså under en vandring från lantgård till lantgård hela tiden hållit oss in på huvudstadens knutar.

Under den soliga torsdagen uppenbarade sig detta stockholmska grannskap som en högstämd, ljuvlig dikt. Den varma, fuktmättade luften låg som ett svagt silvrigt dis över fälten, där vetet bredde ut en tät guldkimrande matta med skiftningar i lila och grått allt efter belysningen och mogenhetsgraden. De svarta trädorna svällde av must under plogarna och på gårderna emellan svängde självbindarna i jämn rörelse sina armar. Kreaturen frossade begärligt på farlig, nyspirande klöver. Mellan prydliga, röda småbrukarhem bredde de vita herrgårdarna ut sina ägor, sammanlöpande i de lummiga alléerna upp mot mangårdsbyggnaderna. Den romantiskt jordhungriga stockholmaren sög begärligt in doften från skördetung mylla och ladugårdarnas gödsel och tyckte sig förnimma ett uppvaknande av sin ursprungliga natur med vilja till jord, med lust att plöja långa fåror över tegar och att inhösta guldkimrande vete. Just i denna fulltoniga idyll, där höstsolen gav ytterligare glans åt naturens mäktiga årsresultat, trodde vi oss för ett ögonblick ha nått hemvisten för harmonin.

Men vår väg förde oss längre än de lummiga alléerna räckte, bort förbi de röda, produktiva ladugårdarna. Och vad vår expedition här påträffade, avslöjade obarmhärtigt för våra pastoralt stämda personer en fantastisk fulhet, som endast kan skapas av mänskligt elände. Vi måste gång efter annan påminna oss om, att vi fortfarande voro på endast en mils avstånd från den svenska huvudstaden och icke i en hast förflyttade till någon obygd bortom all civilisation.

Det har fler än en gång sagts ut, att lantarbetarnas livsformer utgöra en skam för vårt land. Men de samhällsmedlemmar det här gäller, leva så vid sidan av de stora stråkvägarna att övriga klasser ha ett tämligen dimmigt begrepp om dem och deras miljö, och därför ingenting begripa av sakernas tillstånd. Det måste vara förklaringen till denna ödesdigra okunnighet, även om det kan förefalla otroligt, alldenstund ifrågavarande samhällsgrupp är frambringare av det bröd, varom dock allas vår dagliga kamp står. Bara den stora allmänheten kände verkligheten skulle den säkert mindre tanklöst förtära sina smörgåsar

och dricka sin mjölk – ingen rättskaffens medborgare skulle ge sig till tåls förrän alla krafter satts till att skapa värdigare existensvillkor för den svenska lantarbetareklassen.

Förresten redan av rent egoistiska skäl skulle man vilja försäkra sig om att producenterna av ens förnämsta livsmedel hörde hemma i en ren och välordnad omgivning.

Den som skriver dessa rader är ingen vän av att vissa folkgrupper spelas ut som partivapen i valfejden. Men efter att ha deltagit i Soc.-D:s expedition till lantgårdarna i Stockholms och Uppsala län anser jag det icke kunna slås nog hårt på trumman för att i ett så för vårt folk allvarligt avgörande ögonblick som det nu förestående valet fästa uppmärksamheten vid dessa arbetare, som ännu vår moderna tid till trots äro sannskyldiga trälar. Det smärtar mig att behöva skriva ut ordet, då jag vet, att åtminstone en del lantarbetare komma att läsa detta. Men bör det då tjäna dem som en maning att söka resa sina krökta ryggar.

– Har man icke varit socialist förut, så skulle man kunna bli det nu, och det med verklig övertygelse, utbrast under färden en av expeditionens deltagare. Högerns kvinnliga riksdagsledamot generalskan Ingeborg Hegardt, som i tidningarna på tal om valet förklarar sig endast kunna tillhöra högerpartiet, därför att det är det enda fosterländska partiet, och därför att det bl. a. håller jordbruket om ryggen, skulle ha varit med på vår trista vandring. Säkert skulle hon då mindre övermodigt ha talat om att det i det moderata kvinnoförbundets valprogram står – ”det gäller våra barn, det unga släkte, som skall ärva och vårda Sverige”. Hon skulle ha kunnat räkna ut att i Sverges till ett par hundra tusen uppgående urusla lantarbetarhem återfinnas många, många tusen av landets ungdom, vilka ej veta stort bättre än att ohyra, smuts och trängsel höra ett hem till. Säkert skulle hon liksom vi ha blygts över sin okunnighet och övermodighet.

Ena dagen voro vi i Södermanland, den andra i Uppland. Situationen visade sig vara ungefär densamma i bägge landskapen. Uppland var kanske om möjligt sämre.

På ett gärde i Grödinge socken stiftade jag bekantskap med en tjuguarig käck och präktig yngling, som manövrerade en motvillig traktor. Han tillhörde redan sin fackorganisation, med full förståelse för dess uppgifter, och hade även i övrigt klar sin inställning till livet.

– Jag gillar mitt arbete, även om det är tungt i åkern en sådan här regnvädersdag. Jag vill inte till stå'n. Jag vet, att jag inte skulle passa att stå inne på en fabrik. Bara vi hade det annorlunda ställt för oss i lantarbetet!

En timme senare träffade vi honom åter, denna gången hemma till middag. Han bodde hos fadern, som likaså var statare på gården. Just som jag kom innanför dörren höll jag på att ramla framlänges och slå ikull middagsbordet med statarens obligatoriska mål: sill och potatis. Jag trampade nämligen ner i en grop i golvet. På var och varannan golvtilja gungade man upp och ner som på en gungbräda, där tiljorna nu inte redan voro brutna och bildade sådana gropar som den jag hamnade i. Redan detta säger ju en del om det skick, vari vår familjs bostad befann sig. Tröskeln syntes ha blivit föremål för flitig åverkan av råttorna. Såväl rummet som köket var i det minsta laget både beträffande ytinnehåll och höjd. I detta låga krypin bodde elva personer – far och mor själva, åtta barn – minstingen kunde ännu icke gå – och en inackordering. Alla fingo ej rum att äta i köket, där förresten en stor del av utrymmet togs i anspråk av de från fälten och ladugården hemkomna männens regnvåta, gödseldoftande kläder.

Lantarbetarens mål är icke mer eller mindre än en bostad med garderob och elektriskt ljus. Han lyser upp vid blotta tanken. Vår expedition konstaterade att så när som på ett par undantag fanns det i det trettioatal hem vi besökte, varken det ena eller det andra. Överhuvud taget saknades förvaringsplats för både mat och kläder. Möjligtvis hade man en sägspånsfylld vind utan fönster och med vätan rikligt strömmande in genom de gapande hålen mellan takets långt ifrån fulltaliga tegelpannor.

På flera ställen uppmättes också två meter breda vattenfläckar i rumstaken, som under den svåra påfrestningen av vattenfloderna naturligtvis voro i ett sådant tillstånd, att de kunde befaras ramla ner när som helst. De gungande, gropiga golven återfunnos nästan överallt. Där fönstren ej saknade rutor,

ersatta med tidningar och skynken, var glaset så grönt av ålder, att det ej gick att se igenom det. Skam till sägandes kunde sådana fönster uppvisas på Stockholms stads gård Vällinge i Salems socken. Visserligen är gården utarrenderad, men nog bör det väl ligga i Stockholms stads intresse att hålla en viss uppsikt. Statarbostäderna, inrymda i en huslänga, voro i ett ytterligt bedrövligt skick. Byggnaden är för det första så förfallen, att golven förete en god skidbackslutning och väggarna breda springor. Husets folk har sett sig nödsakade att provisoriskt stötta dem och spika brädlappar över de värsta hålen. I ett hem berättade man att de säckar man under förra vintern sökt täcka springorna med, sutto fastfrusna under två månader så pass, att man ej kunde få loss dem annat än genom att starkt tina upp dem. Innanfönster äro här liksom i de flesta statarhem alltjämt ett främmande begrepp. Det var bara en familj, som lyckats komma över några gamla bågar, som de genom att vända bakfram på och lappa kunnat mixtra in. Kommer därtill att byggnaden ligger rakt i norr nedanför en sluttning, varifrån väta och jord rinner ned mot den ena stugväggen under det att framför den andra breder ut sig ett brett, stillastående och illaluktande vatten. Vi besökte gården vid 12-tiden på dagen. Även vid denna tidpunkt befanns det anmärkningsvärt skumt i de låga kamrarna.

I ett av hemmen var hustrun blind sedan sin tidigaste ungdom, nervklen och lidande av en kronisk sjukdom, ådragen genom förkylning.

– Vet herrskapet, om vintern fryser jag ibland, så att jag gråter, yttrade den hårt prövade kvinnan, som vann vår varmaste sympati, icke minst därför, att hon trots sin blindhet och sjukdom hade det så prydligt i den torftiga bostaden. I saknad av garderob hade hon t. ex. varje klädesplagg omsorgsfullt upphängt i en papperspåse.

Hos grannarna lade vi märke till att tapeterna sågo ovanligt fräscha ut för att vara i en statarbostad.

– Fick ni reparerat, när ni flyttade in?

– Nej, de hade visst haft sommargäster här sommaren förut, och åt dem måste de väl rusta en smula, blev det stilla svaret.

/.../

I dessa arbetslöshetstider, som förvärras av jordägarnas ytterligare beskäringar av arbetskraften (även om dessa åtgärder försena bärgningsarbetet, till stor skada för skörden) och deras vidare tendens till att övergå från statare till s. k. matdrängar – ogifta, som bo tre, fyra i drängkammaren och äta i gårdens kök – tar den arbetssökande stataren i ren panikstämning vad som helst, ängslig att annars ställas alldeles utan tak över huvudet för sig och de sina. Därför anstränger sig också hustrun att i största möjliga utsträckning söka göra sig nyttig för arbetsgivaren. Klockan 4 på morgonen stiger hon upp för att börja sin arbetsdag med den första mjölkningen och den därpå följande disken. Den arbetsuppgiften återkommer sedan ännu en, ibland två gånger under dagens lopp. Inalles tar detta arbete sina 4 till 5 timmar. Dessemellan är hon med i ogräsrensningen av rovlanden och i skördens bärgande. Ungefär 25 öre i timmen har hon i ladugården. På fälten blir det en femöring till. Hela sjuttiofem öre får hon för upplockandet av en tunna eller cirka hundra kilo potatis.

Först efter detta har hon tid över att tänka på barnen och hemmet, vars skötsel i och för sig är nog för en människa att klara.

Undrar någon sedan över att smutsen och ohyran bli henne övermäktiga, att statarhemmens sängar sakna linne, och där något dylikt verkligen finnes, detta företer en chokladbrun färg. Och själv kvinna förstår jag, att man måste vara i besittning av järnkrafter och en enastående ambition, för att efter ett tungt arbete i jorden och ladugården kunna ordna ett pyntat hem i bostäder, som efter att från början byggts av gammalt, ohyreimpregnerat material, sedan ej varit på något sätt åtgjorda under flera tiotal år.

– Det har endast lagts in några bräder på vinden, sedan vi flyttade in här för tjugu år sedan, och nu är, som synes, framför allt golvet och spisen alldeles slut, upplystes det i ett hem i en av barackerna vid Hagby gård i Täby socken i Uppland. Interiören vid sidan om var helt enkelt sådan, att vi sakna ord att beskriva den. Det må dock vara nog att omnämna att sängarna, där det endast låg en smutsig bolster, begåvats med skydd mot ovälkomna nattgäster på så sätt, att sängbenen satts i vattenfyllda ansjovisburkar.

På gammelmors arm satt en 1-åring och på farstubron stod brodern, en vacker 5-årig pojke, men med byxorna hängande i trasor kring de bara benen.

Ett andra nästan lika bedrövligt hem påträffades på kaffegrosshandlaren Söderbergs gård Marieberg i Grödinge. Här bodde det ändock jämförelsevis unga människor med fem barn i åldern två till tretton år. Kära läsare, ni skulle ha sett deras bohag och ni skulle säkert ha fällt bittra tårar – ett rostigt skrälle till symaskin, en den ynkligaste lilla skänk, en dito tvåmanssäng, en kommod, som såg ut att ramla itu vilket ögonblick som helst. En gång hade dessa ytterligt enkelt tillyxade tingestar varit mörkbonade, men under regniga flyttningsfärder från den ena gården till den andra, hade de alltmer kommit att gå över i grått. De ville vara möbler, men ack, vilken misslyckad effekt. Det gropiga golvet, som låg under markytan, syntes inte vad det var gjort av. Fönstren voro smala och låga, tydligen rester från något kasserat uthus, liksom dörren mellan kammaren och köket. På den skrangliga träsoffan i köket, där vi ej skulle ha placerat oss, även om vi fått betalt, stod ett baktråg med en obetäckt deg i.

Något bättre, om också långt ifrån inbjudande, var baracken vid Skällnora gård i Uppland. Där voro rummen större och högre, men taken bågnade oroväckande. I kökstaket med en svart, bred list av kackerlackor hängde husets förråd av torrt bröd sida om sida med fullsatta flugpapper och smutsiga, trasiga strumpor. Här klagades över bristen på brunn. Man hade endast att tillgå det förbiflytande åvattnet, i vilket gårdarna längre upp påstods hälla ut sitt slask.

En av statarkvinnorna, vilken vi kommo till tals med, brast plötsligt ut i hysterisk gråt, som sedan övergick i ett svordomsfyllt, bittert tal om grannarna i barackens övre våning. Episoden berörde oss synnerligen obehagligt.

– Men det har sin mycket nära till hands liggande förklaring, framhöll en av vårt sällskap, som själv är lantarbetarson från Västergötland. Är det att undra på, om dessa människor få ett förstört nervsystem!

I var och en av barackens små lägenheter bo ett tiotal människor. Till följd av det dåliga skick byggnaden befinner sig i hör man allt vad som tilldrar sig hos varandra. Tänk bara på de många barnens stöj och skrik. Det är aldrig möjligt att få sova ostört en enda natt. Vad det måste slita på nerverna! Aldrig blir det heller någon omväxling för dessa människor. Varje morgon, söndag

som vardag, måste man t. ex. upp kl. 4, 5, för att mjölka och rykta djuren, Observera att vi ännu icke i något hem sett en radio eller vad värre är en tidning – och vi befinna oss alltjämt på endast en mils avstånd från Stockholm.

Det är icke heller på få ställen, där hustrun möter oss med ett: ”Jag är så nervklen”. I tre hem meddelas, att husfadern ligger sjuk.

– Rättarhustrun på Odinslunda i Uppland förklarade bland annat, att hon var för nervös för att kunna bo i samma byggnad som andra. Hon hade legat på sjukhuset i flera omgångar. Med hänsyn till hennes klena nerver hade familjen med sina tio barn blivit stannande här på Odinslunda så pass länge, fast bostaden varit jämmerlig. Den var byggd av sådan träknubb, som åstadkommes av virket från rivna hus. Det är ju intet dumt byggnadsmaterial, endast det rappas omsorgsfullt med en bra kalk och sedan ägnas nödigt underhåll. Intetdera hade här blivit fallet med den påföljd, att rappingen ramlat ner från större delen av väggarna och lämnat den travade träknubben bar. Fönsterrutor saknades och voro ersatta med skynten. Genom taket regnade det obehindrat in. Nu äntligen hade patron infunnit sig. Inför vad han såg utbrast han: ”Nog är det f-n att man skall låta gårdarna förfalla på detta sätt!” Intrycket blev till och med så eftertryckligt, att han genast lät sätta i gång med restaurering, som just pågick som bäst vid vårt besök.

Det erinras om att stataren skall ha hus för svin och höns. Odinslunda rättare hade nog ett hönshus, men ack, hur dant. Gris däremot lämpade sig icke hans skjul för. Han hade nog försökt, men grisen frös ihjäl.

– Men stora, starka karlen skall väl själv med sönernas hjälp kunna snickra ihop ett svinhus? hördes någon invända.

En statare har icke mycken tid över för egna angelägenheter. Denne rättare har att med en sons bistånd klara 30 tunnland, en areal som egentligen kräver minst fyra man.

En enda feriedag på hela året hade han unnat sig, och då for han till Stockholm för att hälsa på mor. Hans kontantlön utgör 800 kronor.

– Men behöva dessa människor ändå hålla till godo med sådana bostäder i vår tid?

– En statare har inte – allra helst inte i arbetslöshetstider – att välja sin lägenhet. Han får ta emot och tacka för vad som än bjuds honom.

Och har en statarfamilj lyckats betvinga smutsen och ohyran på ett ställe, så hindrar det icke att samma familj möter ett än värre elände på det nya stället. De arbetsgivare, som göra aktningsvärda men många gånger till synes fruktlösa försök att hjälpa upp sina statarbostäder genom att röka och nytapetsera, få komma ihåg, att felet till misslyckandet icke endast ligger hos arbetarna utan hos andra liknöjda, samvetslösa gårdsägare, som icke räkna med sina statare som människor.

Även bör man ha i minnet att våra dagars statarfolk till stor del utgått från hem liknande de här ovan skildrade, varför det ej lärt att hysa större krav på sig själv och sina hem. Det är en bitter påminnelse, den säger oss att ett och samma öde hotar den nu i statarhemmen uppväxande generationen – ett allvarligt kapitel, som vi skola återkomma till i en följande artikel.

Kaj.

Barbro Alving, Bang

Barbro Alving (1909–1987) föddes i en språkskapande miljö; fadern var lektor i nordiska språk och hade översatt de isländska sagorna till svenska språket, medan modern skrev noveller och romaner efter en första tid i skämttidningarna *Strix* och *Söndags-Nisse*. Barbro Alvings egen debut skedde som volontär på *Stockholms Dagblad* 1928 omedelbart efter studentexamen. Redan i de första artiklarna från StD kan vi se spår av det som kommer att förknippas med den bangska stilen; ett framträdande reporterjag som för läsaren direkt till platsen för det iakttagna, nyskapande ordsammansättningar i beskrivningen av många detaljer och ett ironiskt tonfall med många understatements som sammantaget tycks vilja upprätta ett imaginärt samtal med läsaren.

Under de första dagarna på StD kom också signaturen Bang till, i all hast. Den var för sin tid funktionalistiskt enkel med de första resp sista bokstäverna i hennes namn, då de flesta andra hade signaturer som *Quelqu'une*, *Clementine* eller *Gwen*.

Redan på hösten samma år gick hon över till veckotidningen *Idun*, där Eva Nyblom då var chefredaktör. Nu följde tre lärrika år som redaktionssekreterare med ansvar för att såväl jaga in material som att skriva egna artiklar, vilket för många kvinnor i den generationen kom att utgöra dåtidens journalistutbildning. Här skolas Barbro Alving också in i den för journalistiken så starkt strukturerande princip som ger å ena sidan ingående personporträtt av enskilda bemärkta personer, å andra sidan reportage där olika typer av kvinnor får representeras av t ex kontoristen, den självförsörjande, expediten, etc. Denna pendling mellan de stora svepen och enskilda detaljer kommer också att bli ett genomgående drag i Bangs skrivande.

Efter några års uppehåll från tidningsvärlden för studier vid Stockholms Högskola är det så *Dagens Nyheter* som erbjuder ett sommarvikariat. På redaktionen fanns då Elin Brandell och Eva von Zweigbergk, signaturen Colomba, vars specialiteter var konst och konsthantverk men som senare kom att ägna sig framför allt åt barnbokslitteraturen. Ungefär samtidigt som Bang anställdes också Pia Hård af Segerstad samt Gerd Ribbing, den senare introducerade en frågespalt i tidningen där hon med signaturen Helena besvarade läsarfrågor. Bang blir fast anställd på DN som allmänreporter under hösten samma år, 1934, men hon siktar vidare än så; hon vill ut och rapportera från det Europa där orosmolnen börjar hopa sig. 1936 blir hon DN:s utsända till de olympiska spelen i Berlin för att rapportera om livet på läktarna, men därefter tar hon tjänstledigt för att på egen hand resa runt, samtidigt som hon ska leverera ett visst antal artiklar till DN.

I Paris bestämmer hon sig för att resa till inbördeskrigets Spanien, ett krig som då ännu inte bevakas av världspressen eftersom västmakterna beslutat om en icke-inblandningspolitik för att inte störa det labila läge som rådde i Västeuropa. Spanienvistelsen under december månad 1936 kom att bli avgörande för Bang; upplevelserna av krigets fasor bland civilbefolkningen gjorde henne till övertygad pacifist, och hennes skildringar av bombregnen över Madrid väckte stor uppmärksamhet. Hemkommen till Sverige får hon tala i radio under söndagarnas utrikespolitiska kvart, och hon reser runt i landet som föredragshållare. Hon blir Bang för hela svenska folket.

Men snart väntade journalistens vardag med kungabröllop och föreningsjubileer i stark kontrast till de politiska händelser som skulle komma att leda till en förändrad Europakarta. Under kriget fick Bang stanna kvar vid hemmaredaktionen. De krigförande länderna tillät inga kvinnliga journalister från neutrala stater att komma till fronterna, men innan dess hade Bang åter hunnit bli omtalad för sina reportage från finska vinterkriget och därpå invasionen i Norge.

Hon hade också hunnit bli landets mest berömda ogifta mor, med en dotter som föddes 1938, samtidigt som hon var efterfrågad som föredragshållare runt om i landet, dels för sina journalistiska erfarenheter, dels för sitt engagemang i Elin Wägners fredsarbete.

Elin Wägner hade Barbro Alving mött redan under Idun-åren och det blev en vänskap som kom att prägla Bang för resten av livet. Under många år arbetade hon med en biografi över Elin Wägner, men de ordinarie försörjningsplikterna satte käppar i hjulet och det kom att bli Ulla Isaksson och Erik Hjalmar Linder som slutförde den.

Efter krigsslutet återkom resmöjligheterna, och 1947 får Bang göra vad som planeras som en 6-månaders resa men som blir till nästan ett års vistelse runt om i Sydostasien, Indien och Kina, för DNs räkning. Hon gör också reportageresor om återuppbyggnadens Europa, innan hon i mitten av 50-talet åstadkommer stora rubriker om sig själv genom att dömas till en månads fängelse på Långholmen för sin vägran att göra civiltjänst. Hennes anteckningar om livet i fängelset blir först en artikelserie i DN och sedan en bok, *Dagbok från Långholmen*.

Hennes pacifistiska engagemang upptar henne alltmer. 1958 bildar hon tillsammans med bl a Sara Lidman och Per Anders Fogelström Aktionsgruppen Mot Svensk Atombomb, AMSA, och vid årsskiftet säger hon upp sig från DN i protest mot tidningens och chefredaktören Herbert Tingstens hållning i atombombsfrågan. På nyåret 1959 börjar Barbro Alving som specialreporter på *Vecko-Journalen*, där hon alltsedan 1943 medverkat med kåserier under signaturen Käringen mot strömmen. Samma år konverterar hon till katolicismen.

Årtalet 1959 blev inte bara betydelsefullt för hennes privata liv; under sommaren detta år rapporterade hon från VM-matchen i boxning mellan Ingemar Johansson och Floyd Patterson, och hennes kritiska kommentarer till detta slagsmål mellan gentlemen anses ha bidragit till att proffsboxning blev förbjuden i Sverige.

Tiden på *Vecko-Journalen* medförde nya resor runt om i världen. 1960 bevakar hon återigen OS, denna gång i Rom, hon följer rättegången mot Adolf Eichmann i Jerusalem 1961 och hon besöker Vietnam 1967. Engagemanget finns kvar och året efter är hon med om att bilda Svenska kommittén för Vietnam tillsammans med Gunnar Myrdal, Folke Isaksson och Hans Göran Franck, men hennes ställningstagande leder också till att hon slutar som

Dialog-redaktör i VJ. Hon pensioneras 1971 men fortsätter medarbeta i *Vecko-Journalen* och *Året Runt*. Hon planerade även att skriva sina memoarer under titeln "Som det verkligen var", men återkommande sjukdomsperioder hindrade henne, och 1983 drabbades hon av afasi. Bang avled 1987.

BARBRO ALVING

Dagens Nyheter, torsdag 22 februari 1940

DÖDSDÖMDA SOVJETDIVISIONEN FÖRSTÖRDE KANONERNA

–

”Kapitulera”, bådo finnar, kulspruteeld blev svaret.

–

45 skräckdygn för 1.200 ryssar i kringränd ”motti” vid Ladoga.

–

Från Dagens Nyheter utsända medarbetare.

Fronten norr om Ladoga, onsdag.

Den 23 februari är röda arméns stora högtidsdag – och om det ryska överbefälet kunde se den syn som rullas upp i det spökblå månskenet över den finska vägstump nära Syskyjärvi där dess 18:e divisions sista spillror gått i kvav, så skulle den 23 februari inte firas som en segerns dag i rött. Den skulle firas i svart: 1.200 stela kroppar i högar över varandra som groteska tallrötter i snön, en makaber mörk nattrafik av finska foror med ryska kanoner och träng och tross på väg västerut – det är det sista som återstår av divisionens 18.000 man och hela utrustning av krigsmateriel.

Och längre bort har det tunga finska artilleriet redan börjat spela i natten mot nästa ”motti”.

Månskenet ger synen dess hemska nakenhet bättre än någon annan dager, men det är inte därför vi äro här vid den tiden på dygnet några timmar efter det ”mottin” rensats på sin sista ryss. Man rör sig ogärna på dagen i den här trakten: På vissa punkter kan det ryska artilleriet ännu svepa över vägen, och

senast i dag ha dessutom två ryska jaktplan flugit runt och jagat bilar med kulsprutan på vägarna här medan samtidigt ett ensamt bombplan från 5.000 meters höjd fällt några bomber, som hamnat i Sordavala och krossat ett av stadens numera glest förekommande hus. Natten är för övrigt inte alldeles säker den håller. Det har hänt flera gånger att det ryska bombflyget nattetid försökt från luften slå sönder sina till fienden förlorade kanoner och tanks i en uppressad ”motti”.

Ryssarna instängda som i en råttfälla.

Komma de hit i natt när den stora finska segern fullbordats, så kunde tidpunkten inte vara bättre vald. Här är ljust som på dagen, och detta silande månsken avslöjar bättre än någon generals ord hela vidden av denna taktiska bedrift, som några få utvakade finska regementen utfört när de styckat i bitar och bit för bit krossat kolonn efter kolonn som försökt arbeta sig fram längs denna väg mellan Uomaa och Syskyjärvi och därvid avvärjt det ryska hotet mot Mannerheimlinjens flank genom framryckning från Ladogas västra sida och vänt det till ett av krigets hittills största ryska nederlag.

Jag står på vägen vid ”mottins” början. En liten vitpudrad rysk tank halvvägs i ena diket markerar slagfältets yttersta gräns mot väster. En och en halv kilometer framåt vägen österut sträcker sig ”mottin”, och cirka 400 m. åt vardera hållet av det glesa skogsbältet åt sidorna ha ryssarna haft att röra sig på sedan det finska artilleriet och de finska skidtrupperna skuro av vägen på båda hållen. Det var för en och en halv månad sedan – i 45 gnistrande kalla svarta dygn ha 1.200 ryssar krupit omkring i denna råttfälla på en kvadratkilometer utan förbindelse med yttervärlden, förhungrade, förpinade och alltför uppfyllda av fasa för den finska propagandatortyren för att våga ge sig till fånga.

Regementschefen sköt sig.

Den finske överste som varit med om segerattacken – själv ger han med en vid gest av sin väldiga skidvante hedern åt sina tröttkörde pojkar, som finnas här omkring i skogarna – går bredvid mig på den snubblande vandringen längs vägen mellan stupade ryssar, kanoner och kringspridda minnen av 18:e

divisionen. Han berättar att finnarna från en övergiven rysk skyttegrav på några meters håll skrikit i högtalare till den ryska regementskommendanten – en av tre i ”mottin” – som förde befälet över de instängda att de skulle ge sig innan det gick regementet som det gått med resten av divisionen. Ett par ryska fångar hade man också med sig som vrålade sitt medhåll till förslaget och försäkrade att det icke gick någon nöd på dem i finsk fångenskap. Svaret på det finska anbudet, som skreks genom skogen kl. 16 på eftermiddagen och gick ut på att finnarna skulle stoppa elden till kl. 12 följande dag om ryssarna lade ned vapnen, blev så ryskt som möjligt. Sovjetofficeren svarade inte med ett ord, men hans maskingevär började smattra mot den punkt varifrån högtalarrösten hördes. Något tillfälle att reda upp krigarlivets begrepp för regementschefen i fråga har översten dock icke fått. När ”mottin” väl var tagen av finnarna fann man den ryske officeren med en kula från hans egen pistol i pannan. Två andra ryssar av samma rang ligga bland de stupade, och den röda regementsfanan med texten ”Proletärer i alla länder, förena eder” har redan skickats till fältmarskalk Mannerheim. Samma väg har divisionsfanan för Jaroslavas 18:e division gått.

En 5.000 m. lång telefonlinje ha finnarna dragit här, varigenom den finske taktikern på detta avsnitt varje minut kan hålla situationen fullkomligt i sin hand. I fråga om tekniska hjälpmedel av den arten äro ryssarna inte håller alldeles utblottade. I åtskilliga av dessa ”mottis” ha ryssarna haft möjligheter att pr radio få fram sina böner om undsättning.

Ammunitionen slut – finskt stormanfall.

Den ”motti” där vi nu gå har haft gott om artilleri och ammunition. Det var inte förrän den ryska elden började avta i intensitet och tydliga tecken på ammunitionsbrist inträdde som de finska trupperna föllo in över ryssarna från alla sidor genom skogen. Och att ryssarna försökte försvara sig in i det sista kan man se på många och hemska spår här längs väggkanten. Medlemmar av kommunistiska partiet och komsomolerna slåss som regel som lejon, målmedvetet och envist, efter vad översten berättar för mig – då har han kanske varit en medlem av partiet, denne ryss, som ligger här bredvid sin fältkanon

med hörlurarna till artilleriapparaturen ännu i döden över öronen. Likaså alla de ryska soldater som försökt att i sista minuten före tillintetgörelsen förstöra sina egna vapen. Varje kanon som står här längs väggkanten i sin artillerigröp har man försökt förinta. På en är kanonröret brutet från lavetten, på en del andra har man tagit loss och slängt bort kanonlåset.

Finsk överste tog tio fångar.

Så sent som i går var ”mottin” ännu inte helt utdöd, då smögo ännu några tiotal överblivna ryssar omkring här med sina gevär. Översten vet det av erfarenhet: han kom gående från östra sidan och råkade i konversation med ryssarna, som tryckte uppe i skogen. Han fick ned dem på vägen, och tio stycken hade han med sig tillbaka till sina finska pojkar. Det kunde ha kostat honom livet, både för ryska och för finska kulor, men han ser inte ut som om han räknade en möjlighet mer eller mindre. Han hade en god chans till i går: under sin undersökning av det ryska artilleriet drog han ut ammunitionsbandet till en av de fyrpipiga luftvärnsskulsprutorna, och ut hoppade en osäkrad handgranat. Lyckligtvis exploderade den icke, och överstens bekymmer äro av en annan art: det är med stor motvilja han liksom varje äkta artillerist har måst ge order att skjuta på dessa utomordentligt goda, moderna ryska artilleripjäser. Många finska fullträffar med 15 cm:s haubitsar, 12 cm:s haubitsar och 7,5 cm:s fältkanoner som stå här ha beseglat vapnens öde. Det var för övrigt beseglat på förhand genom snön.

Snön och skogen är det som tillsammans med den finska taktiken få fram de ryska trupperna i det läge i sina ”mottis” som blivit dem övermäktigt. Varken tanks eller det tunga artilleriet kunna förflyttas från positionerna, utan de ha måst grävas ner längs väggkanten. Tanksen ha sålunda blivit stående med för eller akter mot det tunga finska artilleriet vid vägens början och slut. En av dem är en liten amfibietank – ytterligare ett belägg för de förhoppningar med vilka denna ryska division drog ut i höstas innan ännu de finska vattnen frusit till. Ett patetiskt bevis till snubblar jag över – halvt nedgrävd i snön bredvid en stelnad ryss ligger ett rysk-finskt lexikon, ämnat till hjälp vid framfarten genom det erövrade landet, nu souvenir hos en amerikansk journalist!

”Håll ut, vi komma till undsättning.”

En halvstyckad hästkropp ligger i diket. Bröd har den ryska styrkan fått skapliga förråd av från luften, men av kött fanns det inte många spår när finnarna kommo. Däremot åtskilliga bevis på att man levat på hästkött. Man hade åtminstone försökt koka det. Här finnas formliga små kvarter av ryska jordkulor, som visa att de ändå försökt inrätta sig medan de i stället för proviant och hjälp fått budskap på flygblad: ”Håll ut! Vi komma till undsättning”, undertecknat Stern. Men ingen kom till undsättning, och de ryska stupade blockera i natt den låga ingången till små, nedgrävda blockhus, där en oljecistern i ett hörn monterats upp som spis och en granrisbädd fyller halva utrymmet. Dessa hålur äro kanske det värsta av allt. Här pyr ännu den fräna lukten av ryss i de grävda skyddsgångarna, som slingra sitt nät som i en finsk park in bland träden alldeles vid väggkanten. Här begraver man Stalins döda. Så snart det är de finska trupperna möjligt så föras de stupade till massgravar.

Vi ha nått ”mottins” slut. En rysk antitankkanon i en grop på en höjd pekar österut. Några kilometer borta i mörkret reser sig en snöhöljd bergstopp. Det är det s. k. Brännvinsberget. Där sitter ryssen ännu fast – nästa avstängda dödsdömda grupp.

Bang.

(Copyright Dagens Nyheter.)

Maud Adlercreutz, Maud

Maud Adlercreutz (1907–2000) skulle kunna kallas för kvällspressens Grand Old Lady. Hon var *Aftonbladet* trogen från dess nystart som kvällstidning 1932 fram till sin egen pensionering 1967. Entrén i yrket skedde som för så många andra kvinnliga journalister genom hennes goda språkkunskaper. Hon hade växt upp i Berlin där fadern var militärattaché och efter återkomsten till Sverige då fadern skrev om krigsminnen för *Sydsvenska Dagbladet* blev han god vän med Ewald Stomberg, en av de legendariska tidningsmakarna, som då skulle flytta till Stockholm och *Stockholms Dagblad*.

Mauds journalistdrömmar hade fått fart då hon läste ett tidningsreferat av ett föredrag som Märta Lindqvist, *Quelqu'une*, hållit i den nystartade radion om att vara journalist, och nu bad hon pappa förmedla en kontakt med Ewald Stomberg och tidningsvärlden. Den adlercreutzska familjen flyttade kort därpå till huvudstaden och 1929 började Maud på StD som volontär. Hon blev snart erkänd för sin duglighet, men när hon ville bli fast anställd sade tidningsdirektören att StD redan hade tre kvinnliga journalister och inte hade råd med någon fjärde. Det hela löste sig dock tack vare chefredaktören Ewald Stomberg, som sade att han behövde en sekreterare och att Maud hade så utmärkta språkkunskaper från åren i Berlin. På den vägen kom hon in på redaktionen, men mycket snart skulle det bli oroligt på journalisternas arbetsmarknad.

I början av 30-talet pågick vad som närmast kan beskrivas som ett tidningskrig i Stockholm. Depressionen började göra sig påmind även i Sverige och det blev trångt om utrymme för det tiotal dagstidningar som då gavs ut i huvudstaden. 1931 slogs *Stockholms Dagblads* samman med *Stockholms-Tidningen* under Torsten Kreuger som ägare. Under ett halvår satt båda tidningarnas

journalister under STs tak på Vattugatan, men snart försvann namnet *Stockholms Dagblad* från tidningens huvud och flera journalister fick se sig om efter en annan plats. I samma veva skulle *Aftonbladet* som huserade på samma ställe reorganiseras, med sikte på en yngre publik efter det nya kvällstidningskoncept som inhämtats från England. Klockan 7 på morgonen den 1 maj (som då ännu inte var någon helgdag) 1932 började Maud Adlercreutz i det nya ungdomsgänget på AB som allmänreporter, tillsammans med Kid Bruncrona från ST som skulle ansvara för kvinnosidan under vinjetten "Vi Kvinnor". Hon är numera mest känd under sitt senare namn, Kid Severin, och gick 1936 över till *Nya Dagligt Allehanda* med sin succéartade damspalt, där omdöpt till "Mitt i strömmen".

Maud, som Maud Adlercreutz signatur var kort och gott, ville aldrig skriva för kvinnosidan, men icke desto mindre är det hennes reportage om kvinnor och barn i det moderna samhällslivet som faller en i ögonen när man studerar hennes samlade produktion från 40 år i yrket. Redan 1931 i StD kan vi läsa under rubriken "Kvinnlig styrman" om den ryska ångaren Proletär som ligger för ankar i Värtahamnen, ditstyrd av en ung käck ryska. Den förebådar många artikelserier om kvinnors villkor i yrkeslivet och föregångare i traditionellt manliga yrken. Den segdragna frågan om kvinnliga präster kan vi följa genom åren, en annan röd tråd är barnens situation beträffande uppväxt och hälsa, där Maud företräder en radikal barnpsykologisk blick. Ungdomens sexualdebut och det moderna äktenskapet är ämnen för senare artikelserier.

På grund av sitt efternamn, Adlercreutz, med anor från finska kriget 1808–1809 och Fänriks Ståls sägner, fick hon aldrig resa till den finska fronten under vinterkriget. Chefredaktören P G Peterson menade att det lät alltför aktivistiskt för att kunna passera för en neutral observatör, men hon gjorde många andra utrikesreportage. Under ockupationen av Norge reste hon runt i landet och beskrev hur civilbefolkningen drabbades av kriget, och hon besökte Danmark och Tyskland med samma frågeställning.

Det klingande namnet kom dock väl till pass vid alla kungabröllop och statsbesök som Maud ansågs vara självskriven för, med någon sorts medfödd kompetens. Många gånger träffades och arbetade tillsammans trion Maud,

Bang och Attis (se nästa kapitel) vid dessa utrikesreportage, vilka då liksom nu utgjorde ett tungt inslag i tidningarnas bevakning.

Under årens lopp hade hon också flera olika fasta spalter eller kolumner i AB, och under slutet av 50-talet medverkade hon också i veckotidningen *Femina*. Likt många av sina kvinnliga kolleger ägnade hon dessutom mycken tid åt översättningsarbeten.

Maud Adlercreutz

Aftonbladet, onsdag 29 maj 1940

I det ockuperade Norge. – 1.

700 OSLOBOR FÖRSVUNNA efter första panikdagarna.

Livligt på Oslos gator och restauranger – men ändå en död stad.

Tyskflirtande flicka får håret klippt.

EN AV AFTONBLADETS medarbetare, fröken Maud Adlercreutz, har blivit i tillfälle att besöka den ockuperade och hittills för utlänningar stängda delen av Norge och har företagit en resa från Oslo genom den av kriget svårt härjade Gudbrandsdalen till Trondheim. I den första artikeln här nedan skildras folkstämningen och det dagliga livet i Oslo – en överklig stad, där man inte vet något om det som händer utom eller i andra delar av Norge.

Från Aftonbladets utsända medarbetare.

NORGE I MAJ.

Hakkorsflaggan vajar över Stortinget och Akershus, och på gatorna promenera grönuniformerade tyska soldater med pistol vid sidan och nyhandlade paket i handen.

Privatbilar och motorcyklar susa fram och tillbaka i vild, bensinslösande fart, och på restaurangerna kan man svårligen leta upp ett litet ledigt hörn vid ett bord. Vårhimmelen välver sig klarblå och ren över Norges ockuperade huvudstad, hæggen doftar sött och starkt, och på varje bänk utmed Carl Johan sitter Osloborna med ansiktena vända uppåt mot solen.

Det är en till det yttre mycket livaktig stad man kommer till. Trafiken brusar, teatrar och biografer spela för utsålda hus, gatorna äro fulla av flanörer.

Och dock lever inte Oslo. Det är en invärtes död – en överklig stad. Människorna sitter tätt intill varandra på bänkarna utan att tala, utan att läsa. Man bara sitter därför att man inte har något annat att göra. Man går på restaurang därför att man inte står ut med att vara hemma ensam och därför att pengarna förlorat allt värde. Vad tjänar det till att betala hyran? Varför skall man sköta sina förpliktelser? Hundra kronor i veckan får man ta ut av sina egna sparpengar – varför inte lika gärna låta dem gå på restaurang, där ändå musiken spelar och där man får se folk!

Kontoren äro lika stilla som på en sommarlördag i Stockholm. Fabriksmaskinerna ha delvis tystnat. Arbetslösheten växer.

Det är en kuslig stämning av dold förtvivlan och hopplöshet i Oslo – och värst av allt är ovissheten. Ovissheten om vad som händer däruppe i norr, ovissheten om släkt och hem i andra delar av Norge, om de unga män som ännu slås för landets frihet.

Tidningarna komma ut med små tunna format, som ingen bryr sig om att köpa. Radions ensidiga nyheter har man tröttnat på att lyssna till. Oslobon är fullkomligt isolerad.

– Ska vi byta rykten? är visserligen en stående fras när två personer mötas – men det är inte mycket man vågar säga, och man vet också att allt som sägs bara är rykten, ingenting visst, ingenting säkert.

Varför kaos råder i förbindelserna.

Postgången inom det ockuperade landet har börjat komma i gång, och breven expedieras utan censur. Men förbindelserna äro dåliga, och det dröjer länge innan några underrättelser komma fram. Förbudet att lämna Oslo har upphävts och passersedlarna avskaffats.

Man kan resa vart man vill inom det ockuperade området – d. v. s. där man kan komma fram eller där man kan få några förbindelser. Under de senaste dagarna ha tågen gått tämligen regelbundet även om resebyråerna i Oslo äro

betydligt mer optimistiska än de borde vara. De laborera ännu med bestämda avgångs- och ankomsttider – som om de inte visste att det finns något, som heter sprängda broar, trupptransporter och obrukbara vägar.

Många ha dock givit sig av för att skingra ovissheten, och på de tåg och bussar som gå möter man folk med ryggsäckar på väg att söka efter gamla föräldrar, hustrur eller barndomshem. Ofta hitta de ingenting alls. I Oslo få de veta att den eller den staden eller byn är fullkomligt oskadad; när de kommer fram till Dombås eller Molde eller Kristiansund finna de ruiner

Man beräknar att 8 till 10.000 personer äro försvunna. Från Oslo är det över 700, som aldrig kommit igen efter panikdagen den 10 april då folk i vild flykt lämnade staden. Man kastade sig in i alla lediga fordon, man sprang iväg ut i skogen, och i många fall tog man främmande barn med sig utan att reflektera.

– En familj tog med sig en fem års pojke när de flydde, berättar generalkonsul Ringnes, som tagit till sin uppgift att försöka få till rätta de försvunna och som också fört förhandlingar med svenska och tyska myndigheter om återförande av alla dem, som evakuerats till Sverige. – I fjorton dagar sökte modern efter pojken innan han hittades...

Det är administrationsområdets nämnd för civilt hjälparbete, som utför detta arbete och som dagligen får hänvändelser från folk, som tror att deras anhöriga är i Sverige men inte fått några underrättelser från dem. Som bekant har det getts tillåtelse för dessa evakuerade att återvända till Norge men när gränsen vid Kornsjö öppnades för dem i lördags kom inte 1.200 som man väntat utan bara 400.

Flickan, som sällskapade med tysk.

De tyska soldaterna i Oslo uppföra sig mycket hövligt och korrekt och äro djupt besvikna över den kylighet, med vilken de mötts av normännen. De ha tydligen ännu svårt att förstå att man inte där behandlar dem som räddare.

Oslobon är lika korrekt tillbaka. Han har gjort det till en konst att inte se tyskarna. Han går bredvid dem på gatan, han sitter bredvid dem i parker, på

restauranger och biografier – men han låtsas som om de vore luft. Iskallt tittar han rakt igenom dem, och de tyska soldaterna förneka inte att de tycka att det är lite ”ungemütlich”.

”Vår frälsningsarmé”, som den trots allt existerande folkhumorn har döpt dem till, är minst lika isolerad som Osloborna själva.

Man ser aldrig en norrman tala med en tysk annat än när det är nödvändigt, men då gör han det lugnt och hövligt. I affärerna bli tyskarna väl expedierade – de äro också de enda kunderna. Och som sådana nog så goda även om norrmännen tvivla på värdet av de papperspengar de betala med.

– Vi får dem ju inlösta i vår riksbank, säger affärsinnehavarna – men hur går det sedan? I början sades det att affärerna skulle klaras genom clearing nu har det i stället blivit ett lån.

Man har sagt att de norska flickorna syntes ute med tyska soldater och uppförde sig som om det gällt ett fredligt flottbesök. Det är att göra dem orättvisa. Säkert förekommer det att de umgås med ockupationsarmén men deras landsmän ha ett raffinerat sätt att hämnas: utan pardon klipps håret på de felande unga damerna! Den enda gång jag under tio dagar i Norge såg en flicka tillsammans med en tysk soldat stannade folk på gatan och stirrade på henne, och hon fick en så lång svans av småbarn efter sig att hon fann för gott att ta ett hastigt farväl av sin kavaljer.

– Den där blir klippt redan i kväll, sade en manlig åskådare lugnt.

Maud

Astrid Ljungström, Attis

Barbro Alving hade en stark konkurrent om titeln ledande kvinnlig utrikesreporter, nämligen **Astrid Ljungström**, signaturen Attis (1905–1987). Hon tillbringade sin uppväxt i Göteborg och hade först planer på att bli konstnärinna med konststudier i Paris och München, men utlandsresandet resulterade först i en kort sejour på Svensk-amerikanska nyhetsbyrån i Stockholm och sedan från 1935 anställning på *Nya Dagligt Allehanda* som journalist. Där fick hon mest syssla med kvinnorelaterat material, tillsammans med andra kvinnliga journalister som Margit Fjellman och Kid Bruncrona-Severin.

1938 gick hon över till *Svenska Dagbladet*, och där fanns det då så många kvinnliga journalister att tidningen stundom kallades för "Svenska Dambladet". Dagmar Cronn basade för handelssidorna, Märta Lindqvist, signaturen *Quelqu'une*, gjorde stora reportage liksom Martha Larsson som senare skulle bli tidningens Rom-korrespondent, Ellen Lilliedahl hade tidigt mutat in det nya mediet film som ett av sina bevakningsområden och Synnøve Bellander, tillsammans med Greta Bolin och Ven Nyberg höll i en Hem- och Hushållssida som väl speglade den förändring av kvinno- och husmorsrollen som 30-talets förändringspolitik innebar, med rubriker som "Yrkeskvinnor på kongress", "Kvinnlig samhällstjänst" och "Första kvinnan i Radiotjänsts ledning", m m. Här hamnade nu Attis och hon vidgade snabbt de geografiska gränserna för denna kvinnobevakning med artiklar om t ex husmödrar på Åland, flickklubbar i England, spanska flyktingar och den isländska kvinnan.

Sedan barndomen hade hon kontakter med Finland och redan under september 1939 skriver hon, i tidens oro över vad som kan komma att hända i

Finland, en serie artiklar om luftskydd och höjd beredskap. Symtomatiskt för tiden placeras även dessa artiklar på kvinnosidan, men när bomberna börjar falla över Helsingfors i november ber hon själv att få resa dit som tidningens utsända och i december anländer hon till den finska fronten. Därmed inleds en lång karriär som utrikes- och politisk reporter.

Attis skickas visserligen att bevaka kungabräöllop och statsbesök, men hon återkommer till Finland under flera perioder och får också resa till Schweiz, som tillsammans med Sverige utgör neutralt land, under världskriget. Hon passar då samtidigt på att illegalt besöka nazismens högborgar, Berlin och München. Tillsammans med andra journalister inväntar hon Tysklands kapitulation i en båt på Öresund natten till den 5 maj 1945, hon bevakar Quislingrättegången i Norge, och 1946 reser hon under flera månader runt i de tidigare ockuperade länderna för att rapportera om hur Europa återhämtar sig efter kriget.

Senare blev det reportage om det kalla kriget och byggandet av Berlinmuren. 1956 var hon på plats vid revolten i Ungern. Där gjorde Attis tillsammans med en kollega från Sveriges Radio, Kurt Andersson, världsrubriker genom att bli instängda av ryssarna i Budapest under krisdagarna medan övriga journalister satt i Wien och väntade på passersedlar. Mot slutet av 50-talet gör hon en tremånaders resa till Fjärran Östern och skildrar bl a Koreas svältande civilbefolkning. Efter flera decennier av resande återupptog hon sitt gamla konstintresse från ungdomsåren genom att på 70-talet bli SvDs antikvitetsexpert. Attis dog 1987, samma år som Barbro Alving.

Astrid Ljungström

Svenska Dagbladet, söndag 11 november 1956

ÖGONVITTNET ATTIS:

Overkligt dödstyst i Budapest då ryssarnas tanks körde in

– Från SvD:s utsända medarbetare

Attis Ljungström –

WIEN. Ryssarna kom till Budapest en kall grå gryning efter en påfallande lugn kväll och natt. Det började vid 4-tiden med de vanliga nattliga pistolskotten på gatorna. Jag vaknade av dem och låg, halvt påklädd med packad väska som vanligt, och lyssnade efter fortsättningen.

Den kom.

Någon dryg kvart före fem hördes de första artilleridunsarna, följda av artillerismatter borta från Buda-sidan, och kort efteråt det första svaga rasslet av stridsvagnar. Sedan såg jag dem från mitt fönster mot Donau på hotell Duna. Fem ryska stridsvagnar rullade in över Frihetsbron, körde fram nedanför mitt fönster på Donaukajen, stannade utan att lossa ett skott. Stod kvar länge.

Efter den första ottans kanonad följde en kuslig, överklig stillhet, som varade ett par timmar. Radion dog strax efter det att stridsvagnarna kom in, dog med ett nödrop, som ingen som upplevat det någonsin kan glömma. Ungerska författarföreningen sände på alla språk en appell som slutade med orden: "Hjälp oss att skydda vårt land, vår kultur och vår andliga frihet, hjälp Ungern, hjälp Ungern, hjälp, hjälp, hjälp..."

Först lugnande rapporter

Pistolskotten var flera och häftigare än de föregående nätterna. De hade förekommit varje natt och jag fäste inget större avseende vid dem förrän jag hörde den första artilleridunsen. Kvällens rapporter från myndigheter, utländska diplomater och omdömesgilla källor hade varit lugnande. Man visste att ryssarna förhandlade i Budapest, och den ungerska radion (liksom källorna) hade uppgivit att en FN-delegation anlant. Ännu när jag på lördagen lämnade Budapest gick uppgiften att en sådan skulle finnas där.

När jag hörde den första artilleridetonationen gick jag upp och väckte Radiotjänsts Kurt Andersson, vars rum vätte mot hotellets insida. Från mitt fönster följde vi sedan utvecklingen.

Hotell Duna ligger på Pestsidan. Ryssarna kom från Buda. Vi hade floden mellan oss, och mitt fönster var en utmärkt observationspost. Artilleriet fortsatte, spårljusen gick i glödande bågar från SSV snett över Donau mot NNO. Vi räknade tiden på klockan och konstaterade att kanonerna sköt från en plats ungefär 15 km bort. Vad artillerielden innebar var uppenbart. När kulsprutorna började höras i Budapest och det första rasslet från stridsvagnarna nådde fram, var det ingen överraskning.

Men vad som hände senare var en överraskning. När de ryska stridsvagnarna rullade över Frihetsbron, som från hotellet sett ligger till vänster söderut, och körde fram under mitt fönster utan att avlossa ett skott, förstod man ingenting. Min första tanke var när det började: Ungern. Min första reaktion: trötthet och sömnhet. Senare har jag förstätt att den förlamande tröttheten var ett uttryck för rädsla, men den var en stor hjälp, jag upplevde inte panik och skräck.

Så stod de ryska stridsvagnarna där, och ett par pansarvagnar med ryska soldater som satt nedhukade under sina hjälmar med maskingevären pekande åt alla håll följde i deras spår – vagnarna var taggiga som igelkottar. Ingenting hände. Det var överkligt dödyst och stilla i staden, solen som inte visat sig på flera dagar, började skönjas över Budaborgen. Den ungerska tragediens första dag blev en av höstens soligaste.

Order att inte skjuta

Man förstod ingenting, man visste att ryssarna anfallit Ungern och Budapest, men ingen sköt. Man såg en beväpnad frihetskämpe gå ner mot de ryska stridsvagnarna och titta på dem. På båda håll höll man händerna på vapnen, men ingenting hände. Ungraren återvände, och ryssarna satt fast. Den svenske fotografen Rune Hassner sprang plötsligt ner intill de ryska stridsvagnarna och tog bilder – något som normalt betraktat skulle vara ungefär lika farligt som att rikta ett skjutvapen mot dem. Det stod klart att ryssarna vid denna tidpunkt fått order att inte skjuta förrän det sköts mot dem.

Nere i hotell Dunas matsal samlades timmen mellan kl. fem och sex så gott som alla utländska journalister i Budapest. Det fanns en hel del kvinnor bland dem. Det fanns familjer med barn, men det fanns ingen panik, inga scener. Alla visste vad det gällde. Alla arrangerade sig för vad som skulle komma. De lyssnade i allvarliga klungor till radion så länge den gick, ordnade med bagage och bilar.

Nagy kom i radion, hans röst var stadig men dov då han kort meddelade: Sovjettrupperna har idag anfallit vår huvudstad Budapest. Ungerska trupper befinner sig i strid med dem. Vi har vänt oss till FN. Regeringen är på sin plats. Sedan kom författarnas skakande: Hjälp Ungern, hjälp, hjälp, hjälp. Erfarna krigskorrespondenter fick bråttom med cigaretter och satte igång andra verksamheter för att ingen skulle se att ögonen inte var torra.

Vit flagga på parlamentet

Den första stunden vågade ingen tro på tystnaden och tvekade att ge sig ut i staden. Men lugnet fortsatte, och plötsligt kom alla bilar fram, och samtliga journalister försvann till sina beskickningar. Duna blev öde som en evakuerad stad.

Stridsvagnarna utanför Duna körde så småningom upp och placerade sig utanför parlamentet och viktiga byggnader i staden. På parlamentet hittades en vit flagga. När vi for till svenska beskickningen, som ligger ganska långt från Duna och på Pestsidan, sköts det fortfarande inne i staden. De journalister som hade sina beskickningar på Budasidan hade varken då eller

senare under de fyra kampdagarna möjlighet att komma över Donau till sina respektive legationer. Men det fanns stor hjälpsamhet. Franska beskickningen tog t.ex. emot alla österrikarna, och hos engelsmännen samlades folk från olika håll, bl.a. de två finländska journalister som fanns i Budapest.

Ryssarna får skjuta

Men överallt i staden förberedde man sig på vad som skulle komma; vi såg redan vid denna tidiga timme hur människorna febrilt rev upp gatstenar och byggde barrikader. På en av dessa hade de satt upp två statyer av Stalin och Lenin. Man sade sammanbitet:

– Ryssarna skall först få skjuta på dem.

Bilar for runt och delade ut vapen, handgranater, ammunition och bensinflaskor. Stämningen var förtvivlad men fast. Enstaka Mig-plan svepte hela dagen fram över Budapest. De har förekommit alla dagarna, men något bombplan har inte uppträtt och några bomber har inte fällt.

Budapestradion teg denna dag ända till sena kvällen. Ryska stridsvagnar körde fram kring radiohuset. Inga sändningar kom igång. Kl. 12.20 kom över Szatmars radio meddelandet om den nya regeringen Kadar, som ”med entusiasm mottagits av hela folket”. Vid den tidpunkten kämpade hela folket i Budapest från gathörn till gathörn medan husen krasades sönder under rysk artillerield.

Brutna förbindelser

Alla telefonförbindelser med utlandet skars av de första timmarna och är fortfarande brutna. Enstaka frihetssändare kom fram de första dagarna. Deras budskap var patetiska men inte alltid tillförlitliga. Författarna talade: Vi skall sända så länge vi förmår, vi skall sända tills vi mördas, nu kan vi snart inte längre, nu kan vi inte...

Sedan dess har Ungerns författare inte talat.

Svenska beskickningen, som ligger något avsides från centrum, hade under kampdagarna inga stridshandlingar omedelbart inpå knutarna. Fönstren finns kvar, men nedslagen var så nära att rappning föll ner från väggarna och

gardiner ramlade ner i rummen. Stridsvagnarna rullade runt huset, kulsprutor och pistoler knattrade och smällde dag och natt, och artillerielden sörjde för att det blev föga sömn. Källaren stod färdig med provisoriska möbler och järnkamin, men vi behövde aldrig bo där.

Ingen visste vad som skulle komma, och alla undgick i möjligaste mån att gå ut. Utanför beskickningens port sköts en av dagarna en fredlig gammal man, som gått ut för att köpa mat.

Felaktiga rapporter

Frihetssändarna och den utländska radions rapporter bevisar till fullo hur hermetiskt tillslutet Ungern varit under dessa dagar. När kampen rasade som hårdast de fyra dagarna hörde vi, medan huset skakades av artillerismällar, att motståndet var nedkämpat i Budapest och att lugn rådde. De senaste dagarna, när det inte kämpats, men uppgifter om kamp i Budapest sipprat ut, har vi hört om blodiga strider i staden. Senast rapporterades att slottet i Buda och två hotell i staden brann. Ingetdera är fallet. Radio Free Europe gav, i motsats till de flesta utländska radiostationer, första dagen en katastrofrapport från Budapest. Staden är omringad av tusen stridsvagnar och hela Budapest brinner, hette det. Utlänningarna i Budapest, som visste att de inte kunde komma i förbindelse med sina anhöriga, var upprörda över denna rapport.

Sovjet angreps

Måndagen, andra kampdagen, lyckades frihetskämparna trycka och distribuera ett flygblad. Det hette där att ”den revolutionära ungdomens parlamentariker” – den stilistiska utformningen av flygbladet var primitiv – ”till representanterna för sovjetmyndigheterna överlämnat ett upprop med följande innehåll: Sovjetunionen bär ansvaret för angreppet mot de revolutionära och för kränkande av den nationella självbestämmanderätten. Sovjet bär ansvaret för om händelserna utvecklas till ett allmänt krig.”

Vidare nämnes att ryssarna pressats tillbaka på flera punkter och att ett 30-tal säkerhetspoliser kommit för att kämpa på ungrarnas sida, att en tillfångatagen tysk generalstabsofficer vid förhör medgivit att den ungerska

frihetskampen är berättigad samt att en rysk soldat bett att få kämpa på ungrarnas sida. Att ryssarna kämpat på ungrarnas sida har man vid detta sista ryska anfall inga belägg för.

Centrum utplånat

På tisdagen och onsdagen gick kampen mot sin kulmen. Telefonerna fungerade sporadiskt hela tiden inom Budapest. Förbindelserna med landsorten var därmed helt avbrutna med undantag för myndigheternas linjer. Resultatet var också att man i Budapest vetat så gott som ingenting om hur det ser ut där, och vi blev på alla de platser vi passerade under hemfärden överhopade av folk som frågade om vad som sker i Budapest och vad som sker på andra håll.

Rapporter från olika stadsdelar i Budapest, från alla som suttit instängda i hus och källare och kunde bedöma situationen endast med utgångspunkt från vad rykten och stridande från de olika lokala centra berättade, tydde på att stadens centrum var närmast utplånat och döda och sårade täckte gatorna. Så såg det inte ut när man själv kunde börja röra sig i staden. Budapest var fruktansvärt förstört efter de första striderna och är i dag ännu värre hemsökt, men inga större offentliga byggnader har brunnit och redan den första dagen när striderna började avta hade man från gatorna lyckats föra bort de flesta stupade och sårade.

*Copyright: Svenska Dagbladet
World Copyright reserved*

Marianne Höök och krönikörerna

En vasstungad flicka med en stilettklack i UD och en i AB, så skrev *Dagens Nyheter* om **Marianne Höök** (1918–1970) i ett beundrande och småelakt porträtt i det sena 60-talet. UD syftar på att hon i sitt andra äktenskap var gift med en ambassadör, AB syftar på att hon då nyligen flyttat sin verksamhet från *Svenska Dagbladet* till *Aftonbladet* – vid den tiden hade hon arbetat som skribent i mer än 20 år. Marianne Höök tillhörde den grupp skribenter som också syntes i TV och hördes i radio; hon var en i ”kändispatrasket”, som hon själv kallade det. En socialdemokrat med konto på NK:s franska, är ett återkommande inslag i andras beskrivningar av henne.

Men det var i veckopressen hon började, i *Idun* och *Vecko-Journalen* i mitten av 40-talet. 1956 gick hon över till *Svenska Dagbladet* där hon skrev såväl reportage som recensioner: film-, teater- och litteraturkritik. I början av 60-talet skrev hon också radio- och TV-krönikor där.

Från 1967 medverkade Marianne Höök i *Aftonbladet* där hon i sin lördagsspalt ”Tyckt” kommenterade det mesta i samhället: könsrollsfrågor, biståndsfrågor eller ulandsproblem som det då kallades och sociala problem för att nämna några exempel. Hon ansågs vara en både orädd och skarp debattör. En av hennes tyckarspalter återger vi här: en om att bli medelålders, hon var då själv i 50-årsåldern.

Likt så många andra journalister kunde Marianne Höök lika gärna kallas publicist eftersom hon samtidigt med journalistiken också skrev böcker. I sena 40-talet några titlar för Damernas Världs förlag, vi kan kalla dem rådgivningsböcker för unga kvinnor, senare kom *Stockholmskärlek*, tillsammans med fotografen Hans Hammarskiöld (1953) och *Ingmar Bergman* (1962).

Dessutom översatte hon ett antal romaner och hon skrev för underhållningsprogrammen i TV. Marianne Hööks kolumner utgavs också i bokform: *Tyckt* (1967) och *Vän av ordning* (1968).

*

Med krönikörer och kolumnister i pluralform i rubriken till detta kapitel vill vi peka på en linje genom detta sekel, nämligen nyhetsjournalisten som uttrycker åsikter om högt och lågt. Reportrar har skrivit allt från fingerade insändare till mer kåserande kolumner där de kommenterat dagshändelser på nyhetssidorna, utöver traditionella artiklar i form av referat, intervjuer eller reportage. Med det 60-tal där vi avslutar artikelurvalet i denna bok finns det nog rentav fog att tala om en formlig explosion av krönikörer. Tidningarna anlitate, och anlitar ännu ett decennium in på ett nytt sekel, både fria skribenter och egna reportrar till denna genre, som kan kallas en blandform, en sen släkting till kåseriet för dagen och den kommenterande krönikan på ledarplats.

Som ett enda av många möjliga exempel på skribenter i den tradition där Marianne Höök brukar anges som en fixstjärna vill vi nämna **Annette Kullenberg** (f 1939), en uppskattad reporter och krönikör bl a på *Aftonbladet*. Hon är också ett gott exempel på den tradition som vi skymtar bland denna boks många tidningskvinnor: en reporter som sedan tidiga 60-talet varit verksam i alla upptänkliga genrer och varit stationerad som utlandskorrespondent för sin tidning. Först på *Svenska Dagbladet* och därefter på *Aftonbladet* med placering bl a i Sydamerika och i Spanien. Likt många av sina föregångare är hon också författare, med flera reportageböcker, som bl a *Överklassen i Sverige* (1974), en bok om Strindberg som journalist, *Strindberg – murveln* (1997) och en bok om Marianne Höök: *Jag var självlockig, moderlös, gripande och ett monster av förljugenhet* (2010).

Tidningskvinnor visar sig ofta vara mångkunniga publicister.

MARIANNE HÖÖK

Aftonbladet, lördag 8 februari 1969

Tyckt, av Marianne Höök

Att bli medelålders

Jag har bestämt mig för att acceptera det bedrägliga faktum att jag i år, 1969, är i full färd med att vara medelålders. Självfallet vet jag att ingen kan se det på mig (på vem av oss kan man egentligen se det?), men det finns dock vissa symptom som jag inte längre kan ignorera. Delvis är de av fysiskt slag.

Bokstäverna i telefonkatalogen har blivit mindre och armarna är för korta när man läser böcker. Tennisbanor har blivit bredare än förr.

Den danske författaren Jörgen Halck, börjar en beskrivning på medelålderns tillstånd sålunda. Låt mig få dölja mig bakom honom. Dels gör jag det enklare för mig själv genom att citera, dels är det så sant, så jag skulle kunna ha sagt det själv.

Sålunda upptäcker man en dag hur vetenskapen långsamt har smugit sig på en för att plötsligt slå ut i full blom: Det finns författare som jag aldrig kommer att läsa fast jag alltid låtsas att jag har läst dem. Henry James, Proust. Jag kommer aldrig att lära mig kinesiska eller ryska, inte ens min dåliga franska kommer att bli särskilt mycket bättre. Det djåkla ottomanska väldets historia som alltid irriterar mig när jag snubblar över det, kommer jag heller aldrig att reda ut.

Mina romaner kommer aldrig att bli skrivna. ”En oskriven roman finns inte”, har Lagercrantz sagt. Och det anser jag vara den grymmaste av sanningar. Och jag kommer aldrig att lära mig crawl. Som jag trodde.

Ett annat symptom är detta egendomliga att allting börjar bli för långt. Alla teaterpjäser, hur bra de än är, är för långa. Alla filmer är för långa. Alla böcker är för långa. Kulturartiklar är på tok för långa och guskelov att Innerspalten i Aftonbladet finns. Politiska tidskrifter med värdefulla utläggningar om saker man verkligen vill veta är för långa. Det är bara snuttarna i TV-Aktuellt som är för korta.

Pillren

Alltför många av ens vänner är döda eller alkoholister eller katoliker. Man har funnit sig i att det är normalt att inga människor är normala. Och man har i stort sett slutat upp att förvåna sig eller ens intressera sig för folks privata göranden. Är det för att inget intressant längre händer där eller för att man hört allt och slutat förvånas? Den medelålders vet att det är svårt att få nya vänner och att ens bästa vän faktiskt är en natts god sömn. Och kanske något litet uppmuntrande piller de morgnar då magnerverna slagit hårdknut på sig och vägrar att låta sig rätas ut.

Man börjar få ett hälsotillstånd, något man aldrig tidigare drömt om att kosta på sig. Vad värre är, man finner det intressant och talar om det. Alla människor över en viss ålder är hemfallna åt grov vidskepelse. De har badrumsskåpet fullt av piller som intas under ritualer och besvärjelser och skyddar från allt ont. Personligen tror jag fast på fem olika slags piller plus ett par tre andra för extrema nödlägen.

Medelålderns tillvaro är en egendomlig blandning av ångest över livets osäkerhet, att det inte längre finns någon återvändo – ingenting runt hörnet, man tror inte ens på att det finns ett hörn – och en fatalism som fungerar som en slags lättsinnets korkdyna: Man kan ändå inte göra något åt det och hittills har ju allting på något sätt ändå ordnat sig. Beviset är ju att man fortfarande existerar och i stort sett har betalt skatten.

Konversationsmönstret förändras påtagligt i medelåldern. Det upphör att vara en ömsesidig sysselsättning. I stället pågår runt omkring en monologer. Lyssnar man till dem är de oftast till för att bevisa den egna statusen eller charmen. De kan också vara besvärjelser mot ångestneurosen eller komplett

ointressanta nostalgiska återblickar. En sak är säker. Den medelålders talar inte med andra, möjligen *till* andra, men oftast till endast en person – sig själv.

Det finns vissa fördelar också. Man väntar sig inte längre särskilt mycket. Man har under livets lopp blivit lurad i affärer, bedragen av den man är gift med, förd bakom ljuset av läkare, sparkad av chefer och råkat ut för ohederliga advokater. Man har blivit snodd på pengar av indiska bärare, peruanska poliser och grekiska taxichaufförer. Man vet att detta är regeln, det är motsatsen som är undantaget.

Man vet också att ingenting gör riktigt lika ont längre, att avrinningstiden även för de värsta känslolivets olyckshändelser är på sin höjd sex veckor.

Vanor

Det värsta jag visste i yngre dagar var människor som uttalade sig om sina vanor som om det gällde evigheten. ”Jag åker alltid till Skåne på sommaren”, ”jag dricker aldrig annat än franskrostat kaffe”. Över huvud taget var det mig obegripligt att människor kunde ha det så ordnat att de hade möjlighet etablera fasta vanor. Hur kunde de låta sig växa fast? Vad visste man förresten om morgondagen när man levde ur hand i mun både andligen och lekamligen?

Härom dagen hörde jag mig själv säga: ”Jag har för vana sedan åratals att...” Då gick det upp för mig i all sin förfärlighet att jag var definitivt medelålders.

Litteraturlista

- Alving, Barbro (1963) *Det kom aldrig i tidningen*, Sthlm: Bonniers
- (1982) *Bang – Klipp ur nuets historia*, Gidlunds förlag
 - (1984) *Bang – Med skrivmaskin och mikrofon*, Gidlunds förlag
- Berger, Margareta (1977) *Pennskaft. Kvinnliga journalister under 300 år*. Sthlm: Norstedts
- Edwards, Julia (1988) *Women of the World: The Great Foreign Correspondents*, Boston: Houghton Mifflin
- Forsås-Scott, Helena (1999) *Elin Wägner. Vad tänker du mänsklighet?* Sthlm: Norstedts
- Hansén, Stig & Clas Thor (1994) *Kvinna, reporter*, Sthlm: Ordfront
- Hebbe, Brita (1974) *Wendela. En modern 1800-talskvinna*, Sthlm: Natur och Kultur
- Hultén, Britt (1995) *Förändra verkligheten. Det sociala reportaget från Zola till Zaremba*, Sthlm: Ordfront
- Isaksson, Ulla och Erik Hjalmar Linder (1977) *Elin Wägner. Amazon med två bröst, 1882–1922*. Sthlm: Bonniers
- von Kræmer, Vera (1939) *Brantings på Norrtullsgatan*. Sthlm: Bonniers
- Kullenberg, Annette (2010) *Jag var självlockig, moderlös, gripande och ett monster av förjughet*, Sthlm: Bokförlaget Atlas
- Larsson, Lisbeth (1989) *En annan historia – om kvinnors läsning och svensk veckopress*, Sthlm/ Stehag: Symposion
- Lundgren, Kristina (2002) *Solister i mångfalden. Signaturerna Bang, Maud och Attis samt andra kvinnliga dagspressjournalister med utgångspunkt i 1930-talet*. Diss. JMK/SU
- (2010) *Alltför mycket kvinna. En biografi om Else Kleen och den Nya kvinnan som samhällsförbättrande journalist*, Stockholm: Carlssons
- Ney, Birgitta (1999) *Reporter i rörelse. Lotten Ekman i dagspressen vid förra sekelskiftet*, Nora: Nya Doxa
- Nyblom, Elsa (1948) *Kvinna u.p.a.*, Sthlm: AB Ljus förlag
- Oscarsson, Ingemar & Per Rydén (1991) *Pressens profiler. Ett urval journalistiska texter med inledning och kommentarer*, Lund: Studentlitteratur
- Rydélius, Ellen (1951) *Leva randigt*, Sthlm: Bonniers
- Robertson, Nan (1992) *The girls in the balcony: women, men, and the New York Times*, New York: Random House
- Sebba, Anne (1994) *Battling for News: the Rise of the Woman Reporter*, London: Hodder & Stoughton
- Stål, Margareta (2002) *Signaturen Bansai. Ester Blenda Nordström: pennskaft och reporter i det tidiga 1900-talet*, Diss. JMG/GU
- Svanberg, Lena (1988) *Anna Branting*, Sthlm: Bonniers
- Wägner, Elin (1910) *Pennskaftet*, Sthlm: Ljus

Mångkunniga tidningskvinnor vimlar det av i den svenska pressens historia. Här presenteras ett urval journalister som skrivit allt från kåserier till utrikesartiklar och socialreportage.

Denna utgåva i skriftserien Journalistikstudier vid Södertörns högskola är en kortversion av originalet, boken Tidningskvinnor, som är slutsåld och därför kan vara svår att få tag på för den intresserade.

I denna utgåva har exemplen hämtats hos 1900-talets Pennskaft, reportrar och tidningskvinnor, från det förra sekelskiftet fram till 1960-talet. Två viktiga föregångare har vi dock med: Wendela Hebbe och Fredrika Bremer båda verksamma vid mitten av 1800-talet.

Kristina Lundgren & Birgitta Ney har redigerat denna skrift och skrivit merparten av artiklarna som presenterar tidningskvinnorna.